

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA FILOZOFIE A PATROLOGIE

KATOLICKÁ TEOLOGIE

Lukáš KOTALA

N O V O V Ě K Á Ú S T N Í
DISPUTACE
KOŘENY, PROCES, ÚSKALÍ A MOŽNOSTI

DIPLOMOVÁ PRÁCE

VEDOUCÍ PRÁCE

Mgr. Petr DVOŘÁK, Ph.D.

OLOMOUC 2012

Prohlašuji, že jsem předloženou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl veškeré použité prameny a literaturu.

V Olomouci, dne 18. 4. 2012

Poděkování

Velmi rád bych na tomto místě poděkoval především vedoucímu práce, Mgr. PETRU DVOŘÁKOVÍ, Ph.D., za vstřícné přijetí, cenné rady a připomínky i trpělivost. Dík patří mé rodině, především rodičům, MAGDALÉNĚ a VLASTIMILOVI KOTALOVÝM, za všemožnou podporu, současnou i dřívější, kterou nelze vyjádřit několika slovy. Srdečně děkuji MIROSLAVĚ GREGOROVÉ za výraznou bezprostřední pomoc osobní, praktickou a překladatelskou, za pomoc s korekturami a za trpělivost. Nelze v žádném případě opomenout MUDr. BERNARDA JUREČKA. Děkuji mu za materiální zajištění, bez něhož bych se již dávno nemohl věnovat studiu v takovém rozsahu a bez něhož by práce jistě nevznikla. Za výraznou pomoc s překlady latinských textů vděčím Mgr. RADOMÍRU BUŽKOVÍ, a tímto mu rovněž rád děkuji. Zejména v počáteční fázi by nebylo možné se zorientovat v tématu s danou efektivitou, nebýt ochotné korespondence i poskytnutých materiálů těchto profesorů či doktorů: DONALD FELIPE, IGNACIO ANGELELLI, ELEONORA SUMPOVÁ, SARA UCKELMANOVÁ, PALOMA PEREZ-ILZARBEOVÁ, OLGA WEIJEROVÁ A STAMATIOS GEROGIORGAKIS, MIROSLAV HANKE A STANISLAV SOUSEDÍK. Všem patří velký dík. Za nejrůznější inspiraci během studia vděčím též PhDr. ŠTĚPÁNU M. FILIPOVI, Th.D., OP a Mgr. ŠTĚPÁNU HOLUBOVÍ, Ph.D.

Obsah

ÚVOD.....	6
1 KOŘENY NOVOVĚKÉ DISPUTACE.....	7
1.1 Předběžná vymezení a značení	7
1.2 Dějinný přehled disputačních praxí	9
1.2.1 Aristotelovy dialektické disputace	9
(a) Základní vymezení a kontext DD	9
(b) Dialektický problém , propozice a teze	10
(c) Role Q	11
(d) Role R.....	12
(e) Průběh DD.....	12
(f) Historický význam dialektických disputací	13
1.2.2 Středověk 1 – úvod do problematiky	14
1.2.3 Středověk 2 – typologie scholastické disputační praxe.....	16
(a) Disputované otázky komentářů a řádné disputace mistrů	16
(b) Vesperální a inepční disputace	17
(c) Quodlibetní disputace	18
1.2.4 Středověk 3 - dialektické disputace a hra obligací.....	19
(a) DD na školách dialektiků.....	19
(b) Obligace	19
(c) Rozdíly mezi DD a obligačními disputacemi.....	20
1.2.5 Raný novověk a doktrinální disputace	23
(a) Proměny v raném novověku	23
(b) Doktrinální disputace	23
1.3 Vývoj teorie <i>topiků</i> a <i>loci</i>	24
1.3.1 Antika	24
(a) Aristoteles.....	24
(b) Boethius (480-524/5)	25
1.3.2 Středověk a raný novověk	26
(a) Garlandus Compositista.....	26
(b) Abelard (1079-1142)	26
(c) Petr Španělský, terministé a Jan Buridan.....	27
1.4 Určení kořenů ND	27
1.4.1 Disputatio doctrinalis a středověká disputační praxe.....	28
(a) Kontrasty se středověkou disputační praxí.....	28
(b) Jan Buridan – klíč ke středověké disputační praxi	29
1.4.2 Obecná hypotéza kořenů ND	32
(a) Raně středověké DD, obligace, \pm M a AM.....	32
(b) Problém - Questio – Status controversiae	32
(c) Quaestio \pm M – quaestio v summách – teze.....	32

2	NOVOVĚKÁ DISPUTACE A JEJÍ PROCES	34
2.1	Disputační příručky, autoři a definice ND	34
2.1.1	Disputační příručky a autoři.....	34
2.1.2	Definice disputace	35
2.2	Osoby v disputaci	36
2.2.1	Praeses	36
	(a) Pedagogický úkol.....	37
	(b) Úkol pomáhat O a R s argumentací.....	37
2.2.2	Publikum	38
2.2.3	Oponent a respondent	39
2.3	Základní struktura ND	40
2.3.1	Návrh a výběr teze	41
	(a) Thomasius	41
	(b) Felwinger.....	42
2.3.2	Status controversiae	43
	(a) Funkce.....	43
	(b) Druh disputace a principy	44
2.3.3	Objectio	49
	(a) Kontradiktornost konkluze námitky	49
	(b) Typy argumentu.....	51
	(c) Hledání vhodného argumentu – Topiky/Loci.....	51
2.3.4	Assumptio – převzetí, osvojení argumentu.....	54
2.3.5	Responsio a exceptio obecně.....	55
	(a) Responsio	55
	(b) Exceptio	57
2.3.6	Responsio a exceptio jednotlivě	58
	(a) Nego a instantia.....	58
	(b) Distinguo a subdistinguo	60
	(c) Inversio a retorsio.....	62
	(d) Concedo a ostatní responsio a exceptio	68
2.3.7	Ukončení disputace.....	69
	(a) Problém nového argumentu	69
	(b) Podmínky ukončení disputace – dosažení principů a mlčení.....	70
	(c) Čas vyměřený disputaci	71
3	ÚSKALÍ A MOŽNOSTI ND.....	72
3.1	Úskalí	72
3.1.1	Procedurálně-teoretické povahy	72
	(a) Důkaz teze.....	72
	(b) Záměna rolí a <i>onus probandi</i>	74
	(c) Principy.....	76
	(d) AM vs. QM.....	77
3.1.2	Kulturně-společenské povahy	77
	(e) Násilí při disputaci.....	77
	(f) Důvody a okolnosti zániku ústní disputace v Německu.....	79

3.2 Možnosti ND	81
(a) Omezení nikdy nekončících reinterpetací.....	81
(b) Humanitní vs. přírodní vědy.....	81
(c) Nepřesáhne možnosti jednotlivce.....	82
(d) Lidský čin vs. verdikt software	83
 ZÁVĚR.....	 84
 SEZNAM LITERATURY	 86
 PRAMENY.....	 88
 SEZNAM ZKRATEK.....	 90
 SEZNAM OBRÁZKŮ.....	 90

Úvod

1. Rozhodnutí pro základní téma předložené práce padlo po pečlivém a snad mnoholetém zvažování, které šlo ruku v ruce s mým studiem teologie na CMTF. Původní ambicí bylo napsat smysluplnou diplomovou práci na závažné a dosud málo probádané téma, která by však měla zároveň pozitivní praktický dopad zejména pro oblast teologie. První musí zvážit čtenář, druhé se zatím nepodařilo. Proč má uvedené téma v sobě takový potenciál? Pro závažnost tématu svědčí urputnost, s jakou mistři zejména středověkých univerzit bojovali o zachování ústní disputace, přestože mnozí z nich ji považovali za mimořádně náročný podnik vždy svázaný s mnohými osobními riziky. Vůbec úctyhodná doba, po jakou byla disputace neodmyslitelným jádrem univerzitního kurikula, je myslím pádným argumentem. Je až s podivem, že se na něco tak elementárního a stěžejního mohlo zapomenout do takového rozsahu, že se nyní jen s velkými obtížemi skládá mozaika pravidel a procesů kdysi slavné praxe. O novověké disputaci existuje, nakolik je mi známo, v českém jazyce jen jeden jediný článek prof. Sousedíka ze 60. let minulého století. O málo mladší Kejřova práce se mimo jiné zabývá disputační metodou pražského kvodlibetu za doby Husovy, avšak další literaturu naší provenience neznám. V Americe se tématem zabývá doktor Donald Felipe, jehož stěžejní dílo je východiskem druhé kapitoly této práce. Jiný autor jeho formátu v dané oblasti mi rovněž není znám. Existuje jistě nepřeborné množství literatury o disputovaných tématech a o konkrétních historických událostech slavných disputací. Ale co je nám to platné, nevíme-li nic konkrétnějšího o procesu a metodě výuky a výzkumu, o pravidlech disputace. Říct, že scholastická metoda spočívá v kladení protichůdných argumentů, zkrátka nestačí.

2. Konkrétnějším cílem předložené práce je vytvořit základní obraz novověké disputační techniky a přiblížit autorovi i čtenáři obecněji téma disputací. Novověká disputace představuje závěrečnou fázi dlouhé tradice ústní praxe, a je proto pro její hlubší pochopení nezbytné pokusit se nejprve určit její kořeny. O to se pokusíme v první kapitole.

3. První kapitolu tedy strukturujeme obecně podle dvou hledisek – historicko-popisného a systematického. Stěžejní historicko-popisné hledisko má dále dva základní předměty zájmu: primárně jsou to jednotlivé disputační praxe a sekundárně vývoj nauky o *topikách* či *loci*. Poslední část kapitoly reprezentuje systematické hledisko a klade si za cíl blíže určit kořeny novověké disputace a vytvořit tak most a uzel mezi kapitolou první a druhou.

4. Cílem druhé kapitoly je přiblížit jednotlivé procedurální kroky ND a připojit k nim alespoň některé relevantní teoretické základy. Tyto budou vycházet především z Německých novověkých disputačních příruček, jak je ve svém díle zpracoval zmiňovaný Donald Felipe. Ovšem budeme se vše snažit propojit, nakolik to je možné, s kořeny naznačenými v kapitole první.

5. Ve třetí kapitole naznačíme některá teoreticko-procedurální a kulturně-společenská úskalí naší metodu doprovázející. Tato negativa se pokusíme alespoň částečně vyvážit ukázáním obecných možností, které by disputace mohla skýtat dnes.

1 Kořeny novověké disputace

6. Původním záměrem první kapitoly bylo věnovat se pouze středověkým kořenům novověké disputace. Tento přístup se ukázal jako nedostačující, protože kulturní klima pokračující renesance a reformace se svým „*ad fontes*“ stojí tu více tu méně ke středověké tradici v napětí. Toto napětí se promítá i spoluvytváří v univerzitním vzdělávacím systému, a tedy nutně v dobové disputační praxi. Musíme proto naše pátrání podstatně prohloubit také směrem k antickým autorům. Kapitulu strukturujeme obecně podle dvou hledisek – historicko-popisného a systematického. Stěžejní historicko-popisné hledisko má dále dva základní předměty zájmu: primárně jsou to jednotlivé disputační praxe a sekundárně vývoj nauky o *topikách* či *loci*. Ačkoliv zde půjde o hledisko historicko-popisné, nevyhneme se, díky povaze předmětu a cíli kapitoly, hlubším sondám do relevantních teoretických oblastí. Po nutných předběžných vymezeních a ujednání o značení tedy představíme jednotlivé disputační praxe počínaje Aristotelem. Aristotelská tradice má stěžejní význam jak pro středověkou, tak pro novověkou disputační praxi, a je tedy nutné jeho dialektické disputace a nejužší kontext pojednat pečlivěji. Při popisu modifikací středověké disputační praxe rozlišíme dvě základní oblasti disputační praxe – scholastické disputace a dialektické disputace. Bude následovat část o raně novověké tradici. Nesmíme opomenout aristotelskou a jeho následovníky modifikovanou nauku o hledání argumentů pomocí *topiků* a *loci*, ačkoliv tu zde pojednáme jen velmi obecně. Popis vývoje nauky nám poskytne potřebný základ pro pochopení odlišností novověké disputační metody od středověkých předchůdců. Poslední podkapitola reprezentuje systematické hledisko, klade si za cíl blíže určit kořeny novověké disputace a vytvořit tak most a uzel mezi první a druhou kapitolou.

1.1 Předběžná vymezení a značení

7. Pojem¹ *disputace* (lat. „disputatio“; něm. „Erörterung“, „Streitgespräch“; angl. „disputation“; fr. „dispute“; ital. „disputa“) se všeobecně rozumí ústní nebo písemná rozepře, která je, vedle přednášek (*lectio*), rozšířená a institucionálně ukotvena na univerzitách a jiných školách především od vrcholného středověku do konce 18. století. Jde zejména o způsob výuky, zkoušení a výzkumu. Zřídka se termínem označuje také samotný předmět disputace.² Ačkoliv se autoři slovníkových hesel, kvůli rozmanitosti projevů, mnohdy vyhýbají určení jakýchkoliv obecných vlastností disputace, tyto přece jen existují. Disputace musí (1) mít sporný předmět, (2) být provedena/napsána podle předem daných pravidel a (3), má-li ústní formu, být

¹Pojmy, a někdy slovesa z pojmu odvozená, budeme v dalším textu značit kurzívou, uvozovkami jména a termíny, které chceme zdůraznit, kurzívou v uvozovkách citace, budou-li se vyskytovat v textu. Citace jako samostatný blok budeme psát menším písmem. Ve vhodných případech budou v závorkách uváděna čísla stránek, čísla odtavců nebo čísla logických částí, které odkazují na jiná práce místa týkající se právě pojednávaného tématu.

²Srov. MARTI, H. Disputation and Dissertation, In *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*, Vol. 2, Ueding, G., Tübingen 1992, s. 866

konána před publikem. Novověkou dobovou definici a etymologii termínu přiblížíme na začátku 2. kapitoly (viz str. 35, odst. 91).

8. Termín „novověká disputace“ (angl. „(early) modern disputation“, „post-medieval disputation“) budeme zkracovat „ND“ a předběžně jím budeme označovat ústní disputační formu plně rozvinutou v 17. a počátkem 18. století ve střední Evropě, především v Německu. Jejimi výraznými rysy jsou zejména (a) sylogistický způsob argumentace (b) asymetrie argumentačního či důkazního břemena disputujících a (c) teze, coby výchozí bod a předmět sporu. Více viz 2. kapitola od str. 34. ND je chápána v protikladu k sokratovsko-aristotelským dialektickým disputacím, které budeme běžně zkracovat „DD“ (viz Obr. 1, str. 33). Zatímco ND spočívá v subtilním rozkládání a řešení sylogistického argumentu navrženého proti tezi, v DD se za pomoci otázek postupně získávají premisy, které jsou určené k finální konstrukci sylogismu vyvracejícího určitou propozici.

9. Je důležité rozlišovat konkrétní dobové disputační praxe (jako DD, ND) a určité charakteristické metody, které jsou trvalejšího rázu. ND charakterizuje důraz na řešení sylogistického argumentu, tuto metodu budeme proto značit „AM“ (v sekundární literatuře je obvykle označována jako „argument method“, v primární „methodus syllogistica“, „methodus hodierna“). DD započaly širší tradici, založenou na metodě kladení otázek, tuto označujeme „QM“ („question method“, „old method“, „socratic method“, „dialogue method“) viz ① na Obr. 1, str. 33. Autoři někdy kladou mezi DD a QM téměř rovnítko, stejně jako mezi AM a ND. Rozlišování má však velký význam pro zkoumání jednak středověkých disputačních tradic - zde totiž již QM nebere na sebe nutně svou antickou podobu, a obdobně zde není provozována ND³ - ale také pro novověkou disputační praxi, pokud bychom ji chtěli chápat v širším smyslu. Ne všechny disputace 17. století byly totiž charakteristicky AM (viz ②, Obr. 1, str. 33).

10. Termín „dialektický“ používají autoři zabývající se středověkem mnohdy dvojznačně. Někteří jím míní jednoduše praxi kladení argumentů *pro et contra* v rámci klasické scholastické metody, jiní jím mají na mysli obecně všechno, co se nějak týká logiky a konečně poslední jej chápou v přesnějším slova smyslu, a to jako pravděpodobnostní argumentaci kontrastující s argumentací demonstrativní v tradici aristotelské disputační metody (viz níže odst. 13). My ho budeme chápat v posledním uvedeném významu.

11. Konečně, pro jakoukoliv ústní disputaci jsou konstitutivní protikladné role *respondenta* (lat. *respondens, defendens* angl. *answerer, respondent, defender*) a *oponenta* (lat. *opponens, impugnans, arguens, proponens* angl. *opponent*). Prvního budeme v textu značit „R“, druhého „O“. Díky své roli se v kontextu DD a QM O nazývá *tazatel* (lat. *interrogans*, angl. *questioner*), jej budeme dále značit „Q“. Ostatní případné role, v rámci ND zejména role *praesesova*, budou popsány v textu (*praeses* viz str. 36).

³ Moderním znovu-objevitelem dnes již klasické distinkce mezi AM a QM, kterou prvně uvádí doboví autoři příruček ND, je Ignacio Angelelli. Ačkoliv se při obligacích otázek nepoužívalo, Angelelliho zájem, co se QM týká, je zřetelný ve středověké hře *obligaci*. Nicméně zmínění autoři 17. století, nesení renesanční vlnou, měli na mysli především aristotelské DD. Srov. ANGELELLI, I. *The Techniques of Disputation in the History of Logic*. *The Journal of Philosophy*, 1970, roč. 67, č. 20, od s. 801

1.2 Dějinný přehled disputačních praxí

12. Na školách řeckých filosofů byli žáci cvičeni v dialektických diskuzích. Jeden ze dvou oponentů bránil jistou tezi proti druhému, ten se prvního naopak snažil vlákat do kontradikce. Protagoras, zdá se, byl prvním, kdo organizoval podobné *veřejné* duely. Krom 1 a 8. knihy Aristotelových *Topik* můžeme nalézt další příklady v Ciceronových *Tusculanae disputationes*.⁴ Aristotelovy *Topiky* jsou však nejstarším a historicky nejdůležitějším zdrojem informací o pravidlech a strategiích DD, které byly vyučovány v *Akademii*.⁵

1.2.1 Aristotelovy dialektické disputace

(a) ZÁKLADNÍ VYMEZENÍ A KONTEXT DD

13. Aristotelovým DD můžeme porozumět v kontrastu a na základě Filosofem předpokládané typologie argumentů.⁶ Argument uvažujeme jako aktivitu v rámci dokazování (ať už skutečného, nebo zdánlivého) s cílem získat premisy a vyvodit z nich indukci či dedukci závěr.⁷ Jsou to argumenty (1) demonstrativní, (2) rétorické, (3) sofistické, (4) dialektické pro účely cvičení a výzkumu a (5) „testovací“ argumenty. Demonstrativní argument (1), či demonstrace („ἀπόδειξις“) stojí v protikladu k ostatní typům. Jde o argument vědecký, kterým se objevují nové pravdy, vyvozují-li se z předem známých prvních principů.⁸ V případě (1) i (2) nejde o interakci Q a R, ačkoliv posluchačstvo může být přítomno. Demonstrátor představí premisy, které musí posluchač nebo žák jednoduše přijmout, jde-li o rétora, obecnost jen poslouchá. (3)-(5) jsou obecně dialektické argumenty, které Q („ὁ ἐρωτῶν,“⁹ tazatel) předkládá R (ὁ ἀποκρινόμενος¹⁰). Q poslední cíl je důkaz („refutation“). (3) sofistické (nebo také „soupeřivé“) argumenty se chápou jako forma boje, kde je cílem Q vyhrát za každou cenu. Nezáleží zde na platnosti Q konsekvencí, ani na R přesvědčení o pravdivosti toho, co přijímá. Snahou je dosáhnout u posluchačů nebo R zdání důkazu. (5) „testovací“ argumenty odpovídají sokratovské metodě, kde je cílem vyvést na

⁴ WEIJERS, O. The various kinds of disputation in the faculties of arts, theology and law (c. 1200-1400). In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 22

⁵ FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 6

⁶ Srov. ARISTOTELES. *Topics Books I and VIII: With excerpts from related texts*. Překlad a komentář: Smith, R. Oxford: Clarendon Press 2003, ISBN 0-19- 823942-4, s. 128

⁷ Srov. ARISTOTELES. *Topics Books I and VIII: With excerpts from related texts*. Překlad a komentář: Smith, R. Oxford: Clarendon Press 2003, ISBN 0-19- 823942-4, s. xiii-xxii

⁸ Srov. ARISTOTELES. *Topics Books I and VIII: With excerpts from related texts*. Překlad a komentář: Smith, R. Oxford: Clarendon Press 2003, ISBN 0-19- 823942-4, s. xvi

⁹ Srov. RUBINELLI, S. *Ars Topica. The Classical Technique of Constructing Arguments from Aristotle to Cicero*. Lugano, Switzerland: Springer 2009, ISBN 978-1-4020-9548-1, s. 3

¹⁰ Srov. RUBINELLI, S. *Ars Topica. The Classical Technique of Constructing Arguments from Aristotle to Cicero*. Lugano, Switzerland: Springer 2009, ISBN 978-1-4020-9548-1, s. 3

světlo R neuvědomělou neznalost, ukázáním nekonzistence pramenící z jeho názoru. Účelem není boj, ale výchova, R proto má odpovídat podle svého přesvědčení.¹¹

14. Nám jde ale především o DD, kde se využívá (4) – dialektických argumentů určených pro cvičení a výzkumu. Pak tedy i DD slouží jako: (a) cvičení účastníků v argumentačních schopnostech a (b) prostředek pro objevování důsledků odlišných názorů, a jako způsob filosofického výzkumu. V DD musí být konkluze z přijatých premis vyvozena vždy platně. Nicméně R nemusí odpovídat podle svého přesvědčení, protože jeho funkcí je reprezentovat určitý názor - ať už názor konkrétního filosofa, nebo typu člověka nebo nejspíše obecné přesvědčení. S největší pravděpodobností jsou právě tyto disputace předpokládány v VIII. knize *Topiků*.¹²

(b) DIALEKTICKÝ PROBLÉM, PROPOZICE A TEZE

15. Aristoteles rozlišuje mezi tzv. *problémem* („τό πρόβλημα“)¹³ a jednotlivou *propozicí* („πρότασις“).¹⁴ Zatímco první představuje předmět disputace, druhé je „počátkem argumentů“¹⁵. Nesmí nás přitom mást, že se obojí předkládá v otázce, vždy totiž jde o dotaz v poněkud odlišné formě. Pokud se Q ptá „*Dvounohé chodící zvíře je definice člověka, že?*“ jde o *propozici*. Je-li však stejná otázka vystavěna následovně: „*Je 'dvounohé chodící zvíře' definicí člověka, nebo není?*“ (většinou spojením „πότερον [...] ἢ οὐ“),¹⁶ jde o *problém*.

16. Vlastnosti *problému* jsou tyto: (1) nesmí na jedné straně představovat něco zcela nepravděpodobného, nebo na druhé naopak evidentní pravdu. Musí zde být opravdová volba mezi dvěma atraktivními možnostmi, z nichž však jen jedna může být pravdivá.¹⁷ Musí tedy (2) vycházet buď z *nesouhlasu* mezi (a) mnohými lidmi, nebo (b) z *nesouhlasu* mezi lidmi moudrými, nebo (c) z *nesouhlasu* moudrých s mnohými.¹⁸ (3) musí jít o dichotomickou (většinou „ano/ne“) otázku ve formě popsané výše. Typickými dialektickými problémy jsou např.: „*Je svět věčný, nebo není?*“ nebo „*Je slast dobrá, nebo není?*“¹⁹ V případě *propozice* je naopak všeobecně přijímána kladná odpověď, minimálně tedy experty neboli tato je uvěřitelná.²⁰

17. Aristotelova klasifikace *problémů* se stala standardem: existují problémy (A) etické („ἠθικοί“) – např. „*Měl by člověk poslouchat více rodiče nebo zákony, jsou-li*

¹¹ Srov. ARISTOTELES. *Topics Books I and VIII: With excerpts from related texts*. Překlad a komentář: Smith, R. Oxford: Clarendon Press 2003, ISBN 0-19- 823942-4, s. 128-129

¹² Srov. ARISTOTELES. *Topics Books I and VIII: With excerpts from related texts*. Překlad a komentář: Smith, R. Oxford: Clarendon Press 2003, ISBN 0-19- 823942-4, s. 129

¹³ Srov. RUBINELLI, S. *Ars Topica. The Classical Technique of Constructing Arguments from Aristotle to Cicero*. Lugano, Switzerland: Springer 2009, ISBN 978-1-4020-9548-1, s. 3

¹⁴ Srov. STUMP, E. *Boethius's De topicis differentiis*. Ithaca/London: Cornell University Press 2004, ISBN 0-8014-8933-4, s. 160

¹⁵ Srov. Top. I 4, 101b1–36, In HINTIKKA, J. *Analyses of Aristotle*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers 2004, ISBN 1-4020-2040-6, s. 158

¹⁶ Srov. RUBINELLI, S. *Ars Topica. The Classical Technique of Constructing Arguments from Aristotle to Cicero*. Lugano, Switzerland: Springer 2009, ISBN 978-1-4020-9548-1, s. 3

¹⁷ Srov. HINTIKKA, J. *Analyses of Aristotle*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers 2004, ISBN 1-4020-2040-6, s. 159

¹⁸ Srov. STUMP, E. *Boethius's De topicis differentiis*. Ithaca/London: Cornell University Press 2004, ISBN 0-8014-8933-4, s. 160

¹⁹ Srov. STUMP, E. *Boethius's De topicis differentiis*. Ithaca/London: Cornell University Press 2004, ISBN 0-8014-8933-4, s. 160

²⁰ Srov. HINTIKKA, J. *Analyses of Aristotle*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers 2004, ISBN 1-4020-2040-6, s. 159

v rozporu“?, (B) logické („λογικοί“) např. „Je znalost protikladů to samé, nebo není?“ a (C) fyzikální („φυσικοί“), viz př. o věčnosti univerza.²¹

18. Dvěma kontradiktorním tvrzením, na která se *problém* rozpadá poté, co si disputující zvolí své pozice, budeme říkat *teze*.

(c) ROLE Q

19. Q má v disputaci nejdůležitější roli.²² Jeho cílem je vyvrátit R tezi tím, že jej směřuje k tvrzení co možná nejnepříjemnější konkluze, která z R držené teze nezbytně plyne (*Topiky* 159a 18–20)²³. Nebo se snaží donutit R přijmout tezi svou, když za pomoci *topiků* hledá argument, jehož konkluzí je negace R teze. Premisy takového argumentu Aristoteles nazývá „nutnými“. Ovšem zde má na mysli pouze to, že jde o premisy požadované a potřebné²⁴ pro konstrukci Q argumentu. Jakmile R jednou přijme nutné premisy, je vázán přijmout i Q tezi. Pokud R nepřijme některé z nutných premis, musí Q pro všechny tyto stejným způsobem nalézt dodatečné argumenty s dokazovanými premisami ve svých konkluzích. Jak jsme viděli, všechny premisy a vůbec každý příspěvek předkládaný Q musí mít formu otázky, na kterou může R řádně odpovědět buďto „ano“ nebo „ne“. Důležitou částí Q umění je správně řadit a seskupovat tyto kladené otázky. Cílem je ukrýt před R ty nutné premisy, které jsou klíčové pro vyvození konkluze. Tímto způsobem bude totiž R nucen odpovídat více podle svého přesvědčení a méně se bude moci - ať už „zvráceně“ nebo „vychytrale“ - vyhýbat odpovědi na důležité otázky²⁵. Z množství k tomuto účelu navržených a doporučovaných pravidel uveďme jeden příklad: Na premisy by se Q neměl tázat v jejich přirozeném pořadí, ale naopak by je měl oddělovat od se sebou přirozeně souvisejících. Q se má tázat na premisy v jiné formě, než v jaké jsou tyto žádoucí v argumentu. Chce-li Q například od R získat nějakou premisu týkající se nesouhlasných věcí („*contraries*“), musí se tázat na věci protikladné („*opposities*“).²⁶ Aristoteles navrhuje také jiná, obecnější, doporučení pro dosažení Q cíle. Argumentuje-li např. Q s člověkem ne příliš trénovaným v myšlení, neměl by nikdy dokazovat svou tezi pomocí *reductio*. R bude zmatený a většinou nepřijme konkluzi takto získanou.²⁷

²¹ Srov. *Top.* A 14, 105b 19–25, In RUBINELLI, S. *Ars Topica. The Classical Technique of Constructing Arguments from Aristotle to Cicero*. Lugano, Switzerland: Springer 2009, ISBN 978-1-4020-9548-1, s. 4-5

²² Srov. RUBINELLI, S. *Ars Topica. The Classical Technique of Constructing Arguments from Aristotle to Cicero*. Lugano, Switzerland: Springer 2009, ISBN 978-1-4020-9548-1, s. 5

²³ Srov. RUBINELLI, S. *Ars Topica. The Classical Technique of Constructing Arguments from Aristotle to Cicero*. Lugano, Switzerland: Springer 2009, ISBN 978-1-4020-9548-1, s. 5

²⁴ Srov. STUMP, E. *Boethius's De topicis differentiis*. Ithaca/London: Cornell University Press 2004, ISBN 0-8014-8933-4, s. 161

²⁵ Srov. STUMP, E. *Boethius's De topicis differentiis*. Ithaca/London: Cornell University Press 2004, ISBN 0-8014-8933-4, s. 161

²⁶ Srov. STUMP, E. *Boethius's De topicis differentiis*. Ithaca/London: Cornell University Press 2004, ISBN 0-8014-8933-4, s. 162

²⁷ Srov. STUMP, E. *Boethius's De topicis differentiis*. Ithaca/London: Cornell University Press 2004, ISBN 0-8014-8933-4, s. 162

(d) ROLE R

20. Cílem R je (1) předejít souhlasu s Q tezí a (2) nepřijímat přitom Q propozice, které nejsou přijatelné bez váhání („*readily believable*“, „*ἀδοξότατα*“). Příprava R na disputaci spočívá ve fiktivním přijetí cíle Q a v argumentaci proti své pozici. Tak se R naučí odrážet otázky, na které bude pravděpodobně tázán. Ačkoliv jsou tedy *Topiky* navrženy spíše jako pomoc pro Q, rozhodně jsou užitečné také pro R, neboť si při přípravě musí projít podobnou procedurou jako Q. Ovšem Aristoteles nabízí několik pravidel také přímo R. Vidí-li např. R, že je jeho teze obecně považována za pravdivou, má se pokusit přijmout od Q jen takové premisy, které jsou rovněž obecně akceptované, nebo se tak alespoň jeví. Tato strategie přinese R dvojí: Jednak se bude zdát být konzistentní, ale zejména pak bude Q, na základě těchto obecně přijímaných premis, budovat potvrzení své nikoliv všeobecně přijímané teze jen obtížně. Q teze není všeobecně přijímaná, protože je opakem R teze. V případě, že R teze naopak jde proti názoru veřejnosti, je logika R strategie, *mutatis mutandis*, stejná.²⁸

21. Ačkoliv má R právo být od Q tázán na ano/ne otázku, jeho odpověď nemusí být pouze dichotomická. Může (a) požadovat objasnění vágní nebo nejasné otázky, nebo (b) upřesnění smyslu otázky nejasné díky mnohoznačnosti některého z termínů, nebo (c) poté, co již odpověděl, může namítnout, že svůj souhlas dal jen vzhledem k určitému významu mnohoznačného slova.²⁹ V některých případech je R dokonce povinen odpovědět obsáhleji než dichotomicky. Přijme-li R např. všechny Q prvky nějaké indukce a následně odmítne přijmout univerzální propozici, musí podat nějaký argument - např. protipříklad (*Topiky* 157a 34–35). R také může vznést námitku a tak aktivně rozbít Q argument, je-li tento postaven na některém z logických klamů.³⁰

(e) PRŮBĚH DD

22. Dialektickou disputaci začíná Q, který předloží R *problém*. Podle toho, kterou z vzájemně kontradiktorních odpovědí si R vybere, zvolí Q právě opačnou. Q následně předloží propozici *p* ve formě ano/ne otázky. Podle R odpovědi pak Q postupuje dvojím způsobem: (1) Potvrdí-li R *p*, Q musí *p* zničit („*ἀνασκευάζειν*“/„*ἀναίρειν*“). Najde proto propozici *q*, která (a) z *p* nutně plyne, a která je (b) zároveň pro R nepřijatelná. Omítne-li R *q*, je *p* zničena. (2) Tvrdí-li R $\neg p$, musí Q zhotovit, vystavět („*κατασκευάζειν*“), tzn. dokázat *p*. Q se proto snaží nalézt propozici *q*, která je (a) dostačujícím předpokladem *p*, a kterou je zároveň (b) R vázán přijmout. Nalezne-li takovou, bude *p* dokázána.³¹

23. DD může končit dvěma způsoby. (A) Q se podaří od R získat přijetí všech nutných premis, a může tak vytvořit závěrečný argument s kýženou konkluzí. Tento však může R zničit, ukáže-li v něm logický klam nebo přinese-li jakoukoliv jinou

²⁸ Srov. STUMP, E. *Boethius's De topicis differentiis*. Ithaca/London: Cornell University Press 2004, ISBN 0-8014-8933-4, s. 162

²⁹ Srov. STUMP, E. *Boethius's De topicis differentiis*. Ithaca/London: Cornell University Press 2004, ISBN 0-8014-8933-4, s. 162-163

³⁰ Srov. STUMP, E. *Boethius's De topicis differentiis*. Ithaca/London: Cornell University Press 2004, ISBN 0-8014-8933-4, s. 163

³¹ Srov. RUBINELLI, S. *Ars Topica. The Classical Technique of Constructing Arguments from Aristotle to Cicero*. Lugano, Switzerland: Springer 2009, ISBN 978-1-4020-9548-1, s. 5

námítku, kterou Q nemůže vyvrátit. Nebo (B) se Q nepodaří vybudovat svůj argument během určité časové periody. Aristoteles mluví o námítce, která souvisí s časem. To však neznamená, že by R namítal, že vypršel čas pro disputaci, ale že jsou přinášeny námítky, které prodlužují nebo přesahují časové možnosti disputace. Filozof tedy jistě předpokládá časové omezení disputace, nicméně není jasné, zdali je dáno nějakým pravidlem, zvykem či únavou a trpělivostí účastníků.³²

24. Zdá se také, že Aristoteles předpokládá v DD určitého soudce. Podle Stumpové však není jasné, zdali jde o soudce oficiálního, učitele, přítele či prostě náhodně přihlížející. Yrjönsuuri preferuje buďto autorizovanou osobu, nebo posluchače.³³

(f) HISTORICKÝ VÝZNAM DIALEKTICKÝCH DISPUTACÍ

25. Aristoteles podal první ucelený přehled pravidel, jak vést dobře disputaci. Poprvé v dějinách logiky zde byla formulována pravidla řídící základní disputační *tahy*, jako „popírám“, „přijímám“ a „rozlišuji“ (v latinské tradici: „nego“, „concedo“, „distinguo“)³⁴, či pravidlo, že dialektické problémy se zabývají spornými otázkami a nemohou být o věcech očividně pravdivých nebo nepravdivých.³⁵

26. Základní myšlenkou na pozadí Aristotelových pravidel je hodnocení jednotlivých kroků procesu budování argumentu z premis proti hájené tezi. Premisy musí být snadněji přijatelné („*readily acceptable*“) než konkluze, k níž směřují (uplatňuje se pravidlo *od více známého k méně známému*). Respondent vždy přijímá jen to, co je více přijatelné než konkluze. V opačném případě by disputace pro svou konkluzi neposkytla skutečnou oporu.³⁶ Aristoteles zde formuluje i další - hojně diskutované a poněkud zvláštní - pravidlo, podle něhož oponent, vyžadující po respondentovi přijmout ke konstruovanému argumentu irelevantní tvrzení, musí být vyslyšen, ať už jde o věc přijatelnou nebo nikoliv.³⁷ Pravidlo mohlo být zamýšleno pro větší kooperaci při disputaci: respondent měl oponentovi připustit vše, nač se ptal, pokud to nevedlo k obtížím při hájení teze.

27. Aristotelova pravidla ukazují disputaci spíše jako *hledání argumentu* než přímo *hledání pravdy*.³⁸ Cílem kooperativní disputace totiž nemůže být rozhodnutí o překonání či nepřekonání respondentovy obrany,³⁹ a tedy ani přímo rozhodnutí o pravdivostní hodnotě teze. Podle Yrjönsuuriho zde jde spíše o hledání jejího co

³² Srov. STUMP, E. *Boethius's De topicis differentiis*. Ithaca/London: Cornell University Press 2004, ISBN 0-8014-8933-4, s. 163

³³ Srov. YRJÖNSUURI, M. *Aristotle's "Topics" and Medieval Obligational Disputations*. Synthese, 1993, roč. 96, č. 1, s. 60

³⁴ YRJÖNSUURI, M. *Duties, rules and interpretations in obligational disputation*, s. 5

³⁵ FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 37, Ibid. pozn. 10

³⁶ Srov. YRJÖNSUURI, M. *Duties, rules and interpretations in obligational disputations*. In *Medieval Formal Logic: Obligations, Insolubles and Consequences*. Yrjönsuuri, M. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2001, ISBN 0-7923-6674-3, s. 5

³⁷ *Ibid.*

³⁸ Srov. YRJÖNSUURI, M. *Duties, rules and interpretations in obligational disputations*. In *Medieval Formal Logic: Obligations, Insolubles and Consequences*. Yrjönsuuri, M. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2001, ISBN 0-7923-6674-3, s. 5

³⁹ *Ibid.* „A co-operative game cannot be aimed at deciding whether the opponent can beat the respondent's defense, and therefore the aim cannot straightforwardly be to decide the truth-value of the thesis.“

nejzajímavějšího vyvrácení („*most interesting refutation*“⁴⁰). Domníváme se, že by bylo lepší říct, že cílem je vyvrácení co nesilněji oponované a hájené teze. Pokud jde tedy o výsledek disputace, zájem byl o to, zda a jakým způsobem byla teze vyvrácena, a nikoliv kdo disputaci vyhrál.⁴¹ Nicméně, disputace je úzce vázaná na konkrétní realitu - hledání zajímavých argumentů se nepohybuje volně v logickém prostoru (což kontrastuje, se středověkou teorií obligací). Další souvislosti budeme ukazovat v průběhu práce. Metoda obsažená v Topikách VIII má význam ne jako přímý předchůdce ND, ale protože – skrze Boethiovo dílo *De Topicis Differentiis* - ovlivnila středověké *obligationes* a celou západní disputační tradici.

1.2.2 Středověk 1 – úvod do problematiky

28. S využitím terminologie O. Weijersové můžeme rozdělit středověké disputace nejprve na dva zcela rozdílné typy: *dialektické* a *scholastické*. Konkrétní příklady prvních zmíněných nejsou známy starší než ze dvanáctého století, ačkoliv samotný žánr sahá, jak jsme viděli, hluboko do antiky. Vzájemný duel dvou protivníků, kde za přísně dialektických pravidel jeden z disputujících oponoval a druhý odpovídal, nebyl cílen ani tak k nalezení pravdy, ale k vítězství.⁴² Jeho účelem bylo poskytnout dialektická cvičení. Matérii zde byla ponejvíce logika a gramatika.⁴³ Z těchto pravděpodobně vznikly známé a již zmiňované *obligace*, o kterých více pojednáme níže. Autorka jakoby jedním dechem řadí k dialektickým disputacím i disputace rétorické.⁴⁴ Protože kurikula nacházející se v univerzitních stanovách tato cvičení nezmiňují, můžeme se domnívat, že dialektické disputace byly provozovány na „*paralelních školách, kde učitelé dialektiky připravovali studenty pro další studia*“.⁴⁵

29. Scholastické disputace se vyvinuly pod vlivem dialektiky původně na teologických a právnických školách ve 12. stol. z *lectio*.⁴⁶ Jsou pak doloženy stanovami na všech fakultách univerzity, která je vyšším vývojovým stádiem těchto škol. Zatímco tedy mistři teologických a právnických fakult měli v disputační praxi na co navazovat, na artistické fakultě se ústní scholastická disputace během 13. století teprve rozvíjela.⁴⁷ Nejednalo se však již o dialektický zápas dvou oponentů, nýbrž o

⁴⁰ YRJÖNSUURI, M. Duties, rules and interpretations in obligational disputations. In *Medieval Formal Logic: Obligations, Insolubles and Consequences*. Yrjönsuuri, M. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2001, ISBN 0-7923-6674-3, s. 5

⁴¹ Srov. YRJÖNSUURI, M. *Aristotle's "Topics" and Medieval Obligational Disputations*. Synthese, 1993, roč. 96, č. 1, s. 61

⁴² Srov. WEIJERS, O. The medieval disputatio. In *Traditions of Controversy*. Dascal M., Chang H. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 2007, ISBN 978 90 272 1884 1, s. 141

⁴³ Srov. WEIJERS, O. The various kinds of disputation in the faculties of arts, theology and law (c. 1200-1400). In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 22

⁴⁴ Srov. WEIJERS, O. The various kinds of disputation in the faculties of arts, theology and law (c. 1200-1400). In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 22

⁴⁵ WEIJERS, O. The various kinds of disputation in the faculties of arts, theology and law (c. 1200-1400). In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 22

⁴⁶ Srov. WEIJERS, O. The medieval disputatio. In *Traditions of Controversy*. Dascal M., Chang H. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 2007, ISBN 978 90 272 1884 1, s. 142

⁴⁷ Srov. WEIJERS, O. The various kinds of disputation in the faculties of arts, theology and law (c. 1200-1400). In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 24

diskuzi určité *quaestio* „dialektickými prostředky“.⁴⁸ Základních rozdílů scholastických disputací oproti dialektickým je pět: (a) minimálně v počáteční fázi se disputuje obtížná otázka vyvstávající ze čtení textů, např. jeho zřejmé kontradikce nebo protikladné interpretace. (b) cílem je nalezení a vyučování pravdy. Využití dialektické argumentace, zejména sylogismů, směřuje výlučně k tomuto cíli. Jinými typy argumentů jsou autoritativní texty a někdy *experientia*, pozorování reality.⁴⁹ (c) celá základní struktura je od dialektických disputací odlišná: po formulaci otázky jsou podány argumenty jak pro afirmativní tak pro negativní odpověď. Tuto klíčovou vlastnost budeme v průběhu dalšího textu označovat „±M“, viz ⊙ na Obr. 1, str. 33. Mistr nakonec, za současného vyvracení opačných argumentů, dává své *solutio* či *determinatio*, které se buď shoduje s kladnou či zápornou odpovědí na danou otázku, nebo je odpovědí více diferencovanou. (d) účastníci jsou vždy minimálně tři: *mistr* předsedající disputaci a podávající závěrečné řešení, *respondent* předkládající předběžné řešení a *oponent* napadající dané argumenty. Obojích posledně zmíněných může být v disputaci i několik. (e) scholastické disputace náleží ke zcela odlišné tradici. Vyvinuly se z *quaestio*, které však samo bylo původně součástí čtení klasických textů, a které spočívalo v položení otázky a podání odpovědi. Někdy bylo přidáno i několik námitek. Pod vlivem dialektiky se začaly klást argumenty ve formě sylogismů pro obě možné pozice, dokladem této rané fáze jsou *Sentence* Petra Lombardského.⁵⁰

30. Scholastické disputace budeme dále rozlišovat podle předmětu na disputované otázky komentářů a disputované otázky nezávislé. Disputace druhé zmiňované kategorie se podle prostředí konání dělí buď na soukromé (školní, „*disputatio*“), nebo veřejné. Veřejné mohou být *inceptní* („*inceptio*“) a *vesperální* („*vesperiae*“), nebo *slavné* disputace mistrů (porůznu nazývané *disputatio ordinaria*, *disputatio publicae ac magistrales*, *actus solemnes*)⁵¹, nebo konečně specifické *quodlibety*.

31. Pro úplnost je potřeba upozornit na nejružnější extrakurikulární disputační praxi, která byla již ve středověku hojně praktikována mimo univerzitní a obecně školní systém.

⁴⁸ Srov. WEIJERS, O. The various kinds of disputation in the faculties of arts, theology and law (c. 1200-1400). In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 23

⁴⁹ Srov. WEIJERS, O. The medieval disputatio. In *Traditions of Controversy*. Dascal M., Chang H. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 2007, ISBN 978 90 272 1884 1, s. 142

⁵⁰ Srov. WEIJERS, O. The various kinds of disputation in the faculties of arts, theology and law (c. 1200-1400). In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 23

⁵¹ BAZÁN, B. C. Les Questions disputées, principalement dans les facultés de théologie. In *Les Questions disputées et les questions quodlibétiques dans les facultés de théologie, de droit et de médecine*. Vyd. Bazán, B. C., Fransen, G., Wippel J. W., Jacquart, D. Turnhout, Belgium: Brepols 1985, ISBN 2-503-36000-9, s. 41, Ibid. pozn. 57: „LITTLE-PELSTER, Oxford Theology... (1934), p. 37: “... at Oxford each master disputed publicly according to customary right on a definitely fixed day and... such a disputation taking place in a regular séquence was called *disputatio ordinaria*. The *disputatio ordinaria* was then reckoned among the *disputationes publicae ac magistrales* and the *actus solemnes*, to which certainly also the *vesperiae* and the *inceptio* belong. *Disputatio ordinaria* and *disputatio solemnis* or *publica* are not contrasted but can mean the same thing. In contrast to it stands the *disputatio* which the master held in his school only for and with his own students, and of this kind is also the *collatio*...”“

1.2.3 Středověk 2 – typologie scholastické disputační praxe

(a) DISPUTOVANÉ OTÁZKY KOMENTÁŘŮ A ŘÁDNÉ DISPUTACE MISTRŮ

32. Jakoby před závorku musíme nejprve vytknout *disputované otázky* komentářů, které sice původně nejspíše byly debatovány ve třídě během *lectio* (13. stol.), ovšem záhy jsou mistrem připravovány dopředu a pouze čteny (14. stol.). Jejich základní prostá struktura, někdy ovšem s velmi propracovaným *solutio* (obsahovalo několik „*ariculi, conclusiones, suppositiones, corrolaria atd.*“⁵²) se stala standardem (psaných) *quaestiones disputatae* po mnoho století.⁵³ Již ve 13. stol se však *quaestio* od *lectio* začalo vyčleňovat do odpoledních sezení. A zde již rozpoznáváme formalizované ústní disputace mezi mistry a jejich studenty, jejichž předmětem nutně nejsou komentáře.⁵⁴ Odehrávají se ve škole jako učební nástroj jednotlivých disciplín a trénink disputačních schopností studenta (na artistické fakultě), nebo při nejrůznějších příležitostech veřejně.

33. První takovou veřejnou příležitostí byly slavné (nebo „řádne“) disputace mistrů konané pravidelně každý týden. Určený mistr tyto organizoval pro celou fakultu – všichni ostatní mistři se svými studenty museli být přítomni. Ačkoliv šlo také o povinný způsob vyučování, vyprofiloval se tento typ disputace především jako metoda vědeckého výzkumu (zejména konec 13. a 14. století).⁵⁵ Mistr, který navrhne otázku, také disputaci předsedá a druhý den (nebo i později) dává své definitivní *solutio*. Respondent dává na mistrovi otázku předběžnou odpověď. Oponent tuto pozici napadá, načež respondent na námítky odpovídá.⁵⁶ Oba jsou bakaláři nebo pokročilí studenti. Oponentů a respondentů zde mohlo být i několik, stejně jako předběžných pozic.⁵⁷ Také mistři mohli do disputace zasahovat.⁵⁸ Ve zvláštních postních disputacích mohl pod vedením mistra dát konečné *determinatio* i sám bakalář.⁵⁹ Technická latinská mluva označovala mistra termínem „*doctor*“, zatímco „*dominus*“ v textech obvykle značí bakaláře.⁶⁰ Slavné disputace byly kolektivním

⁵² WEIJERS, O. The various kinds of disputation in the faculties of arts, theology and law (c. 1200-1400). In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 24

⁵³ Srov. WEIJERS, O. The various kinds of disputation in the faculties of arts, theology and law (c. 1200-1400). In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 24

⁵⁴ Srov. WEIJERS, O. The medieval disputatio. In *Traditions of Controversy*. Dascal M., Chang H. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 2007, ISBN 978 90 272 1884 1, s. 143

⁵⁵ Srov. WEIJERS, O. The various kinds of disputation in the faculties of arts, theology and law (c. 1200-1400). In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 24

⁵⁶ Srov. WEISHEIPL, J. A. *Curriculum of the Faculty of Arts at Oxford in the Early Fourteenth Century*. Mediaeval Studies, Pontifical Institute of Mediaeval Studies 1966, roč. 26, ISSN 0076-5872, s. 181

⁵⁷ Srov. WEIJERS, O. The medieval disputatio. In *Traditions of Controversy*. Dascal M., Chang H. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 2007, ISBN 978 90 272 1884 1, s. 143

⁵⁸ Srov. WEIJERS, O. The various kinds of disputation in the faculties of arts, theology and law (c. 1200-1400). In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 24

⁵⁹ Srov. WEISHEIPL, J. A. *Curriculum of the Faculty of Arts at Oxford in the Early Fourteenth Century*. Mediaeval Studies, Pontifical Institute of Mediaeval Studies 1966, roč. 26, ISSN 0076-5872, s. 181

⁶⁰ Srov. WEIJERS, O. The medieval disputatio. In *Traditions of Controversy*. Dascal M., Chang H. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 2007, ISBN 978 90 272 1884 1, s. 144

výzkumem skutečných dobových problémů a otázek, ke kterým se nikdo neodvažoval podat jednoduchou odpověď. Nikdo nepovažoval opačné argumenty proti konečné odpovědi za neúčinné. Tyto se v diskuzi prokázaly jako chybné a tak nakonec závěrečnou odpověď posilovaly. Zejména v Boloni bylo ceněno, začínalo-li *solutio* výkladem termínů. Následovalo představení pozice mistra a vyvrácení opačných argumentů.⁶¹ Mistrovy odpovědi k námitkám oponenta mohly s pozicí „jeho“ bakaláře souhlasit, lišit se, nebo být zcela v rozporu.⁶² Ovšem ani toto konečné *solutio* nebylo vždy chápáno jako definitivní, nýbrž jako krok směrem k pravdě.⁶³ Na právnických fakultách se ojediněle mohla vyskytnout disputační praxe se dvojím *solutio*, které podali dva různí mistři.⁶⁴

(b) VESPERIÁLNÍ A INCEPČNÍ DISPUTACE

34. *Vesperiální a incepciální* disputace se uvažují v kontextu dvoudenních veřejných slavností při graduaci nových mistrů. „*Inceptio*“ je technický pojem znamenající právo začít vyučovat.⁶⁵ Proces disputací se liší podle fakult. Zaměříme se nejprve na fakultu artistickou v Oxfordu: V podvečer prvního dne (odtud „*vesperiální*“) je bakalář závěrečným způsobem zkoušen v tzv. vesperiální disputaci. Otázky jsou předsedajícím mistrem dopředu oznámeny magisterskému kolegiu. *Inceptor* (tj. kandidát mistrovského gradu) plní roli oponenta, zatímco druhotnou roli respondenta přijímá některý z posledně ustanovených mistrů. Druhý den se koná *principium* (někdy též *inceptio*), neboli první *lectio* nového mistra spojené s *disputatio* dvou otázek. V této disputaci nový mistr opět přijímá roli oponenta a klade námitky některému z dříve ustanovených mistrů, co by respondentovi. Oponent nakonec z úcty vybere jednu z respondentových odpovědí a použije ji jako *quasi-determinatio*.⁶⁶

35. Vesperiální disputace teologické fakulty na Boloňské univerzitě probíhala následovně: Čtrnáct dní dopředu navštívil kandidát licence všechny mistry a studenty a seznámil je se čtyřmi otázkami, z nichž dvě jsou určeny pro vesperiální a další dvě pro *dvorní*⁶⁷ disputaci. Při samotném vesperiálním aktu se první dvě disputovaly dvěma různými způsoby. Při první se jednalo o tzv. *expectativa* (nebo *expentantia*) *magistrorum*. Obvykle zde předsedal mistr nabyvatele licence a úlohu respondenta plnil nějaký bakalář. Poté, co tento bakalář předložil své řešení otázky, předsedající mistr vznesl námitky. Následně také ostatní bakaláři pokládali své námitky, ovšem

⁶¹ Srov. WEIJERS, O. The medieval disputatio. In *Traditions of Controversy*. Dascal M., Chang H. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 2007, ISBN 978 90 272 1884 1, s. 144

⁶² Srov. WEISHEIPL, J. A. *Curriculum of the Faculty of Arts at Oxford in the Early Fourteenth Century*. Mediaeval Studies, Pontifical Institute of Mediaeval Studies 1966, roč. 26, ISSN 0076-5872, s. 181

⁶³ Srov. WEIJERS, O. The various kinds of disputation in the faculties of arts, theology and law (c. 1200-1400). In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 24-25

⁶⁴ Srov. WEIJERS, O. The various kinds of disputation in the faculties of arts, theology and law (c. 1200-1400). In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 28-29

⁶⁵ Srov. WEISHEIPL, J. A. *The Structure of the Arts Faculty in the Medieval University*. British Journal of Educational Studies, Taylor & Francis, Ltd. 1971, roč. 19, č. 3, s. 269

⁶⁶ Srov. WEISHEIPL, J. A. *Curriculum of the Faculty of Arts at Oxford in the Early Fourteenth Century*. Mediaeval Studies, Pontifical Institute of Mediaeval Studies 1966, roč. 26, ISSN 0076-5872, s. 165, 181

⁶⁷ Dvorní, neboli disputace *in aula*

respondent odpovídal pouze na argumenty mistra. Tím se *expectantia magistrorum* uzavírá. Šlo o disputaci spíše krátkou. Nejstarší mistr pak přistoupil k druhé otázce a uvedl argumenty *pro et contra*. *Vesperient* (*vesperianus*, tzn. zkoušený bakalář a adept na mistra) shrnul ještě jednu otázku a uctivě předložil své stanovisko. To mělo být jasné, subtilní, užitečné, do určité míry rozvláčné, ale vždy přísně teologické. Následovala disputace v pravém slova smyslu. Mistr, který dříve otázku předložil, napadl pozici *vesperienta* třemi nebo čtyřmi argumenty. *Vesperient* zde musel odpovědět alespoň na první tři. Druhý mistr pak navrhl dva nebo tři argumenty proti tomu, co bylo řečeno jeho kolegou nebo *vesperientem*. Druhý jmenovaný měl zde právo odpovědět. Mistr mohl ještě jednou zasáhnout a disputace pak končila poslední odpovědí *vesperienta*. Předsedající mistr následně chválil Písmo sv. a příjemce a oznámil místo a čas první přednášky nového mistra.⁶⁸

(c) QUODLIBETNÍ DISPUTACE

36. Quodlibetní disputace, jejíž počátek může sahát k Aristotelovým *Topikám* I:18⁶⁹, dříve, než se rozšířila na teologické fakulty, byla zřejmě provozována dominikánským řádem.⁷⁰ V rámci univerzity je nutné její formu rozlišovat podle fakult.

37. Na teologické fakultě musel mistr, který quodlibet pořádal, odpovídat na jakoukoliv otázku (*de quolibet*) položenou kýmkoliv z přítomných (*a quolibet*). Výsledkem bylo poměrně velké množství krátkých otázek (20 i více) nejrozličnějšího charakteru. Během prvního sezení plnil jeden bakalář (nebo i více) svou akademickou povinnost, a jakožto respondent odpovídal na dotazy. Jeho dopovědi a argumenty byly napadány oponenty. Zdá se pravděpodobné, že také bakalářův mistr ještě při tomto prvním sezení, následujícím svého studenta, dával předběžné odpovědi. Mistrovo finální *determinatio*, prezentované během druhého sezení, mělo být systematické, a vyžadovalo tedy kompletní reorganizaci probíraných otázek. Předběžné argumenty *pro et contra* zde byly méně četné, někdy scházely úplně. Tyto disputace se konaly, coby významné slavnosti, jen dvakrát ročně (*in Natali, in Pascha*), a třebaže je mistři neměli povinnost pořádat (minimálně v Paříži ne), mnohým byly obzvláště oblíbeným nástrojem.⁷¹

38. Quodlibetní disputace na artistických fakultách střední Evropy dosáhla svého vrcholu v 15. století - v době, kdy na fakultách teologických byla již zhruba 100 let na ústupu. Zaměříme se na pražskou artistickou fakultu. Quodlibetář – předsedající mistr – byl vybrán se značným předstihem (zde asi půl roku), a měl za úkol dopředu pečlivě vypracovat řešení tzv. *quaestio principalis*, kterou si sám také zvolil. Vždy se týkala Boha, jeho vůle a vlastností nebo závislosti světa na Božím řízení. Formálně

⁶⁸ Srov. BAZÁN, B. C. Les Questions disputées, principalement dans les facultés de theologie. In *Les Questions disputées et les questions quodlibétiques dans les facultés de theologie, de droit et de médecine*. Vyd. Bazán, B. C., Fransen, G., Wippl J. W., Jacquart, D. Turnhout, Belgium: Brepols 1985, ISBN 2-503-36000-9, s. 114-115

⁶⁹ Srov. HAMESSE, J. Theological Quaestiones Quodlibetales. In *Theological Quodlibeta in the Middle Ages*. Shabel, Ch. Leiden-Boston: Brill 2006, ISSN 1871-6377, s. 22

⁷⁰ Srov. HAMESSE, J. Theological Quaestiones Quodlibetales. In *Theological Quodlibeta in the Middle Ages*. Shabel, Ch. Leiden-Boston: Brill 2006, ISSN 1871-6377, s. 26

⁷¹ Srov. WEIJERS, O. The various kinds of disputation in the faculties of arts, theology and law (c. 1200-1400). In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 27

byla zpracována do článků, jejich konkluzí, i korrelaria byla systematicky seřazena. Dále musel tři nebo čtyři dny dopředu písemně navrhnout jednotlivé otázky pro všechny ostatní participující mistry, aby si i oni na tyto mohli v předstihu vypracovat svá řešení. Disputace trvala několik dní a skládala se ze dvou dosti odlišných částí. V první části, trvající nejspíše jeden den, byla na pořadu principiální otázka: bakalář hájil v roli respondentu quodlibetářovo řešení proti námitkám ostatních mistrů. Ti se svými námitkami vystupovali v pořadí podle svého akademického stáří. Je možné, že quodlibetář sám na konci sezení v *determinatio* přednesl své odpovědi na námitky. Druhá, delší část disputace, spočívala v diskuzi otázek připravených jednotlivými mistry. Quodlibetář přednesl danému mistrovi jeho otázku, načež tento představil své řešení. Quodlibetář pak proti němu vystupoval v roli oponenta. Jako prvním byla otázka adresována rektorovi univerzity, avšak z úcty tento oponentuře nečelil. Následovala již oponovaná otázka děkanovi. Tak se během několikadenní druhé části quodlibetu vystřídal desítky mistrů, až po mistry akademicky nejmladší.⁷² Podobné disputace se konaly ve Vídni, Erfurtu, Lovani, Lipsku, Heidelbergu a povětšinou se jich aktivně účastnili (dva) doktoři vyšších fakult.⁷³

1.2.4 Středověk 3 - dialektické disputace a hra obligací

(a) DD NA ŠKOLÁCH DIALEKTIKŮ

39. Náš přístup k přesnějším a tak kýženým pravidlům dialektickým disputací prováděných na přípravných dialektických školách v 11. a 12. století je velmi omezen. Nicméně alespoň jakýmsi vodítkem nám mohou být jednak velmi zajímavé raně středověké popisy disputací, ale taktéž dobové porovnávání následné vývojové fáze – tzn. *obligací* – s obrazem disputací dialektických v Aristotelových *Topikách*.

40. Ranně středověké popisy disputací sestávají ze třech částí. (1) *positio* - představuje disputovanou tezi, (2) *oppositio* argumentaci proti *positio* a konečně (3) *responsio* odpověď na *oppositio*. *Oppositio* (2) se dále skládá rovněž ze tří částí: (a) *propositio*, (b) *inetrrogatio* a (c) *conclusio*. Na tři části se dělí i *responsio* (3): (i) *concessio*, (ii) *contradictio* a (iii) *prohibitio*. O napadá (1) pomocí otázek (b) a může vyvodit závěr (c) z toho, co R přijal (i). R není pochopitelně povinen přijmout všechno, co O tvrdí. Může to jednak popřít (ii), nebo dokonce odmítnou O otázku (iii). Tato struktura se podobá struktuře v *VIII. knize Topik*.⁷⁴ (viz výše)

(b) OBLIGACE

41. Obligace se objevují na počátku 13. století. Představují výrazně formalizovanou dialektickou *hru*, v níž se R zaváže (odtud *obligatio*) během disputace zastávat určitý

⁷² Srov. KEJŘ, J. *Quodlibetní disputace na pražské universitě*, 1. vyd. Praha: Universita Karlova 1971, 60-001-71, s. 26-35

⁷³ Srov. WIPPEL, J. F. *Quodlibetal Questions, Chiefly in Theology Faculties*. In *Les Questions disputées et les questions quodlibétiques dans les facultés de théologie, de droit et de médecine*. Vyd. Bazán, B. C., Fransen, G., Wippl J. W., Jacquart, D. Turnhout, Belgium: Brepols 1985, ISBN 2-503-36000-9, s. 207-208

⁷⁴ Srov. YRJÖNSUURI, M. *Aristotle's "Topics" and Medieval Obligational Disputations*. Synthese, 1993, roč. 96, č. 1, s. 62

názor či přístup, zatímco O se jej pokouší donutit k tvrzení opaku.⁷⁵ Zdá se, že existovala minimálně dvojí motivace pro rozvoj obligací. Jednak byly užívány jako cvičení logického myšlení, avšak mnohem zajímavější je objevení jejich možností v kontextu teologie ve 13. století. Již na počátku 13. století nacházíme v *Tractatus emmeranus de impossibili positione* neznámého autora teologickou motivaci pro diskuzi *nemožné pozice*: „Protože si dokážeme představit, že se Bůh a člověk stali v Kristu jedním, můžeme si také představit, že by se mohl stát jedním člověk a osel“, tvrdí autor. Argumentuje, že lidství a oslovitost jsou si bližší, než božství a lidství. Zdá se, že autor považuje techniku obligací za užitečnou pro zkoumání logického významu („*logical import*“) dogmat. Na konci 13. století jsou již obligace, mimo jiné, přímo využívány v diskuzích o trojičních vztazích.⁷⁶

42. Existuje mnoho druhů obligací, z nichž nejjednodušším je *positio*. Na počátku je stanoven *casus* - naprosto fiktivní určení vnější skutečnosti v dané disputaci - např.: „Sokrates a Platon jsou černí“. Následuje *positum* neboli *obligatum*, což je obvykle výrok, který je v rozporu s *casus*, v tomto případě např. „Sokrates je bílý.“ Následuje *propositum* a řada dalších *proposit*, které mají být vyhodnocovány ve shodě s přesnými pravidly, dokud nenastane okamžik, kdy O předloží takové *propositum*, na něž R nebude schopen odpovědět. Každá možná odpověď by vrhla R do sporu buď tím, že by témuž výroku připsal opačnou pravdivostní hodnotu, nebo tím, že by opačným výroky připsal stejnou pravdivostní hodnotu.⁷⁷

43. V souvislosti s vývojem obligačních pravidel se nejčastěji citují jména jako Kilvington, Heytesbury či Swineshead, avšak tradiční je systém Burleyův. Předepisuje tři pravidla:

44. (1) je potřeba přijmout všechno, co vyplývá z *positum* nebo *obligatum* a z výroků, s nimiž se souhlasilo, stejně jako s protiklady výroků, které byly náležitě vyvráceny.

45. (2) co není slučitelné s *positum* nebo s výroky, s nimiž se souhlasilo, stejně jako s protiklady výroků, jež byly náležitě vyvráceny, je třeba odmítnout.

46. (3) se vším impertinentním je potřeba souhlasit, odmítnout nebo pochybovat podle povahy výroku, to je tak, jak ji chápe aktér: ví, že je pravdivý, souhlasí, ví, že je nepravdivý, odmítá, neví-li ani jedno ani druhé, *pochybuje* o něm. Impertinentní je takový výrok, u něhož neplatí první ani druhé pravidlo.

(c) ROZDÍLY MEZI DD A OBLIGAČNÍMI DISPUTACEMI

47. Existuje mnoho indikací, že se středověcí autoři zabývali vztahem obligací a disputací popsaných v Aristotelových *Topikách*. Od neznámého autora z poloviny 13. století se o obligacích dozvídáme, že jsou skutečně založeny na DD z *Topik*, ovšem

⁷⁵ Srov. LIBERA, A. *Středověká filosofie: byzantská, islámská, židovská a latinská filosofie*. Praha: OIKOYMENH 2001, ISBN 8072980262, s. 390

⁷⁶ Srov. YRJÖNSUURI, M. Duties, rules and interpretations in obligational disputations. In *Medieval Formal Logic: Obligations, Insolubles and Consequences*. Yrjönsuuri, M. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers 2001, ISBN 0-7923-6674-3, s. 6

⁷⁷ Srov. LIBERA, A. *Středověká filosofie: byzantská, islámská, židovská a latinská filosofie*. Praha: OIKOYMENH 2001, ISBN 8072980262, s. 391

jsou obohaceny i o další prvky.⁷⁸ Důležité srovnání dialektických disputací a obligací nacházíme jednak u Nikolase Pařížského a dále u Boethia z Dácie.

48. V VIII. knize *Topik* Aristoteles popisuje tři typy disputací: disputace určené (1) k výuce a získání vzdělání (tj. didaktické), (2) k soutěžení (eristické, sofistické) a (3) ke cvičení a experimentování (dialektické). Řekli jsme, že dialektické disputace jsou jakousi kooperativní hrou (viz výše.). Podobně i didaktické disputace jsou kooperativní, avšak vzhledem k pravdě, která je hledána, jsou zde rozdílné pozice účastníků. Cílem je přivést žáka ke znalosti, kterou vlastní učitel. Na druhou stranu eristická disputace je strategická, cílem je vyhrát, třeba i za použití úskoků.⁷⁹ Nikolas Pařížský uvažuje obligace ze dvou hledisek: (a) vzhledem k jejich procesu jde o dialektické disputace, ovšem (b) vzhledem k jejich účelu - tedy polapit R - jsou disputacemi sofistickými.⁸⁰ Jistě však musíme připustit rozdíly, které rozvolňují vztah mezi aristotelskou tradicí a středověkým žánrem obligací. Např. jednou z možných odpovědí v obligacích je *dubitatio*, ačkoliv *Topiky* připouštějí jen takové propozice, na které je možné odpovědět pouze „ano“ nebo „ne“.⁸¹ Viz výše Aristoteles.

49. Boethius z Dácie (pravděpodobně dominikán, 13. století) ve svých *Quaestiones super librum Topicorum* představuje teorii obligací jako druh aristotelských dialektických disputací z VIII. knihy *Topik*. Píše „...v dialektických disputacích, které jsou [podnikány] pro hledání pravdy, nebo pro cvičení ve snadném nacházení argumentů pro jakoukoliv propozici nebo v obraně této teze, je často využíváno umění obligací.“⁸²

50. Z hlediska pátrání po středověkých pravidlech dialektických disputací je velmi podstatné, že Boethius poskytuje určitá pravidla pro R, která nejsou míněna pouze pro disputace obligační, nýbrž pro dialektické disputace obecně: (1) dobrý R by měl od O přijímat vše, co by přijal sám na základě svého vlastního přemýšlení. Obdobným způsobem by měl R i odmítat. (2) ze své přirozenosti nebo ctnosti by měl být nakloněn přijímat pravdy a odmítat nepravdy a pravdu milovat pro ni samotnou. (3) neměl by být nestoudný. To znamená, neměl by držet tezi, pro kterou nemá žádné zdůvodnění a od které nemůže být také žádným zdůvodněním odvrácen. Taková osoba nemůže být pohnuta k porozumění pravdě.⁸³

51. Ačkoliv Boethius obecně přijímá Aristotelův dialektický model, činí také několik zásadních rozlišení:

⁷⁸ Srov. YRJÖNSUURI, M. Duties, rules and interpretations in obligational disputations. In *Medieval Formal Logic: Obligations, Insolubles and Consequences*. Yrjönsuuri, M. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers 2001, ISBN 0-7923-6674-3, s. 6

⁷⁹ Srov. UCKELMAN, S. *Interactive Logic in the Middle Ages*. Institute for Logic, Language, and Computation Universiteit van Amsterdam 2011. [Odborný článek, PDF online]. Dostupné 23. 3. 2012 na: <<http://yrawww.uvt.nl/~sluckelman/latex/llr/proc-lrr.pdf>>, s. 4

⁸⁰ Srov. UCKELMAN, S. *Interactive Logic in the Middle Ages*. Institute for Logic, Language, and Computation Universiteit van Amsterdam 2011. [Odborný článek, PDF online]. Dostupné 23. 3. 2012 na: <<http://yrawww.uvt.nl/~sluckelman/latex/llr/proc-lrr.pdf>>, s. 5

⁸¹ Srov. UCKELMAN, S. *Interactive Logic in the Middle Ages*. Institute for Logic, Language, and Computation Universiteit van Amsterdam 2011. [Odborný článek, PDF online]. Dostupné 23. 3. 2012 na: <<http://yrawww.uvt.nl/~sluckelman/latex/llr/proc-lrr.pdf>>, s. 5

⁸² Srov. YRJÖNSUURI, M. Duties, rules and interpretations in obligational disputations. In *Medieval Formal Logic: Obligations, Insolubles and Consequences*. Yrjönsuuri, M. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers 2001, ISBN 0-7923-6674-3, s. 10

⁸³ Srov. YRJÖNSUURI, M. Duties, rules and interpretations in obligational disputations. In *Medieval Formal Logic: Obligations, Insolubles and Consequences*. Yrjönsuuri, M. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers 2001, ISBN 0-7923-6674-3, s. 9

52. Boethius (1) nesmiřitelně dělí disputace na sofistické a dialektické. Předpokládá, že zatímco Filosofovo dílo *O sofistických důkazech* pojednává o prvních, tzn. o strategicky orientovaných disputacích, dialektické disputace v *Topikách* jsou zamýšlené jako kooperativní. Protože takový předpoklad není vůbec samozřejmý (Aristotelovy rady v prvních třech knihách *Topik* jsou založeny na strategii zamlžování a různých úskocích), opakuje Boethius mnohokrát, že i strategické prostředky mohou být v určitých kontextech využívány oprávněně. Kupříkladu při procvičování R v rozpoznávání inferenčních vztahů za méně jasných situací.⁸⁴

53. (2) pojednává jinak o tezi, která má být R hájena. Aristoteles v *Topikách* rozlišuje dva druhy R chyb. Jednak může na počátku přijmout nějakou chybnou tezi, nebo když už ji jednou přijal, nedokáže ji řádně udržet. Chabá obrana teze pak umožňuje O tvořit nespolehlivé argumenty s využitím problematických premisy a pochybných inferencí. V tom všem Boethius s Filosofem souhlasí. Aristoteles má však na mysli soutěživou hru, ve které se O pokouší obránit nedůvěryhodnou, ba až zcela nepravděpodobnou tezi. Boethius jde v tomto ohledu ještě dál, a je připraven připustit i tezi nemožnou (nikoliv však logicky nemožnou), jen když to poslouží dobrému cvičení nebo hledání pravdy. Taková teze pak nemůže být považována za „chybnou“. Chybné teze jsou naopak ty, které neposkytují žádnou bázi pro zajímavou argumentaci. Jako příklad uvádí otázku parity hvězd: neexistuje zajímavý argument, který by dokazoval sudost nebo lichost počtu hvězd.⁸⁵

54. (3) je u Boethia téměř ztracen pravděpodobnostní způsob myšlení Aristotelovy dialektiky. Pojem přijatelnosti je nahrazen pojmem vědění – navzdory tomu, že Boethius dovoluje přijmout i nemožnou tezi. Důraz je zásadním způsobem položen na R udržení konzistence výroků kladených O,⁸⁶ což je esenciální vlastnost všech rozvinutých obligační teorií.

55. Obecně Boethius dělá jistý krok „ pryč z reality“, který ukazuje nesmírně důležitý rozdíl mezi aristotelskými dialektickými střety a středověkými obligacemi. Účastníci v druhých zmiňovaných již nejsou přímočaře zaujati fakty, nýbrž syntaktickým a logickým cvičením a výzkumem.⁸⁷

⁸⁴ Srov. YRJÖNSUURI, M. Duties, rules and interpretations in obligational disputations. In *Medieval Formal Logic: Obligations, Insolubles and Consequences*. Yrjönsuuri, M. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers 2001, ISBN 0-7923-6674-3, s. 7

⁸⁵ Srov. YRJÖNSUURI, M. Duties, rules and interpretations in obligational disputations. In *Medieval Formal Logic: Obligations, Insolubles and Consequences*. Yrjönsuuri, M. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers 2001, ISBN 0-7923-6674-3, s. 8

⁸⁶ Srov. YRJÖNSUURI, M. Duties, rules and interpretations in obligational disputations. In *Medieval Formal Logic: Obligations, Insolubles and Consequences*. Yrjönsuuri, M. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers 2001, ISBN 0-7923-6674-3, s. 10

⁸⁷ Srov. YRJÖNSUURI, M. Duties, rules and interpretations in obligational disputations. In *Medieval Formal Logic: Obligations, Insolubles and Consequences*. Yrjönsuuri, M. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers 2001, ISBN 0-7923-6674-3, s. 8

1.2.5 Raný novověk a doktrinní disputace

(a) PROMĚNY V RANÉM NOVOVĚKU

56. Budeme uvažovat časovou periodu zhruba od počátku 16. století do počátku století 17. Pokračující renesance a nástup reformace hrají významnou roli v modifikaci disputační praxe. Quodlibetní disputace artistů odeznívají jako relikv úpadkové scholastiky⁸⁸, zatímco teologické fakulty reformovaných univerzit se stále více přiklánějí k biblickým studiím. To je – v některých případech – doprovázeno omezením slavných mistrovských disputací na pravidelné týdenní (cirkulární) disputace a na disputace graduační (vesperální/incepční). Tak byla např. ve Wittenbergu pod vlivem Karlstadtovým disputace téměř zruinována v momentě, kdy se pasáže Mt 23:8 začalo užívat jako argumentu proti titulu *mistr*.⁸⁹

(b) DOKTRINNÍ DISPUTACE

57. Pozoruhodnou úlohu v našem pátrání po kořenech ND hraje *disputatio doctrinalis*, které na samém počátku 16. století popisuje pařížský doktor teologie Josse Clichtove. Ve svých dvou dílech o logice – *In terminorum cognitionem introductio* a *De artium scientiarumque divisione introductio publikovaných*⁹⁰ – publikovaných po roce 1500 popisuje jak *obligace*, tak zcela jiný typ disputační praxe – disputace „doktrinní“. Podle Ashworthové sice byly tyto disputace provozovány již během středověku⁹¹, avšak pokračovat plynule ve výzkumu proti proudu času, a tak v pomyslné evoluční linii argumentační metody nalézt její starší stádium, je velmi obtížné. Zmínku o středověké podobě a funkci *disputatio doctrinalis* nebylo možné v sekundární literatuře nalézt. Zdá se však, že určit kořeny novověké argumentační metody znamená určit kořeny doktrinních disputací. O to se pokusíme v systematické části.

58. Podle Clichtovea se *doktrinní disputace* se vedla o jistou propozici (lidově se zvala *positio*⁹²), která však byla stále ještě formulována jako otázka.⁹³ Tato propozice, tradičně, nesměla být evidentně pravdivá nebo nepravdivá.⁹⁴ Oponent předložil námitku, načež respondent na tuto odpovídal. Snad poprvé zde také nacházíme

⁸⁸ Srov. WIPPEL, J. F. Quodlibetal Questions, Chiefly in Theology Faculties. In *Les Questions disputées et les questions quodlibétiques dans les facultés de théologie, de droit et de médecine*. Vyd. Bazán, B. C., Fransen, G., Wippel J. W., Jacquart, D. Turnhout, Belgium: Brepols 1985, ISBN 2-503-36000-9, s. 209

⁸⁹ Srov. KÖPF, U. The Reformation as an Epoch of the History of Theological Education. In *Hebrew Bible / Old Testament: The History of Its Interpretation: from the Renaissance to the Enlightenment*. Saebo, M. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2008, ISBN 3525539827, s. 353

⁹⁰ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 9

⁹¹ Srov. WEIJERS, O. The development of the disputation between the Middle Ages and Renaissance. In *Continuities and Disruptions between the Middle Ages and the Renaissance*. Burnett, C., Meirinhos, J., Hamesse, J. Louvain-la-Neuve 2008, ISBN 2503530141, s. 142

⁹² Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 11

⁹³ Srov. WEIJERS, O. The development of the disputation between the Middle Ages and Renaissance. In *Continuities and Disruptions between the Middle Ages and the Renaissance*. Burnett, C., Meirinhos, J., Hamesse, J. Louvain-la-Neuve 2008, ISBN 2503530141, s. 142

⁹⁴ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 11

detailnější popis R odpovědi. Rozložení argumentu O námitky na elementární části a následné přijetí, odmítnutí, nebo rozlišení některé části za použití technických slov *concedo*, *nego* nebo *distinguo*⁹⁵ představovalo R *solutio* O námitky. Následně musel O negované části svého argumentu dokázat. Byla-li daná námitka R takto vyřešena, podal O námitku další.⁹⁶

1.3 Vývoj teorie *topiků* a *loci*

59. Poté co jsme popsali základy disputačních praxí v dějinách, pokusíme se nyní shrnout vývoj jakoby jejich nejdůležitějšího „zásuvného modulu“. Původní, následně sice ztracený, ovšem za renesance a v ND znovuobnovený účel *topiků* je pomoci disputujícím nalézat vhodné argumenty.

1.3.1 Antika

(a) ARISTOTELES

60. Účelem Aristotelových knih *Topiků*, jak jej na počátku díla autor vymezuje, je poskytnout *τέχνη* DD (DD viz výše od str. 9). Nicméně šest z osmi knih (II-VII) je věnováno téměř výhradně *topikům* („ὁ τοπος“) - prostředkům pro nalézání argumentů.⁹⁷ Aristoteles byl přesvědčen, že aby se někdo mohl stát impozantním argumentátorem Sokratova formátu v DD, nejdůležitější potřebnou zdatností je schopnost pohotově nalézat argumenty.⁹⁸

61. Aristoteles u svých čtenářů a posluchačů předpokládá povědomí o pojmu *topik*, a zřejmě proto tento nikde výslovně nedefinuje. Zanechává tak, bohužel, pro následné generace filosofů o jednu hádanku navíc. Aristotelův *topik* je, zdá se, primárně určitá *strategie* argumentace a druhotně také princip, který *podporuje* klíčovou inferenci v argumentu touto strategií generovaném. Systém *topiků* je vázán na aristotelská *predikabilia*: *akcident*, *rod*, *vlastnost* a *definici*. Každý dialektický argument spočívá v ukázání, že se daný predikát vypovídá nebo nevypovídá o subjektu, který je v centru naší pozornosti. A každý takový predikát je podřazen pod jedno ze čtyř predikabilií. Podobně jsou i *topiky* podle predikabilií seříděny do skupin, a v každé skupině navíc ještě seřazeny podle stupně své relevance vzhledem k povaze daného predikabilia. Systém *topiků* učí argumentátora o podstatě („essence“) a akcidentech

⁹⁵ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 11

⁹⁶ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 11

⁹⁷ Srov. STUMP, E. *Boethius's De topicis differentiis*. Ithaca/London: Cornell University Press 2004, ISBN 0-8014-8933-4, s. 160

⁹⁸ Srov. STUMP, E. *Dialectic and Its Place in the Development of Medieval Logic*. Ithaca/New York: Cornell University Press 1989, ISBN 0-8014-2036-9, s. 3

(„accidents“) každého predikabilia, a tak mu umožňuje pohotovost a obratnost v argumentaci.⁹⁹

(b) BOETHIUS (480-524/5)

62. Ne nesporně řadíme Boethia ještě k antice. Zvláště druhá kniha Boethiových *De Topicis Differentiis* je nejdůležitějším zdrojem pro středověké teorie o topikách. Boethius ukazuje, jak objevovat argumenty, které by řešily jakoukoliv otázku, položenou v disputaci. Je potřeba „*argumentum*“ – „zdůvodnění, jenž přináší přesvědčení tam, kde je něco pochybné“. Zdrojem, principem argumentů (*argumenta*) je *locus*, neboli *topik*.¹⁰⁰

63. Abychom odpověděli nějakou otázkou, je zapotřebí (a) princip, který sám dokazatelný není, a který Boethius nazývá „*maximální propozice*“ (někdy budeme také používat termín Petra Španělského „*maxima*“) a (b) relevantní fakt o věcech zmíněných v konkluzi. Např. max. prop. „z druhu“ je: „rod se vypovídá o čemkoliv, o čem se vypovídá jeho druh“. Z faktu, že zvíře je rodem člověka a odvolání se na max. prop., můžeme z premisy „Sokrates je člověk“ odvodit závěr „Sokrates je zvíře“.¹⁰¹

64. Hovoříme-li o *loci*, je (1) potřeba rozlišovat význam toho termínu: Může jít o *maximální propozice* (*maximy*) nebo *Diference* maximální propozice. Obojí se někdy označuje jménem „*locus*“. Dále (2) *loci* rozlišujeme podle své povahy na *vnitřní* („*intrinsic*“) a *vnější* („*extrinsic*“). Ad (1). *Maxima* je jako pravdivá poznávána *per se*, jde o univerzální generalizace: např. „Věci, jejichž definice se liší, liší se také“. Jejich oficiální funkcí je objevovat argumenty, avšak v praxi slouží spíše pro potvrzení argumentu.¹⁰² „*Differentiae*“ dělí *maximy*, co by rody, na podřízené rody a druhy a třídí je tak do skupin. Některé *maximy* se týkají např. definicí, jiné rodů (takové *Diference* se pak nazývají „z definice“, „z rodu“...). *Diference* hrají v Boethiově systému hledání argumentů důležitou roli. Hledání argumentu chápe jako hledání vhodného *středního termínu*, který by byl s to spojit premisy. *Diference* jsou pak ve většině případů rody středních termínů. Tedy nejprve se najde vhodná *Diference*, dva termíny požadované konkluze pak ukazují specifický střední termín argumentu a tak ukazují dialektický argument podporující konkluzi.

65. Ad (2). *Vnitřní loci* se vztahují výhradně k věcem samým, o kterých klademe otázku. Například výše zmíněná max. propozice „z druhu“ nebo z „*definovaného pojmu*“ (např. „o čem se nevypovídá definovaný pojem, nevypovídá se definice“) jsou *vnitřní loci*. Naopak *vnější loci* jsou např. „z *authority*“ – ospravedlňuje vyvozování z *authority většiny lidí*, nebo relevantních expertů, či *loci* z protikladů („*opposites*“) –

⁹⁹ Srov. STUMP, E. *Dialectic and Its Place in the Development of Medieval Logic*. Ithaca/New York: Cornell University Press 1989, ISBN 0-8014-2036-9, s. 4

¹⁰⁰ Srov. MARTIN, C. J. Disputing about disputing. The medieval procedure of *positio* and its role in a dispute over the nature of logic and the foundations of metaphysics. In: *Traditions of controversy*. Dascal, M., Chang, H. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 2007, ISBN 978 90 272 1884 1, s. 154

¹⁰¹ Srov. MARTIN, C. J. Disputing about disputing. The medieval procedure of *positio* and its role in a dispute over the nature of logic and the foundations of metaphysics. In: *Traditions of controversy*. Dascal, M., Chang, H. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 2007, ISBN 978 90 272 1884 1, s. 154

¹⁰² STUMP, E. Topics: their development and absorption into consequences. In *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy*. Kretzmann, N., Kenny, A., Pinborg, J. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, ISBN 0521369339, s. 274

něčí lidství podporuje jeho nebytí oslem.¹⁰³ Podle Boethia nejsou argumenty z autority nutné, ale jsou obecně přesvědčivé, a proto se vhodně používají v dialektických rozporech pro *dokazující („demonstrative“)* argumentaci. Avšak zatímco Aristoteles uvažuje *nutnost* jako vlastnost premis a závěrů *dokazujícího sylogismu* a *pravděpodobnost* jako vlastnost premis a závěrů *dialektického sylogismu*, Boethius nutností a pravděpodobností charakterizuje povahu inference z premis ke konkluzi argumentu.¹⁰⁴

66. Ve druhé knize *De Topicis Differentiis* Boethius, podle svých slov, zaznamenává vyčerpávající seznam *Diferencií*. Nepočítáme-li pak středověké komentáře na Aristotelovy Topiky, představují tyto jádro scholastických diskuzí o topikách. Kulminací středověké diskuze o topikách je jejich absorpce teoriemi o *konsekvenci* nebo o *podmínkové inferenci* ve 14. stol.¹⁰⁵

1.3.2 Středověk a raný novověk

(a) GARLANDUS COMPOTISTA

67. Pojetí *topiků* v Garlandově díle *Dialectica* (asi před 1040) poněkud odlišné od pojetí Boethiových *De Topicis Differentiis*. *Differentiae* podle Garlanda poskytují hypotetické propozice, které jsou základem pro jednoduchý hypotetický sylogismus. *Maximální propozice* naopak demonstrují pravdivost premis takového hypotetického sylogismu, protože hypotetická propozice je ukázána jako jednotlivý případ *maximální propozice*. *Inference* závislé na *topicích* nejsou přijatelné na základě své formy, ale na základě jistého vztahu mezi některými dvěma termíny inference či vztahu věcí, které tyto termíny značí. Někdy Garlandus chápe *differentiae* jako čistě lingvistickou entitu a jindy jako část vnější reality. V každém případě ale povaha *differentiae* činí konkrétní inferenci přijatelnou. Platnost všech inferencí i kategorických a hypotetické sylogismů je závislá na *topicích*. V případě hypotetických silogismů je na *topicích* navíc závislá i jejich spolehlivost („soundness“).¹⁰⁶

(b) ABELARD (1079-1142)

68. U Abelarda roste zájem o kategorické sylogismy a snaží se tyto od *topiků* oddělit tím, že je oddělí od topikální inference. Abelard, podobně jako Garlandus, chápe důležitost *topiků* pro studium hypotetických sylogismů, protože přijatelnost každé hypotetické propozice je na nich závislá. Nicméně odmítá, že by samotný hypotetický

¹⁰³ Srov. MARTIN, C. J. Disputing about disputing. The medieval procedure of positio and its role in a dispute over the nature of logic and the foundations of metaphysics. In *Traditions of controversy*. Dascal, M., Chang, H. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 2007, ISBN 978 90 272 1884 1, s. 154

¹⁰⁴ Srov. MARTIN, C. J. Disputing about disputing. The medieval procedure of positio and its role in a dispute over the nature of logic and the foundations of metaphysics. In *Traditions of controversy*. Dascal, M., Chang, H. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 2007, ISBN 978 90 272 1884

¹⁰⁵ STUMP, E. Topics: their development and absorption into consequences. In *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy*. Kretzmann, N., Kenny, A., Pinborg, J. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, ISBN 0521369339, s. 275

¹⁰⁶ Srov. STUMP, E. *Dialectic and Its Place in the Development of Medieval Logic*. Ithaca/New York: Cornell University Press 1989, ISBN 0-8014-2036-9, s. 4-5

sylogismus byl topikálně závislý. Platnost sylogismus kategorického je dána čistě jeho formou. Zatímco takový sylogismus je *dokonalou inferencí*, inference závislé na *topicích* jsou *nedokonalé* a jejich platnost pramení z přirozeností věcí nikoliv jejich formy. *Differentia* je ta věc, v jejíž vztahu k jiné věci spočívá „pevnost“ inference. Abelard podle Stumpové v každém případě ztělesňuje jak změnu ve scholastickém chápání topiků, tak změnu v přístupu k logice obecně.¹⁰⁷

(c) PETR ŠPANĚLSKÝ, TERMINISTÉ A JAN BURIDAN

69. Podle Hispána (13. stol.), vlivného terministy, odpovídají topikální inference dialektickým sylogismům. Tyto nesmiřitelně odděluje od demonstrativních. Premisy prvních zmíněných jsou jen pravděpodobné, a tedy negenerují znalost, nýbrž jen názor. Studium topiků patří do *umění* nikoliv do *věd* (teologie, právo, medicína). Dialektické či topikální argumenty jsou tedy vůči demonstrativním druhotné. Topikální inference jsou *enthymemy*. Enthymeny mohou být potvrzeny redukcí na platný kategorický sylogismus, nebo potvrzeny zkáceně pomocí užití topiků.¹⁰⁸ Terministická díla o *topikách* a sylogismech jsou silně aristotelská. Ovšem později začíná tento vztah erodovat, kvůli inklinaci k chápání všech sylogismů jako závislých na *topikách* a uvažování nejen demonstrativních, ale i topikálních či dialektických argumentů jako nutných.¹⁰⁹

70. Dílo Jana Buridana (1. pol. 14. stol.) *Summulae de Dialectica* vychází z Hispána¹¹⁰, který je zde nazýván „náš autor“. Co se týká teorie *topik*, diskutuje Buridan jak Boethia, tak „svého autora“. Demontrace a dialektické argumenty spolu souhlasí natolik, nakolik jsou to oba argumenty vycházející z premisy (jako u enthymenu nebo příkladu) nebo premis (jako v sylogismu nebo při indukci), které mají za následek své konkluze díky nutným nebo pravděpodobným implikacím. Demontrace vyžadují nutné implikace, avšak dialektické nikoliv. V druhých zmiňovaných stačí implikace pravděpodobné, protože ani argumenty z autority, ani příklady, ani indukce a ani enthymemy samy ze sebe neususuzují nutně. Obecně nejsou dialektické *loci* formálně platné.¹¹¹ Tedy vidíme, že Buridan chápe nutnost a pravděpodobnost jako vlastnost inference stejně, jako je tomu u Boethia.

1.4 Určení kořenů ND

71. Zatímco předchozí části kapitoly měly za cíl představit spíše chronologicky různé disputační praxe a vývoj teorie o *topikách*, nyní se pokusíme diskutovat a určit

¹⁰⁷ Srov. STUMP, E. *Dialectic and Its Place in the Development of Medieval Logic*. Ithaca/New York: Cornell University Press 1989, ISBN 0-8014-2036-9, s. 5-6

¹⁰⁸ Srov. STUMP, E. *Dialectic and Its Place in the Development of Medieval Logic*. Ithaca/New York: Cornell University Press 1989, ISBN 0-8014-2036-9, s. 6

¹⁰⁹ Srov. STUMP, E. *Dialectic and Its Place in the Development of Medieval Logic*. Ithaca/New York: Cornell University Press 1989, ISBN 0-8014-2036-9, s. 6

¹¹⁰ Srov. BURIDAN, J. *Summulae de Dialectica*. Překlad: Klima, G. New Haven/London: Yale University Press 2001, ISBN 0-300-08425-0, s. 4

¹¹¹ Srov. BURIDAN, J. *Summulae de Dialectica*. Překlad: Klima, G. New Haven/London: Yale University Press 2001, ISBN 0-300-08425-0, s. 695

hlavní kořeny ND. Zkoumání začneme nejstraší známou podobou AM – disputacemi doktrinálními.

1.4.1 Disputatio doctrinalis a středověká disputační praxe

72. V roce 1970, na počátku moderního zkoumání ND, vydal Ignacio Angelelli článek, kde ukazuje distinkci zmiňovanou v novověkých disputačních metodikách a příručkách týkající se „*methodus antiqua*“ a „*methodus hodierna*“. Snad také předpokládal, že předchůdcem a klíčem k ND jsou středověké obligace, jako pokračovatelé tradice aristotelských DD. Podobně i Donald Felipe, když ve své disertační práci (1991) hledá kořeny ND, věnuje pojednání o obligacích značnou pozornost. Felipe však dělá - jak se ukazuje - zásadní nakročení ke Clichtovému *doktrinálním disputacím* (viz str. 23), které chápe jako přímé předchůdce ND. Protože jsou tedy doktrinální disputace a ND extrémně podobné, najít kořeny druhých především znamená najít kořeny prvních. Avšak tyto jsou při naší výpravě proti směru času, bohužel, posledním dobře zmapovaným terénem.

(a) KONTRASTY SE STŘEDOVĚKOU DISPUTAČNÍ PRAXÍ

73. Clichtovému doktrinální disputace se navíc ani nezdají slibovat jakoukoliv naději na kontinuitu s některou ze středověkých disputační praxí. Liší se značně jednak od obligací: (1) v doktrinálních disputacích musí být každý tah disputujících porovnáván vzhledem k tomu, co je považováno za pravdivé nebo nepravdivé. V obligacích takové tahy hrají naprosto zanedbatelnou roli a většina tahů je hodnocena na základě toho, o čem se ví, že to vyplývá z *positum*, co je přijato či odmítnuto a co je s tímto konzistentní či nekonzistentní. (2) Zatímco v doktrinálních disputacích zvažují aktéři především epistemickou rovinu problému, v obligacích jde o zvažování stránky logické. (3) obligační disputace mají – minimálně v Clichtovému době – pouze pedagogický účel.¹¹²

74. Doktrinální disputace, jak se zdá, se také velmi liší od scholastických disputací $\pm M$: (1) scholastické disputace začínají představením otázky a kladením protichůdných argumentů *pro et contra*. Clichtove, navzdory tomu, že doktrinální disputace začínají rovněž otázkou a nakolik je to tlumočeno Ashworthovou, o takové uplatnění $\pm M$ mlčí. Při AM se začíná vyřčením a vysvětlením nějaké teze, která je následně bráněná R proti námitkám O. R řeší námitky zejména pomocí přijetí, odmítnutí nebo distinkce některé z premis O argumentu (námitky) aby tak ukázal, že závěr argumentu a rozlišené premisy nejsou v kontradikci s jeho tezí. (2) Scholastické disputace se jeví jako více „svobodnější“ a „živější“, protože každé straně může argumentovat ve prospěch svého vlastního pohledu. V AM argumentuje převážně O.¹¹³

¹¹² Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 12

¹¹³ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 40-41

Nezbývá než podniknout vlastní pátrání po středověkých zmínkách o disputatio doctrinalis.

(b) JAN BURIDAN – KLÍČ KE STŘEDOVĚKÉ DISPUTAČNÍ PRAXI

75. Významným zdrojem informací a klíčem k pochopení doktrinárních disputací a potažmo AM a ND může být spis *Summulae de Dialectica* Jana Buridana (1295/1305-1358/61). Sedmý traktát věnovaný sofismatům obsahuje úvodní kapitolu, ve které Buridan rozlišuje a krátce charakterizuje různé druhy disputací. Ještě dříve však nám zanechává cenné svědectví o středověkém chápání aristotelského *elenchus*.

76. Skutečný *elenchus* je podle Buridana sylogismus, který demonstruje kontradikci pozice R. Sofistický *elenchus* je naopak vyjádření, které se sice tak jeví, ale skutečný *elenchus* to není.¹¹⁴ *Elenchus* slouží k vyrácení („ad redarguendum“) R nebo kohokoliv zastávajícího mylný názor. V přísném slova smyslu se vyvrácení („redargutio“) děje nutně průkazným argumentem generujícím přesvědčení. Avšak pouze sylogismus je na základě své formy takovým průkazným argumentem. Je tedy nutné, aby každý skutečný *elenchus* byl sylogismem, ovšem ne ledajakým, nýbrž jen takovým, který dokazuje kontradikci R konkluze - žádný R totiž nebude vyvrácen sylogismem, který nedokazuje nic proti R (srov. níže kontradiktornost konkluze námitky v ND).¹¹⁵ Na rozdíl od sofistů přísluší moudrému, jak říká Aristoteles, dva úkoly: (1) nelhat a (2) odhalit lháře.¹¹⁶ (1) znamená předkládat pravdivou pozici a být schopen ji uhájit proti oponentům tím, že se řeší jejich opačné argumenty. (2) znamená být schopen vyvrátit chybnou pozici dokázáním opačné pravdy („the opposite truth“).¹¹⁷ I sofistika může být krásným a užitečným uměním, pokud ji chápeme jako ctnost, díky níž můžeme vhodně a pohotově konstruovat a rozřešit sofistickou argumentaci o jakémkoliv předmětu (viz Boethius z Dácie).¹¹⁸

77. Přejdeme k Buridanovu chápání disputací. Disputaci obecně definuje jako „argumentativní jednání jedné osoby s druhou za účelem dosažení cíle („finis“) argumentace“¹¹⁹. Vysvětluje, že „jednání“ je rod disputace, „argumentativní“ indikuje nástroj, kterým je jednání vykonáno, disputující by měli být minimálně dva, zejména O a R nebo učitel a student a že každý jednající směřuje ke konečnému cíli.¹²⁰ Buridan přijímá čtyři druhy disputací: (A) doktrinární, ve kterých se argumentuje vlastních principů každé disciplíny (viz např. str. 53, odst. 155), (B) dialektické, které řeší kontradikce argumentováním z pavděpodobných principů, (C) zkušební, kde se

¹¹⁴ Srov. BURIDAN, J. *Summulae de Dialectica*. Překlad: Klima, G. New Haven/London: Yale University Press 2001, ISBN 0-300-08425-0, s. 495

¹¹⁵ Srov. BURIDAN, J. *Summulae de Dialectica*. Překlad: Klima, G. New Haven/London: Yale University Press 2001, ISBN 0-300-08425-0, s. 496

¹¹⁶ Srov. BURIDAN, J. *Summulae de Dialectica*. Překlad: Klima, G. New Haven/London: Yale University Press 2001, ISBN 0-300-08425-0, s. 496, Ibid. srov. pozn. 4 a 5: Aristotle, *O sofistických důkazech* I.165a24-27.

¹¹⁷ Srov. BURIDAN, J. *Summulae de Dialectica*. Překlad: Klima, G. New Haven/London: Yale University Press 2001, ISBN 0-300-08425-0, s. 497

¹¹⁸ Srov. BURIDAN, J. *Summulae de Dialectica*. Překlad: Klima, G. New Haven/London: Yale University Press 2001, ISBN 0-300-08425-0, s. 497

¹¹⁹ BURIDAN, J. *Summulae de Dialectica*. Překlad: Klima, G. New Haven/London: Yale University Press 2001, ISBN 0-300-08425-0, s. 498

¹²⁰ Srov. BURIDAN, J. *Summulae de Dialectica*. Překlad: Klima, G. New Haven/London: Yale University Press 2001, ISBN 0-300-08425-0, s. 498

argumentuje jednak z principů, které se jeví být pravdivé respondentovi a dále z principů, které každý kdo tvrdí, že má znalosti, musí znát a (D) svárlivé („litigious“) nebo sofistické, ve kterých se dedukuje z jen zdánlivě pravděpodobných principů.¹²¹ Každý typ disputace odpovídá určitému typu dokazující nebo zdánlivě dokazující argumentace (srov. také kontext DD str. 21, odst. 50). V případě demonstrace jde o (A) - doktrinální disputaci, v případě dialektické a rétorické argumentace jde o (B) atd.¹²²

78. Uvedené druhy disputací se odlišují různými vlastnostmi a cíli disputujících. (A) užívá nejsilnější ze všech možných demonstrací – dokazuje z vlastních principů dané vědy, nakolik se tyto vztahují k tématu disputace.¹²³ Je zaměřena ke generování znalostí u studentů ohledně nějakého bodu, který má být vybudován, a to je cílem obou disputujících, tzn. učitele a studenta.

79. V (B) se usuzuje z pravděpodobných principů směrem k oběma částem kontradikce – jeden disputující (skupina) k jedné části a druhý k druhé. Budrian poznamenává, že toto se nemůže stát v (A) – v disputaci doktrinální.¹²⁴ Je-li dialektická disputace aplikována na spekulativní látku nebo užívána spekulativním způsobem, oba disputující jsou zaměřeni na získání názoru ohledně předmětu disputace. Zaujmu tedy (i) kontradiktorní pozice, a (ii) každý předkládá pravděpodobné argumenty pro svou pozici, má-li nějaké. Měli by také (iii) řešit argumenty svých oponentů, mají-li také pravděpodobné řešení.¹²⁵ Ovšem ne sofisticky, tzn. za účelem vítězství, ale aby oba mohli (iv) ve vzájemné shodě souhlasit s pozicí, u které vidí, že byla (v) podpořena pravděpodobnějšími a (vi) méně řešitelnými argumenty.¹²⁶ Pokud se zde disputující chovají jinak, upadají do sofistické disputace, což se, jak Buridan suše poznamenává, často stává. Ačkoliv se autor nezmiňuje o jakýchkoliv *disputacích mistrů*, zdá se, že zde vidíme $\pm M$ jasně zařazenou mezi dialektické disputace.

80. Podle Buridana mají (C) za účel zkontrolovat znalost nebo neznalost R. Disputuje se zde (a) o věcech, které se zdají být pravdivé R, avšak (b) primárně o obecných principech, protože ty musí být předpokládány jak u vědy, tak u umění, které je předmětem zkoušení. Vidíme, že Buridan zde mluví o vědě a umění. Můžeme z toho vyvodit, že popis platí jak pro artistickou tak pro všechny vyšší fakulty. Obecné principy mohou být známy i bez znalosti dalších specifik (tzn. konkluzí speciálních věd), avšak opačné neplatí. Nezná-li tedy R obecné principy, je hned jasné, že se neseznámil ani s daným uměním. Pokud se R s prvně jmenovanými vyrovná dobře,

¹²¹ Srov. BURIDAN, J. *Summulae de Dialectica*. Překlad: Klima, G. New Haven/London: Yale University Press 2001, ISBN 0-300-08425-0, s. 499

¹²² Srov. BURIDAN, J. *Summulae de Dialectica*. Překlad: Klima, G. New Haven/London: Yale University Press 2001, ISBN 0-300-08425-0, s. 499

¹²³ Srov. BURIDAN, J. *Summulae de Dialectica*. Překlad: Klima, G. New Haven/London: Yale University Press 2001, ISBN 0-300-08425-0, s. 500, Ibid. srov. pozn. 12: Aristotle, *Druhé Analytiky* I.2.71b22-23.

¹²⁴ Srov. BURIDAN, J. *Summulae de Dialectica*. Překlad: Klima, G. New Haven/London: Yale University Press 2001, ISBN 0-300-08425-0, s. 500

¹²⁵ BURIDAN, J. *Summulae de Dialectica*. Překlad: Klima, G. New Haven/London: Yale University Press 2001, ISBN 0-300-08425-0, s. 499: „...they take contradictory stances, and each of them should produce probable arguments for his position, if he has any. He should also solve his opponents' arguments, if they also have probable solutions...“ Není zde jasné, zdali mají mít pravděpodobné řešení argumenty, nebo oponenti. Pokud argumenty, je otázkou dalšího výzkumu, co znamená požadavek takového pravděpodobného řešení.

¹²⁶ Srov. BURIDAN, J. *Summulae de Dialectica*. Překlad: Klima, G. New Haven/London: Yale University Press 2001, ISBN 0-300-08425-0, s. 499

může se přistoupit ke zkoušce specifických bodů a zkontroluje se tak, zdali má dostatečné znalosti ve vědě nebo umění, ve kterém má odpovídat. Nejde však o jakýkoliv bod dané vědy, ale jen (a) – to, co se zdá R být pravdivé. Buridan nás dále zpravuje, že si R nemusí pohotově vybavovat všechny zvláštní konkluze dané vědy, a proto se zkouší jen (a). Když už ale R tvrdí mít znalost určité konkluze dané vědy, má se prověřit, zdali je schopen demonstrovat ji z vlastních principů, eliminovat relevantní námítky a řešit opačné argumenty. Aby si R důkladně ověřil svou znalost dané vědy, je zkoušejícímu dovoleno pohybovat se z jednoho bodu k druhému.¹²⁷ Závěrečnou a naprosto klíčovou Buridanovu pasáž nyní odcitujeme:

81. *Zdá se mi tedy, zkušební disputace je směs nebo souhrn dialektické a demonstrativní disputace. Dialektické disputace, nakolik se zabývá obecnými principy, aby se vyzkoušela neznalost, a demonstrativní, nakolik se zabývá vlastními principy, aby se vyzkoušela znalost. Ovšem Aristoteles zdá se umístil zkušební disputaci spíše pod disputaci dialektickou než pod demonstrativní, neboť zkušební disputace by měla začínat od obecných principů¹²⁸.*

82. Shrňme tedy, že doktrinální disputace (A) je disputací pedagogickou, kde se pomocí demonstrativních sylogismů vyvozují konkluze z principů speciálních věd. Již u Aristotela jsme mohli vidět, že zde posluchači plní spíše pasivní roli příjemce těchto principů. Znepokojivě by se pak „disputací“ vlastně nazývalo jakékoliv argumentační jednání a doktrinální disputace v pravém slova smyslu by nebyla víc, než dedukce předváděná učitelem před svými studenty.

83. Na druhou stranu nás ovšem Buridan zpravuje o disputacích zkušebních (C), které jsou určitou syntézou disputace doktrinální a dialektické a které jsou nejspíše prováděny na všech fakultách. Zdá se, že konkluze speciálních věd, ze kterých má být respondent zkoušen jsou chápány jako spekulativní. Jednak proto, že je on sám má považovat za pravdivé a dále proto, že se při jejich zkoušení kromě (A) používá po vzoru Aristotela i dialektické disputace (C). Navrhujeme tedy, že ony doktrinální disputace, které o 200 let později popisuje Clichtove a které jsou přímým předchůdcem ND, jsou zásadě pozůstatkem (C).

¹²⁷ Srov. BURIDAN, J. *Summulae de Dialectica*. Překlad: Klima, G. New Haven/London: Yale University Press 2001, ISBN 0-300-08425-0, s. 500

¹²⁸ BURIDAN, J. *Summulae de Dialectica*. Překlad: Klima, G. New Haven/London: Yale University Press 2001, ISBN 0-300-08425-0, s. 501: „Thus it seems to me that an examinatory disputation is a sort of composite or aggregate of dialectical and demonstrative disputation, i.e., of dialectical disputation where common principles are concerned, to test for ignorance, but of demonstrative where proper principles are concerned, to test for knowledge. But Aristotle seems to place examinatory disputations under dialectical rather than under demonstrative disputations, since an examinatory disputation should start from general principles.“

1.4.2 Obecná hypotéza kořenů ND

84. Pokusíme se nyní shrnout výsledky první kapitoly a navrhnout několik artikulů, které představují kořeny ND ze systematického hlediska. Celek těchto artikulů budeme v pozdějším textu označovat jako „GRH“ – obecná hypotéza kořenů.

(a) RANĚ STŘEDOVĚKÉ DD, OBLIGACE, \pm M A AM

85. Raně středověké DD se málo liší od Aristotelova modelu DD z *Topik*. Jejich pozdější fázi je dvojí praxe ústní obligační disputace. (1) obligace orientované věcně, užívají se pro výzkum neempirických skutečností (trojiční vztahy), (2) obligace orientované jako cvičení či soutěž v logické uvažování při artistické fakultě. V obojím jsou kladeny jednoznačné propozice a je tak ztracen dialektický pojem pravděpodobnosti. Z hlediska kořenů ND představují „slepou uličku“. Naopak různé formy scholastických disputací \pm M mají za základ buď (a) dialektickou disputaci - jak tomu nasvědčuje Buridan, nebo jejich kořeny (b) sahají spíše do právníkové praxe, nebo (c) obojí. AM je ve středověku známa jako *ars opponendi et respondenti* a je charakteristická důrazem na podrobné řešení O argumentu respondentem, který má k dispozici toliko tři odpovědi: „concedo“, „nego“ a „distinguo“. Protože „concedo“ a „nego“ jsou užívány ve všech středověkých praxích, je jistou charakteristickou známkou AM zejména odpověď „distinguo“. Předpokládáme, že AM tvoří jakési argumentační jádro dialektických disputací, a tedy, jak opět vyplývá z Buridanova textu, i disputací scholastických se svou typickou \pm M. Pozdější Clichtoveho doktrinální disputace a ND jsou konkrétními formami stejné AM.

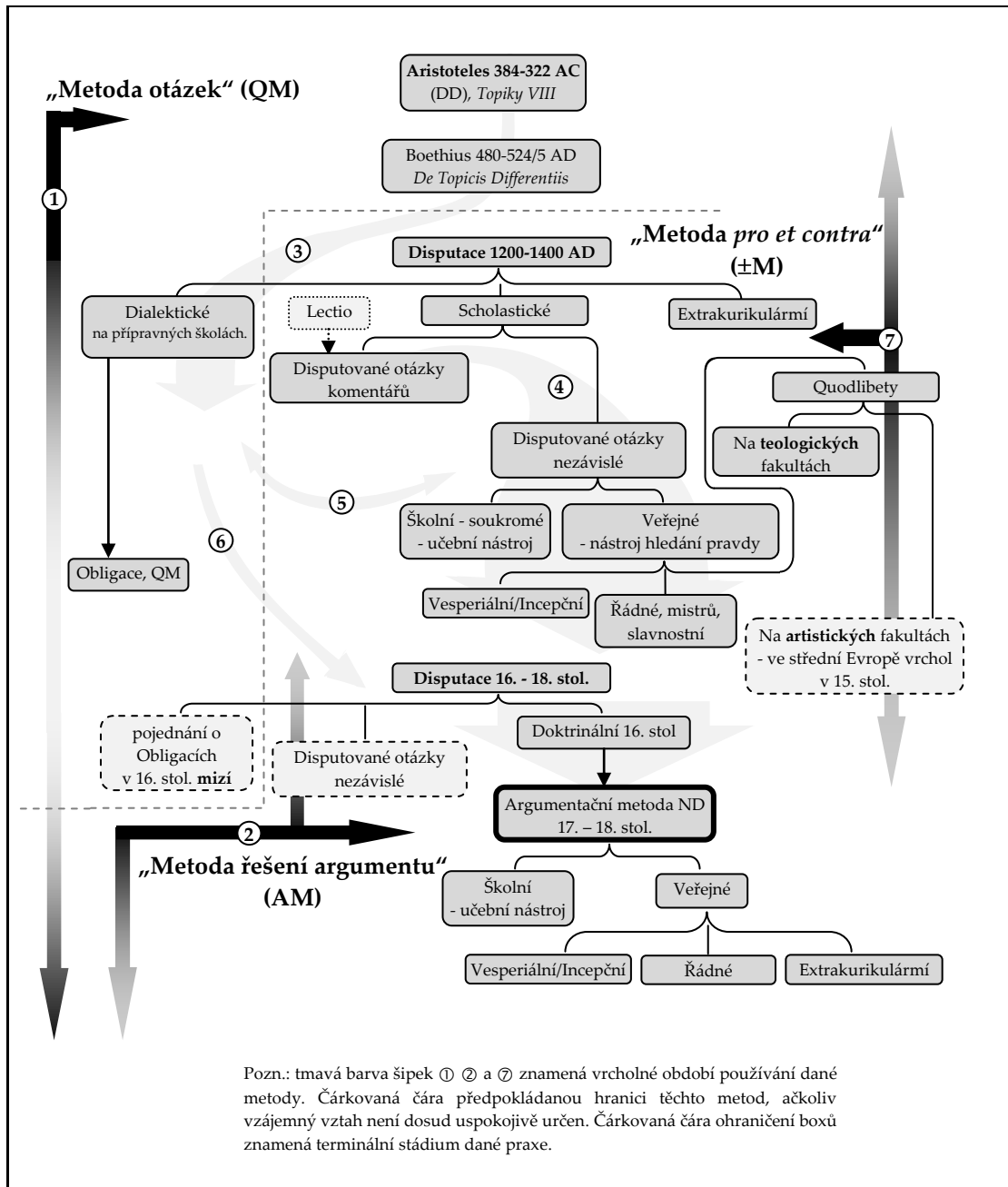
(b) PROBLÉM - QUESTIO – STATUS CONTROVERSIAE

86. To co bylo u v rámci Aristotelových DD známo jako *problém* (str. 10, odst. 15) odpovídá ve středověké \pm M *quaestio* (str. 16, odst. 32). Pozůstatky středověké \pm M se projevují v rámci některých forem ND ve formování *status controversiae* (viz str. 43, odst. 134, jezuita Freytag).

(c) QUAESTIO \pm M – QUAESTIO V SUMMÁCH – TEZE

87. Ve středověku je potřeba rozlišit (1) *quaestio* \pm M, chápané jako celek nějaké otázky s předběžnými argumenty pro obě strany. Takový model je zřejmě poprvé vidět v Abelárdově *Sic et non* a rozvíjen v nejrůznějších dalších *komentářích* a později v literární formě *Quaestio disputata*. Je odlišný od (2) partikulárních *quaestio* projednávaných v *summách*. Vidíme u Tomáše, že se jedná spíše o soubor postojů a propozic teologie, které jsou formulované otázkou. Již po jejím přečtení je většinou zřejmé, že Tomáš na danou otázku odpoví kladně. Stěžejní část je věnována předložení a vyrovnání se s negativními argumenty. Jde tedy o souhrn konkluzí dané vědy s příloženou argumentací. Uvážíme-li, že ND je v zásadě doktrinální disputace, že i jejím předmětem je ještě v novověku občas „otázka“ (viz str. 41, odst. 119), že také samotná *teze* je chápaná jako konkluze dané vědy, nezbývá než uzavřít, že tato *teze* je potomkem *quaestio* (2).

OBR. 1: ZÁKLADNÍ TYPOLOGIE DISPUTACÍ

2 Novověká disputace a její proces

88. V první kapitole jsme určili základní kořeny ND, což nám nyní poskytne důležité explanační prostředky pro přesnější pochopení stěžejních prvků ND. Cílem druhé kapitoly je přiblížit jednotlivé procedurální kroky ND a připojit k nim alespoň některé relevantní teoretické základy. Tyto budou vycházet především ze samotných disputačních příruček, ovšem budeme se je snažit rovněž propojit, nakolik to je možné, s jejich kořeny naznačenými v první kapitole.

89. Ačkoliv ne výlučně, kapitola vychází z prací Američana Donalda Felipeho. Jeho nejnovějším relevantním počinem je stať *Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks*¹ z roku 2010, kde Felipe porovnává přístupy třech německých autorů k *pricipiūm*, problém *důkazního břemena* a další. Pro naši práci je však na prvním místě relevantní Felipeho disertační práce z roku 1991 *Post Medieval Ars Disputandi*², která doposud – nakolik je nám to známo – nemá ve světové literatuře konkurenci. Práce se vyznačuje jak neobvykle velkým počtem prozkoumaných primárních zdrojů (asi 150 pojednání), o kterých bude řeč níže, tak systematickým přístupem a snahou proniknout jaksí pod povrch textu. Nutno však také vytknou některé problémy, zejména občasně chybné překlady z latiny a faktické omyly. Na ty objevené upozorníme dalším v textu.

2.1 Disputační příručky, autoři a definice ND

2.1.1 Disputační příručky a autoři

90. V novověku se probouzí zájem o teoretické otázky disputování v disputačních příručkách, které tvoří v tomto ohledu samostatný literární žánr. Obvykle bývá na začátku těchto pojednání zmiňované základní rozdělení na disputační metodu užívanou „hodierna“ a způsobem disputace pomocí otázek (viz QM), která byla praktikována v antice. Jedna z nejranějších zmínek tohoto druhu mezi německými scholastiky se nachází u Michaela Piccarta v díle *Philospohia Aldorphina* poprvé publikována v roce 1610. Stejně povědomí o dvou rozdílných přístupech k disputacím se nachází rovněž u Martiniho, Felwingerera, Wendelera a J. Thomasia. Příručky zanechávají dojem, že antický způsob disputace pomocí otázek je autorům znám pouze z antických textů a že ve školách není praktikován. J. Thomasius cituje platonské dialogy a *O sofistických důkazech* jako příklady antického způsobu a

¹ FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 33-61.

² Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>

zdůrazňuje dva rysy, které tyto odlišují od moderní metody: permanentní užívání krátkých otázek a absence sylogismů.³

2.1.2 Definice disputace

91. V Německých druhoscholastických příručkách jsou definice disputace běžným jevem, nicméně neposkytují nám povětšinou více než stručný popis toho, čím by měla disputace být. Přidržíme se diskuze Felwingera, který cituje čtyři definice disputací jiných autorů a následně poskytuje definici vlastní s pěti stránkovým komentářem.⁴

92. „Disputatio“ je podle Felwingera metafora vypůjčená od zahradníků, kteří odstřihávají neužitečné a shnilé výhonky. V disputaci je tedy omyl amputován od pravdy. Felipe ale předpokládá, že slovní hříčka „dis“ „putare“ má svůj původ u humanistů a že ač běžně přijímaná v celé Evropě, nemá žádný věcný základ.⁵ Podle něj se slovesa „disputare“ původně užívalo v obchodnické řeči a znamenalo „vypočítat sumu sečtením položek“. Po přenesení do jiných kontextů znamenalo „zkoumat“, „diskutovat“ nebo „zápasit slovy“.⁶

93. Uveďme Felwingerem citovanou definici Rennemanovu a porovnejme ji s Felwingerovou vlastní. Rennemanova definice zní: „disputace je literární akt, v němž jsou pochybné a ne užitečné otázky torzené jedním a popírané druhým, takže je správné říct, že pravda je zkoumána z kontradikce skrze opačné argumenty porovnané jeden s druhým v kolizi“.⁷

94. Spojení „actus literarius“ není v definicích běžné, ale Rennemanus tím nemyslí víc, než „učení akt“. Standardně chápaným rodem *disputace* je v dané době *collatio* („sdílení“, „diskuze“). Felwinger však ve své definici zdůrazňuje, že nejde o jakékoliv *collatio*, nýbrž o „*collatio artificiosa*“.⁸ Tedy *collatio* činěné umně, jde o diskusi řízenou pravidly. Je nutné upozornit, že AM je jen jednou z několika dalších pravidly řízených diskuzí, které nejrůznější dobové zdroje rozeznávají. Je především o sokratickou metodu (QM), megarskou metodu a disputací dialogem.⁹ Poslední dvě zmiňované nebudou v této práci podrobněji traktovány.

³ FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 34-35.

⁴ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 195

⁵ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 196

⁶ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 196, Ibid. pozn. 255

⁷ FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 197: *Disputatio est actus literarius, quo quaestio dubia & non inutilis, ab altero asserente, altero verò illi contradicente, sic ritè disseritur: ut ex contradictionis per argumenta contraria inter se comparata mutua collisione tanem, veritas investigetur*

⁸ FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 197, pozn. 256: „*Nobis placet definitionem Disputationis formare talem: Disputatio est artificiosa de aliquo sententiarum argumentis & rationibus oppositis munitarum inter se collatio, veritatis gratiâ instituta*“

⁹ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 198

95. Dále Rennaneus říká, otázky musí být pochybné, což v daném literárním žánru naprosto běžné.¹⁰ Jde také o klasický požadavek aristotelských DD (odst. 15). Můžeme se ptát, zdali má autor na mysli *quaestio* jakožto (1) *tezi*, nebo *quaestio* v rámci (2) $\pm M$ (viz GRH(c), str. 32). Na jednu stranu mají-li být „tvrzeny“ a „popírány“, zdá se, že o (1). Zkoumá-li se ale pravda opačnými argumenty, svědčilo by to i pro (2). Felwinger má na jiném místě, coby předmět sporu, rozhodně na mysli *tezi*, kterou definuje takto: „*nic jiného, než krátký názor, stručně vyjadřující pochybnou látku.*“¹¹ Teze je standardním formátem předmětu ND, *quaestio* spíše ojedinelým. Diskuzi úskalí vyplývajících z těchto definic provedeme od odst. 193, str. 72.

2.2 Osoby v disputaci

2.2.1 Praeses

96. Ačkoliv se zdroje ohledně funkce P¹² někdy rozcházejí, obecně lze vysledovat jeho čtyři základní úkoly. Je to úkol (a) pedagogický, (b) pomocně argumentační, (c) řídicí a (d) úkol disputaci uzavřít. Felipe k tomuto svému dělení poznamenává, že zatímco úkoly (b) a (c) uvádějí téměř všichni autoři, úkol (a) je zdůrazněn jen některými (např. Felwinger) a (d) je s výjimkou Sandersona opomíjen zcela. Než se níže více soustředíme na (a) a (b), krátce k (c) a (d): P (c) „řídí“, „předsedá“ či „moderuje“ disputaci takovým způsobem, aby jednak nesklouzla k irelevantním tématům a termínů, ale rovněž, aby se obešla bez zlosti, vzájemné zášti a provokací. O nesmí být k R „drzý“ a musí mu bez přerušení nechat čas na odpověď, leda by se odpovědi vzdal nebo sám vzplanul hněvem¹³ (viz více 3. kap). (d) podle Sandersona má po uplynutí stanoveného času P disputaci uzavřít tím, že „rozhodne“ otázku a přidá krátké shrnutí celé disputace. Rozhodnutí o otázce může znamenat pouze přiřknutí jedné ze stran lepší argumenty, nikoliv potvrzení pravdivosti teze.¹⁴

¹⁰ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 198

¹¹ FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 199

¹² *praeses* – kvůli špatné ohebnosti budeme tuto osobu označovat „P“

¹³ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 152-153, Ibid. pozn. 193: „*Felwinger pp.63-66: Imprimis itaque Praesidis officium erit. (1) videre, ne immodestiâ Opponentis respondens offendatur. (2) Praeses non statim interrumpat discursus disputantium, sed tandiu auscultet, donec vel ad ipsum fiat provocatio, vel responsione respondens destituatur, vel denique fervor disputationis nimius, autortatis interpositionem requirat. Velitationes enim illae ingenium exercent, iudicium acuunt, loquendi facultatem perficiunt. Itaque non debet Praeses statim argumentum prolatum solvere, sed respondentem loquendi moram concedere...*“

¹⁴ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 153, Ibid. pozn. 194: „*Sanderson (1587) p.65: III. Disputationem concludere: idque si tempus patiat, cum brevi aliquâ decisione quaestionis, & repetitione summaria totius disputationis.*“

(a) PEDAGOGICKÝ ÚKOL

97. Felwinger zaměřuje pedagogický úkol P směrem k publiku. Má např. dále osvětlit O nebo R odpověď (viz níže *responsio*, odst. 158), třebaže by tato byla sama dostačující, protože P úlohou je rovněž vzdělávat a učit posluchače.¹⁵ Rovněž k užítku posluchačstva má P vysvětlovat a potvrzovat názor O, je-li tento pravděpodobnější než názor R, stejně jako bránit názor R.¹⁶ Musíme zde připomenou zařazení do ND do širší oblasti doktrinárních a dialektických disputací, viz GRH (a).

(b) ÚKOL POMÁHAT O A R S ARGUMENTACÍ

98. Zdá se, že jde o stěžejní P úkol, protože ho zmiňuje všech pět Felipem zkoumaných autorů. Musíme rozlišit dva přístupy: (1) Keckermann a Timpler chápou P jako „vyššího“ nebo „čestného“ R, jako osobu s R svázanou (v tomto ohledu s autory souhlasí i Felwinger). Proto je také P úkol argumentačně pomáhat zaměřen zcela k R. Podle Timplera (a podobně u Keckermannu) má P potvrzovat a doporučovat správná řešení O argumentu (viz níže *responsio*, odst. 158), temná řešení objasnit, dokončit nedokonalá a opravit chybná. P by měl všemi povolenými prostředky R vyvázat z pout O argumentu.¹⁷

99. Druhý přístup (2), který je reprezentován Felwingerem, Schneiderem a Sandersonem, znamená naopak zaměření P argumentační pomoci jak k R, tak také k O. Zatímco Sanderson jednoduše požaduje po P pomáhat oběma disputantům, Felwinger říká konkrétněji, že by P neměl nedokonalé O argumenty „zrovna zavrhnout“, ale spíše je posílit. Opouští-li O obhajobu svého argumentu příliš rychle, ačkoliv by mohl proti předchozí R odpovědi ještě využít *výhradu* či *instantiae* (viz níže *exceptio*, odst. 160), má tak za něj učinit P. Schneider zdůrazňuje P povinnost k oběma disputantům a vyhrazuje se proti (1), že by snad R a P byli jakoby jednou osobou.¹⁸

100. Důvody pro P argumentační pomoc přibližují Felwinger a Schneider. Podle Felwingera je cílem dosažení pravdy, a z tohoto důvodu musí P jako „respondentova hlava“ opravovat chyby v odpovědích. Schneider konkretizuje: P má korigovat formální chyby O argumentu, které R přehlédl. Felipe tedy přiřazuje P funkce garanta platnosti O argumentu a evaluátora jeho premis. Ačkoliv je tím také R garantována kvalitní oponentura a omezena možnost, že by jeho teze byla vyvrácena neplatným,

¹⁵ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 149, Ibid. pozn. 184: „Felwinger (1659) p.65:(5) Respondentis responsio si sufficiens est, nihilominus Praeses uberius explicet, quia Praesidis est non solum respondere, sed etiam docere & auditorium informare...“

¹⁶ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 149, Ibid. pozn. 185: „... p.66: (10) Benè autem notet Praeses, ut si assum[p]tio respondentis fuerit probabilis, & tamen sententia contraria probabiliior, probabiliorem Auditoribus explicet, eandemque confirmet, sic tamen, ut excuset non solum respondentem, sed etiam ejus sententiam defendat.“

¹⁷ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 150

¹⁸ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 151

nebo povrchně vyšetřeným argumentem, zdá se, že hlavní důraz je u autorů položen na P obranu pravdivé nebo pravděpodobné teze R.¹⁹

2.2.2 Publikum

101. Nejen být presesem, oponentem či respondentem vyžadovalo určité ctnosti. Felwinger dává několik doporučení i publiku a vztahy mezi disputujícími a posluchači přirovnává k rodině. Následující text bude volným překladem relevantní pasáže:

102. Jako v rodině netvoří děti její podstatné části, nýbrž části následné a přispívající jen k její akcidentální dokonalosti: tak a jinak se mají posluchači k osobám mezi sebou disputujícími. A stejně jako dobrý otec rodiny svým dětem dává napomenutí, aby je dodržovaly, chtějí-li poznat lásku a náklonnost rodičů, tak i posluchačům se vnutí nějaká modrost, aby ji následovali, chtějí-li si z disputace odnést určené ovoce. Ze všeho nejprvnější je, aby s sebou měli teze, o kterých se disputuje; jinak se může stát, že tam budou po celou tu dobu jen sedět bez porozumění tomu, o čem se disputuje.

103. Za druhé je důležité, aby si teze soukromě doma pečlivě pročetli a pátrali po jejich pravdě: proto je v Akademii zvykem, aby ten, kdo odpovídá na teze a disputace, rozdal učencům tu svou, a to dokonce celých osm dní před tím, než se disputace koná.

104. Za třetí je důležité, aby si s sebou přinesl knihy vlastní jeho *fakultě*, o jejíž materii se disputuje, kterými jsou pro teologii Písmo svaté, pro právo Občanský kodex/zákoník, pro filozofii Aristoteles, pro lékařskou vědu Hippokratovy Aforismy. A to za tím účelem, abychom byli o to lépe srozuměni s výroky, zákony a tvrzeními/sentencemi, a paměť se utvrzovala v (učení) autorů.

105. Za čtvrté je důležité, aby posluchači nevstupovali do posluchárny jako pes chlemtající (vodu) z Nilu poslouchající tak, aby v případě, že by uslyšeli sotva půl argumentu či zcela nepatrnou část odpovědi, odcházeli nebo jako utečenci prchali. Je totiž stěží možné, aby kontroverze začala v tak krátkém čase či aby se snad vyřešila, a ze všeho nejméně je možné, aby byla pochopena.

106. Za páté je důležité: ať si pečlivě a důkladně zaznamenají odpovědi, distinkce, *limitace*, kánony, rovněž významnější tvrzení/vyroky a přesnější argumenty a doma ať si je vnesou je do *společných míst*, jak k tomu vyzývá Filozof... Tato znamenitá snaha bude užitečná během celé literární produkce: jak co do získání vzdělání, co do tvorby úsudků, co do zachování paměti - o to (všechno) se starají *loci communes*.

107. Za šesté: kontroverzi při aktu disputace má doma znovu konfrontovat s autory, kteří jsou po ruce.

108. Za sedmé: Ať se posluchači vystříhají hlučného přisvědčování a vysyčování. Pokud však nepůjde o nestoudné chování disputujícího. Jinak je naslouchání mírného člověka bez hluku, ale také bez ospalosti, která při disputaci jen omrzuje a při těchto posvátných shromážděním by měla být kárána.

¹⁹ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 151-152

109. Za osmé: disputující ať je hodnocen nikoli na základě obratnosti jazyka, nýbrž na základě váhy věci, ani na základě elegance latiny. Účelem disputace není ukázat obratnost či květnatost jazyka, ani mnohomluvnost, nýbrž Pravdu. Nestavím se při disputaci proti uhlazenosti stylu, že je nezbytná a že je jejím prvotním cílem popírám spolu s Ciceronem...*Ale Filozof praví, že je-li v disputaci výmluvnost přítomna, nemá se jí pohrdat, pakliže chybí, má se doplnit.* Jestliže odpovídající či dokonce předsedající neodpoví zcela dostatečně, ať to nepovažují za takové neštěstí, ale ať pro sebe zvaží onen Terentiův (výrok): kdybys ty byl tady, jinak bys smýšlel, šlechtnému člověku náleží uvažovat o dobru, zatímco Homér může pospávat nakonec ne všechno je vždy po ruce. Učenci ví a mají odzkoušeno, že jednou je intelekt pohotový, podruhé zase ne.²⁰

110. Chtěli bychom upozornit jen na jednu věc, kterou text přináší a se kterou jsme se zatím nesetkali: v sedmém doporučení označuje Felwinger disputaci jako „posvátné shromáždění“.

2.2.3 Oponent a respondent

111. Používání ND se zdá být od počátku 16. století ve střední Evropě poměrně homogenní. Její stěžejní vlastností je výrazná asymetrie mezi rolí R a O. R úkolem je vytvořit tezi a obhájit ji tím, že vyřeší (viz níže *responsio*, odst. 158) O argumenty, ovšem není po něm vyžadováno, aby tezi dokázal. Na druhé straně O má významnou invenční roli, neboť navrhuje a předkládá argumenty, které však musí být v sylogistické formě, a dokazovat, že je teze chybná.²¹

112. Felwinger klade na O a R tyto obecné požadavky: oba by měli mít jisté morální i intelektuální kvality, např. dobrou paměť, lásku k zbožnosti a skromnosti. Rovněž by měli ovládat zákony logiky, topikální pravidla, být familiární s dobře známými argumenty a názory na důležité otázky. V počáteční fázi disputace by měli spolupracovat na objasnění jejího předmětu (viz *status controversiae* str. 43) a souhlasit s principy (viz str. 44). O má povinnost přivítat publikum, R a P, formulovat sylogistické argumenty coby námítky a poskytnout protiargumenty na R odpovědi. R na druhé straně zopakováním O argumentu tento přebírá a odpovídá na něj tradičním způsobem pomocí technických slovíček *concedo, nego, nebo distingo*.²² Podrobnější úlohy R a O budou ukázány v následující části zabývající se blíže strukturou ND.

²⁰ Srov. FELWINGER, J. P. *Brevis commentatio de disputatione complectens totam methodum disputandi*. Altorphi 1659. s. 68-71

²¹ Srov. FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 36.

²² Srov. FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 46.

2.3 Základní struktura ND

113. Přidržíme se Felipeho popisu vcelku všeobecně přijímané struktury, kterou uvádí Thomasius ve svých *Erotemata logica* (1677) a doplníme ji pohledem Felwingerovým. Thomasiova struktura nám v dalším průběhu páce poslouží jako základní vodítko procesu, jehož klíčové body budeme v textu rozšiřovat a diskutovat. Thomasiova struktura má tři základní konflikty („*conflictus*“), nebo tzv. *akty*²³ (tak např. u Hanschia):

114. (A) v *prvním konfliktu* musí O (1) vybrat jistou tezi a formulovat *status controversiae* (str. 43). (2) oponovat pomocí formálního sylogismu (obvykle se nazývá „*sylogismus principalis*“²⁴, viz *objectio* str. 49), (3) tento musí být formálně správný („*formally good*“) a (4) jeho konkluze musí správně popírat („*contradict*“) respondentovu tezi. Kromě těchto čtyř úkolů má O ještě tři nepovinné, týkající se povahy sylogismu. Sylogismus: (5) nemá napadat R tezi jen náznakově, pomocí dedukce ad absurdum, ale má být zřetelným (přímým) argumentem, (6) nemá obsahovat žádné nepotřebné premisy, (7) je kategorický, nikoliv hypotetický.²⁵ R má v rámci (A) tři povinné úkoly: (1) opakovat *status controversiae*, (2) přijmou O argumenty, což v Thomasiově případě znamená pouze je zopakovat, (3) požadovat důkaz jedné nebo obou premis O argumentu. (3) je v kontextu jiných soudobých disputačních technik ojedinělý, Thomasius sám přiznává, že je často R zanedbáván. Nicméně pokud přijímáme GRH, je požadavek jen logický. O tak musí hned na začátku z principů dané vědy demonstrovat alespoň jednu ze svých premis.

115. (B) ve *druhém konfliktu* musí R (1) opakovat O důkazy (viz *assumptio* str. 54), (2) musí odpovědět, neboli musí vyřešit argument (viz *responsio*, str. 55).

116. Pokud se O nelíbí R odpověď, pokračuje (C) do *třetího konfliktu*: (1) opakuje R odpověď a (2) pokouší se o *výhradu* (*exceptio* viz str. 57) a (3) R opět opakuje O argument a odpovídá na něj jako ve druhém konfliktu, což zde Thomasius nazývá „*ředění výhrady*“²⁶.

117. Je-li naopak R odpověď pro O uspokojivá, pokračuje novým napadením původní teze novým argumentem, jako v prvním konfliktu (srov. také 2.3.7 *Ukončení disputace*, str. 69).²⁷

²³ FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 49

²⁴ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 43

²⁵ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 46-47, Ibid. s. 47: „*Quod igitur ad primum attinet conflictum, Opponentis officium his septem partibus circumscribens: (1) proponet thesin certam Respondentis ac inde formabit controversiae statum. (2) Opponet Syllogismum formalem, & quidem (3) formaliter bonum, & (4) quod ad conclusionem attinet, verè contradicentem thesi seu sententiae esponentis: (5) idque non implicitè per deductionem ad absurdum, sed explicitè: (6) constantem praemissis non otiosis: (7) nec hypotheticum, sed categoricum. Ex his officiis priora quatuor debita sunt; reliqua tria indebita.*“

²⁶ FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 48

²⁷ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 48, Ibid.: „*The Opponent carries on into the third conflict only if the response of the Respondent is not satisfactory to him. If it is satisfactory the Opponent provides a new objection against the thesis, which initiates the first conflict anew (Tempus est, ut ad*

118. Felwinger strukturuje disputaci podle čtyř aristotelských příčin, což však pro náš záměr nepřináší žádný nový vhled. Na druhou stranu, na místě, kde mluví o požadavcích pro disputovanou tezi (formálními požadavky kladenými na tezi se budeme zabývat), nastiňuje jakoby určitou, dávno zapomenutou disputační techniku, kde (1) oba účastníci potvrdí nepravdivost teze, (2) disputují, dokud se ji nepodaří vyvrátit, (3) z negace teze vyvodí nějakou pravdivou propozici.²⁸

2.3.1 Návrh a výběr teze

119. Na rozdíl od Anglie, kde bylo zvykem připravit pro disputaci vždy jen jednu tezi (nebo otázku)²⁹, bylo v Německu všeobecným pravidlem pro disputaci předložit více než jednu tezi. I zde však najdeme výjimky, viz např. Timpler, Schubertus a Butschanius, přičemž poslední dva dovolují k jednoduché tezi připojit předběžný důkaz.³⁰ My se ale zde budeme zabývat nejprve dílem Thomasiovým, mimo jiné proto, že uvádí příklady tezí, a posléze dílem Felwingerovým.

(a) THOMASIVS

120. Dříve, než se teze vydají do oběhu, je potřeba je očíslovat nebo nějak označit. Např.:

- I. *Člověk* je definován jako rozumné zvíře.
- II. *Zvíře* řádně zaujímá místo bezprostředního („proximate“) rodu, je umístěno v té samé, správné linii kategorie, která je bezprostředně nad *člověkem*.
- III. *Rozumný* je difference. Rozumnost náleží k esenci člověka.³¹

121. S ohledem na daný seznam rozlišuje Thomasius dva základní druhy tezí:

122. (1) *zjevné teze*, do kterých jsou zahrnuty také konstitutivní propozice tezí I.-III., tzn.: „Každý člověk je zvíře“, „Zvíře je nejbližší rod člověka“, „Zvíře je umístěno ve stejné, správné linii bezprostřední kategorie nad *člověkem*, „Rozumný je difference *člověka*“, „Rozumný náleží k esenci člověka“, „Rozumný a *zvíře* představuje esenci člověka“ a

123. (2) *skryté teze* - mohou být trojího typu: (a) teze skrytá v *enthymemu* – věta II. je podle Thomasia *enthymem*, kde první propozice představuje konkluzi a druhá premisu. Skrytá teze je zcela zamlčený sylogismus, a musí být doplněna tato univerzální premisa major: „Cokoliv je umístěno ve stejné a správné linii určité

tertium conflictum veniamus, qui quidem tūm demum futurus est, si responsio nondum satisfecerit Opponentī. Nam si satisfecerit, ad novum ille, ubi sic placuerit, argumentum, vel novam veteris probationem se confere, similemque primo vel secundo conflictum intergrabit. p. 183).“

²⁸ FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 61

²⁹ Srov. SANDERSON, R. *Logicae artis compendium*. In *The works of Robert Sanderson, D.D., sometime Bishop of Lincoln, Vol. VI*. Oxford, at the University Press 1854, s. 152

³⁰ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 52-53

³¹ FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 54

kategorie, která je bezprostředně nad jinou (tj. nad druhem), je bezprostřední rod tohoto druhu.³²

124. (b) propozice, která logicky vyplývá z I.-III., ale která není výslovně vyjádřena.

125. (c) logická implikace přijímaná R v jeho tezích. Např. v II. R přijímá, že platí vztah implikace mezi první propozicí (coby závěrem) a druhou (coby premisou) a nějakou tiše přijímanou premisou major. Skrytá teze je ta, že takový vztah implikace platí. Jde o odlišný typ od (b), protože se týká formy teze nikoliv látky.

126. Nezdá se, že by R měl tvrdit nějakou konjunkci tezí, které by mohly být jednotlivě napadány, ale spíše – jak píše Felipe – by měl představit určitý postoj, pozici, která je vyjádřena *zjevnými tezemi*, premisami zamlčených sylogistických argumentů (*ethymemy skrytých tezí*), jakoukoliv propozici implikovanou *zjevnými tezemi* a vztahy implikací, které mezi takovými tezemi platí.

127. Mezi *skrytými a zjevnými tezemi* R může O vybrat jednu, aby ji napadl, ale může také napadnout vztah implikace, která platí mezi *zjevnými tezemi*.³³

128. Jiní autoři, Hanschius and Böhmerus, uvádějí, že teze mají být elegantně seřazeny: hlavní (obecné) teze před zvláštními a „*principy*“ před konkluzemi („*generalia specialibus, & principia conclusionibus praemittendo*“).³⁴

(b) FELWINGER

129. Autor rozlišuje tři *způsoby*, jak tezi napsat: (1) krátce vyjádřit *maximy* (*praecepta*) definicemi, dělením a vysvětlením vlastností, (2) složit teze na způsob nějaké rozpravy, takže konsekvent logicky vyplývá z antecedentu.

130. (3) třetí způsob se dělí na pět částí (přičemž tři poslední jsou spíše jednou) a není příliš jasný. (a) teze mohou být složeny tak, že *status controversiae* (který by měl být uváděn O) je oprávněně zpochybňován („*Vel ita, ut dubiis 1. status controversiae legitimè ponatur*“). Felipe místo interpretuje: R může legitimně teze navrhnout tak obtížně, že není pro O snadné sestavit jasný *status controversiae*. (b) teze může být navržena tak, že pravdivá propozice je potvrzena povahou subjektu a predikátem, který byl vyvozen a tvoří argument („*2. vera sententia per argumenta, ex natura subjecti & praedati ducta, confirmetur*“)³⁵. Na rozdíl od *způsobu* (2) je zde konkluze, která je považována za pravdivou, a je jen „potvrzena“ argumentem.

131. (3), (4), (5) - poslední tři části *třetího způsobu* připomínají spíše pozůstatek jakési dávno zapomenuté disputační techniky, než doporučení pro návrh teze. Ale co konkrétně píše sám Felwinger? Teze může být složena tímto způsobem: „(3) nějaká nepravdivá věta nebo teze odpůrce, poté co byla potvrzena, je navržena a vysvětlena vlastními slovy odpůrce, (4) a ten samý názor odpůrce je slušně vyvrácen, a (5) z této potvrzené věty je vyvozen nějaký důsledek.“ (s. 11: „*3 falsa sententia seu thesis adversarii*

³² FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 55

³³ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 57

³⁴ FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 58, Ibid. pozn. 70

³⁵ FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 60

*post confirmationem proponatur, & ipsius adversarii verbis explicetur. 4. eadem illa sententia adversarii modestè refutetur & 5. ex sententia confirmatâ, quaedam corollaria deducantur“).*³⁶

132. R může buď předložit nějakou jednu tezi, nebo *ekthesi*, což v tomto případě znamená odstavec složený z argumentů pro tuto tezi. Zdá se, že tyto argumenty mají podpořit tezi před publikem.³⁷ O na tyto argumenty neodpovídá, ale musí sestavit sylogismus, jehož konkluze napadá tezi.³⁸

133. Někteří autoři (např. Calovius) však nedoporučují, aby teze obsahovala argumenty. Pokud by R ke své tezi připojil argumenty, mohl by O předpokládat právo na ně odpovědět a R by se cítil vázán vznést *výhradu*. Tak by ovšem došlo k naprosté záměně rolí, což - jak uvidíme ve třetí kapitole - souvisí s tématem *důkazního břemena* a je pro řádnou disputaci nepřipustné. Teze mají být proto tvořeny holými tvrzeními.

2.3.2 Status controversiae

(a) FUNKCE

134. Poté, co O vybere konkrétní tezi k disputaci, má obvykle úkol zformovat *status controversiae*. Tento akt má obecně (1) být příležitostí pro dohodu ohledně druhu disputace, (2) být vyjednáváním ohledně *principů* (netýkají se primárně formy disputace, ale jejího předmětu)³⁹, jak uvidíme podrobněji níže, a hypoteticky nezbytných propozic, které budou tvořit společný základ a rámec disputace⁴⁰, (3) vyjasnit jak disputantům, tak posluchačům význam konkrétní teze, (4) a umožnit zvažování argumentů, které mají být vzneseny proti tezi. V této úvodní části disputace mají účastníci navzájem spolupracovat.⁴¹ Jezuita Freytag nás krátce informuje, že formování *status controversiae* znamená uchopování a řešení argumentů jak pro vlastní, tak pro odpůrcovu pozici. Jde o nesmírně náročný úkol, který vyžaduje dlouhou přípravu studií, než si někdo „*troufne vystoupit až na katedru disputace*“.⁴² Jiné zdroje aspekt zvažování argumentů pro a proti nezdůrazňují, ale

³⁶ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 60

³⁷ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 203

³⁸ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 61

³⁹ Srov. FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 53

⁴⁰ Srov. FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 53

⁴¹ Srov. FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 46

⁴² Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 63, Ibid. pozn. 75: „*Intelligat itaque primò, quam potest perspicacissimè, statum quaestionis ac controversae. 2. Sententiam suam ejusque rationes ac fundamenta. 3. Sententiam adversariorum, eorumque rationes ac fundamenta saltem principaliora. 4. Congruas omnium solutiones ac refutationes. Quare rursus diu studuisse necesse est, antequam disputatium cathedras praesumat conscendere*“.

hovoří o vyjasňování významů termínů v tezi: (a) Felwinger požaduje, aby byl *status controversiae* (což je v tomto kontextu samotná teze) vysvětlen logicky rovnocennou („*equipollent*“) frází, jejíž termíny mají být následně *určeny*, vymezeny, (b) Böhmerus zase, aby O vysvětlil tezi podle významu R, a pokud je teze víceznačná, může se respondent na význam zeptat (toto je v ND technice jeden z mála bodů, kdy je dovoleno R odpovídat na dotaz). Jistý zdroj uvádí, že mohlo jít pouze o jednu až dvě otázky a rovněž, že *formování* stat. cont. je povinností O - zatímco *určování* stat. cont. naopak úkolem R již při sepisování tezí.⁴³ Jiný zdroj naopak uvádí (Dannhauer), že mohlo jít i o *sérii* otázek, střížených na míru danému předmětu disputace – je uveden příklad, který se zdá být navržen pro disputaci ohledně pasáže z Písma: „*O jaké události přesně a detailně v daném čase jde?*“, „*Z jakého důvodu?*“, „*Jakými argumenty byla nějaká kontroverze posouvána a projednávána?*“⁴⁴

135. Böhmerus přirovnává *formování status controversiae* k proceduře stanovení *litis contestatio* v soudním sporu – tj. přesné stanovení předmětu sporu ve formě jednoznačné ano/ne otázky. Jak uvádí mnoho zdrojů, *formování* stat. cont. zabezpečuje, aby O argumenty (*objectio*, námitky) nebyly výsledkem *ignoratio elenchi*. Líný O, jen povrchně znalý R tezí, často navrhne neúčinný argument, který může R bez starostí přijmout, aniž by teze byla jakkoliv napadena.⁴⁵

136. Z toho, co bylo výše řečeno, jednak vyplývá, že musely existovat i jisté praxe ND (viz Jezuita Freytag) v nichž se s AM mísily ještě pozůstatky ±M (viz teze), ale zároveň i zde vnímáme všudypřítomné ozvěny právních principů (viz výše).

(b) DRUH DISPUTACE A PRINCIPY

137. V části (a) věnované *formování status controversiae* jsme ukázali, že během tohoto aktu se má O – mimo jiné – dohodnout ohledně druhu disputace a vyjednávat o *principech*. Principy nemohou být během disputace právoplatně odmítnuty. V této souvislosti se často cituje pravidlo *proti tomu, kdo popírá principy, není možné disputovat* („*contra negantem principia non est disputandum*“).

138. U Dannhauera je vymezení (kritéria) principů odvislé od dvou zcela odlišných typů disputací - *ad rem* a *ad personam*. V první je potřeba „*použít argumenty z ryzích a pravých principů*“⁴⁶. Ve druhé se aplikují principy přijaté určitou osobou nebo

⁴³ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 63, Ibid. pozn. 78

⁴⁴ FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 53, Ibid. pozn. 56: „*Historiae itidem ad unguem sciendae sunt, quae? quo tempore? qua causa? & quibus argumenta controversia aliqua mota & agitata fuerit?*“

⁴⁵ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 65

⁴⁶ FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 52

podporující nějaký konkrétní úhel pohledu. O musí takovým principům a hypotézám R porozumět a pro účely disputace je přijmout,⁴⁷ třebaže mohou být mylné.⁴⁸

139. V disputaci *ad rem* lze vysledovat trojí kritérium pro zhodnocení principu (viz Obr. 2): ❶ - obecným teologickým principem a zároveň kritériem je zásada luterské scholastiky, že cokoliv je potvrzeno Písmem, je nepochybně pravda.⁴⁹ Jiný autor, Langius, pokládá kromě Písma za principy také tajemství víry („*fidei mysteriis*“). Odůvodňuje, že pokud tajemství neodporuje „rozumnějšímu důvodu“ a pokud nemůžeme proniknout k důkazu samotné věci, musíme se smířit s důkazem ze svědectví.⁵⁰ ❷ - druhým kritériem je požadavek všeobecné známosti principu (jde o tzv. *principy poznávání*), a to až do takové míry, že s ním nikdo nemůže nesouhlasit, jakmile porozuměl použitým termínům. Jde o interpretaci nauky obsažené v Aristotelových *Druhých analytikách* (1, 2; 72b) a v *Metafyzice* (3, 3; 1005b4f). Dannhauer zde rozlišuje mezi principy *logickými* a *fyzikálními*. ❸ - *logický princip* je nějaký sylogistický prostředek, který se přijímá za účelem produkce přesvědčení.⁵¹ Uvádí se princip ne-kontradikce a zřejmě by zde patřily také inference zaručené sylogistickými pravidly. *Fyzikální principy poznávání* ❹ spadají do oblasti filosofické psychologie. Jde o propozice, jejichž pravdivost je poznávána na „základě jasnosti a jistoty předmětu“.⁵² Dannhauer se dovolává aristotelsko-scholastické nauky o vnímání a poznávání: činný intelekt uchopuje ideu a obraz nějaké představy („*phantasma*“), která vtiskuje inteligibilní obrazy (*species*)⁵³. Specifický a zde aplikovaný aspekt této

⁴⁷ Srov. FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 53

⁴⁸ Srov. FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 52

⁴⁹ Srov. FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 55

⁵⁰ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 89, Ibid. pozn. 110: „*In fidei mysteriis sufficit, ea saniori rationi haud repugnare. Quod eam superant, ad sublimitatem & praestantiam eorum pertinet: ubi valet canon: acquiescendum est in evidentiā testimonii, quando in evidentiā ipsius rei penetrare non possumus.*“

⁵¹ FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 87: „*sylogistic means which is assumed for the purpose of producing belief*“

⁵² FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 55

⁵³ DANNHAUER, J. K. *Idea boni disputatoris et malitiosi sophistae*. Strassburg 1656. Reprint - Hildesheim: Georg Olms Verlag AG 2010, ISBN 3-487-12525-0, s. 30: „*nullo autem in sensu vitio existente, neque in mente illud timeri facile debet, intellectus enim agens ad ideam et exemplar phantasmatis, quod habet in obtutu, speciē imprimit intelligibilem, quae expressa deinde ex asse (affe?) refert phantasma*. Nic však není ve smyslech – závadu- existující, ani v mysli –být obáván- mělo by být snadné – pohledu - Pro lepší pochopení pozadí aristotelsko-tomistické nauky vnímání viz stručně např. ANZENBACHER, A. *Úvod do filosofie*. Z německého originálu přeložil Karel Šprunk. 2. vyd. překladu, 1. vyd. Praha: Portál 2004, ISBN 80-7178-804-X, s. 124-128. Pro důkladnější zkoumání novověké psychologie viz HATFIELD, G. The cognitive faculties. In *The Cambridge History of Seventeenth-Century Philosophy, Volume II*. Garber, D., Ayers, M. Cambridge: Cambridge University Press 2008, ISBN 0-521-58864-2, s. 953-1002 Zdá se, že Dannhauerova nauka se od aristotelsko-tomistické odlišuje v úloze činného intelektu: u sv. Tomáše činný intelekt prosvětluje *phantasma* vznikající ve smyslových mohutnostech lidské duše a tato aktualizace je pojmově poznávajícím aktem *pasivního intelektu* (abstrakci). Nejspíše se zde projevuje posunu od důrazu na *světlo* lidského intelektu, které se podobá božskému, věčné typy obsahujícímu, světlu (Tomáš) po převažující důraz na *phantasmata* jakožto klíčové složky pro

teorie učí, že smysly nemohou chybovat, jsou-li přítomny všechny náležitosti nutné pro vnímání a neexistuje-li ani žádná chyba ve smyslové zkušenosti. Pak tedy není možná ani chyba poznání v mysli a principy vyjadřující ideje založené na dostatečné smyslové zkušenosti jsou nutně pravdivé.⁵⁴ Poněkud zvláštní přesvědčení o neomylnosti smyslů pravděpodobně vychází z nauky o jednotě, která vzniká mezi poznávaným objektem a smyslovými mohutnostmi. Tyto se v jistém smyslu stávají poznávaným objektem, přesněji, skrze *intencionální obrazy* („*species*“)⁵⁵ se smyslová mohutnost připodobňuje esenci poznávaného objektu.⁵⁶ Ještě jedno velmi obecné kritérium je v Dannhauerově díle zmíněno, jde o parafrázi z *Druhých analytik* 1, 2: ❶ „*princip je nejpravdivější propozice, je příčinou pravdivosti všech věcí, které z ní vyplývají*“.⁵⁷ Protože se z kontextu zdá, že takové kritérium nejvíce vyhovuje principům speciálních věd, avšak Dannhauer mluví také o jiných, musí se zde jednat spíše o podmínku dostačující, nikoliv nutnou.⁵⁸

140. Také v disputaci *ad personam* klade Dannhauer jisté požadavky na principy. Konkrétně jde o teologické disputace, kde je nutná jak víra v Písmo, tak používání řádných prostředků při jeho interpretaci.

vytváření *inteligibilních species*. Zde je intelekt takřkajíc „*tabula rasa*“. Srov. HATFIELD, G. The cognitive faculties. In *The Cambridge History of Seventeenth-Century Philosophy, Volume II*. Garber, D., Ayers, M. Cambridge: Cambridge University Press 2008, ISBN 0-521-58864-2, s. 960

⁵⁴ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 88

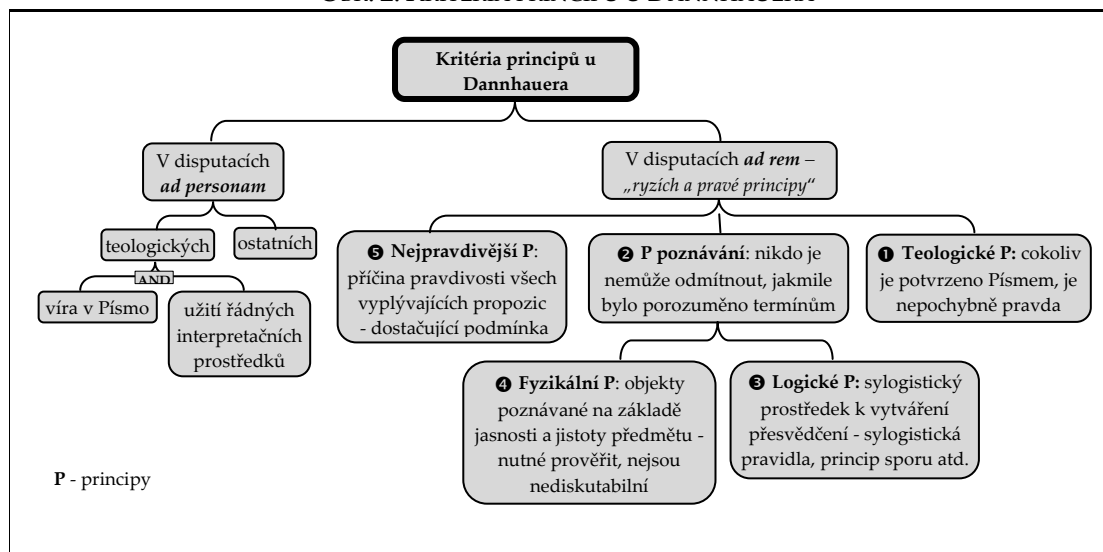
⁵⁵ Termín *intencionální* zde jednak znamená, že od těla vzdálený objekt k sobě zaměřuje smyslové mohutnosti, a pak také, že korporální povaha těchto *species* je jak v médiu (vzduch) tak ve smyslových orgánech - vzhledem ke kvalitám v objektu - oslabena. Chápání intencionálního obrazu jako čistě racionálního (tzn. nemateriálního) předmětu rozumu zde není, intencionální obrazy jsou skutečná jsoucna. Srov. HATFIELD, G. The cognitive faculties. In *The Cambridge History of Seventeenth-Century Philosophy, Volume II*. Garber, D., Ayers, M. Cambridge: Cambridge University Press 2008, ISBN 0-521-58864-2, s. 957-958

⁵⁶ Srov. HATFIELD, G. The cognitive faculties. In *The Cambridge History of Seventeenth-Century Philosophy, Volume II*. Garber, D., Ayers, M. Cambridge: Cambridge University Press 2008, ISBN 0-521-58864-2, s. 957

⁵⁷ FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 54

⁵⁸ Srov. FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 54

OBR. 2: KRITÉRIA PRINCIPŮ U DANNHAUERA

141. Na Obr. 3 vidíme typologii principů vyskytující se u Calovia. Skutečnosti uchopované smyslovými mohutnostmi jako zjevně pravdivé ❶ - takové principy, které jsou jasné a samozřejmé každému, komuž smyslové mohutnosti fungují. Např. kdo odmítne, že existuje slunce, proviňuje se proti tomuto kritériu.⁵⁹ Calovius zde při zdůvodnění stejným způsobem uvádí aristotelskou teorii vnímání, která se nachází u Dannhauera (viz pozn. 53), avšak dodává, že nemýlí-li se smysly, ani intelekt se nemůže mýlit. Disputovat proti smyslům znamená „svléknout ze sebe lidství“.⁶⁰ Součinnost *fantasmat* a *činného intelektu* v souladu s dobovými teoriemi ztotožňuje s abstrakcí. Na druhou stranu, k tomu, abychom jistě poznávali a vytvořili např. úsudek o existenci slunce, abstrakci nepotřebujeme.⁶¹

142. Jiné principy však uchopuje jako pravdivé intelekt ❷. Mohou to být jednak vlastní předměty intelektu, Calovius je označuje jako „νοητά“ nebo „ἀπλῶς“, nebo principy jistým způsobem relativní – „κατὰ τὴν“. První principy ❸ - takové, které jsou „nejvíce známé, a kterým nikdo nemůže odepřít souhlas, jakmile bylo porozuměno termínům“.⁶² Na prvním místě zde uvádí princip ne-kontradikce, který je však doplněn i o některé principy metafyzické.⁶³ Principy deduktivně odvozené (orta)

⁵⁹ Srov. FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 56

⁶⁰ Srov. CALOVIVUS, A. *Tractatus novus de Methodo Docendi et Disputandi*. Roskok (Rostochi) 1637. s 390: „Si autem sensus non erret, nec intellectus errabit: intellectus enim agens ad ideam, et exemplar phantasmatis, quod habet in obtutu, spetiem imprimi intelligibilem, quae expressa deinde ex asse refert phantasma. Unde intellectus objecti claritate et evidentia ita cogitur, ut dissentire non possit, si maximé vellet, cum in naturalibus agentibus, quale intellectus est, positus omnibus ad agendum requisitis, non possit non sequi effectus. Ut autem contrá sensum disputare est hominem exuere.“

⁶¹ Srov. FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 57

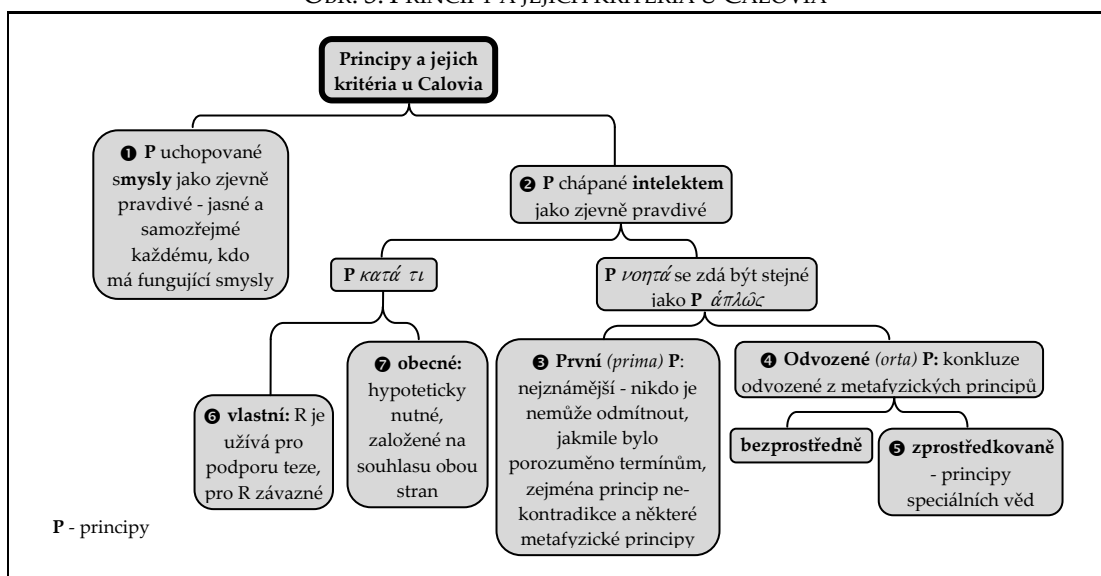
⁶² FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 59

⁶³ Srov. FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 59

mohou být odvozeny bezprostředně z metafyzických principů, nebo zprostředkovaně. Druhé jmenované tvoří principy speciálních věd ⑤. Principy ③ a ⑤ na Obr. 3 na první pohled odpovídají Dannhauerovým kritériím ②, Obr. 2, avšak Calovius principy hierarchizuje. Říká: „...kdo se odváží zpochybnit stanovy fyziky, principy pneumatiky, matematické axiomy a praktická pravidla, nemůže být z těchto disciplín vyorácen, ale namísto toho musí být předveden před tribunál vyšší disciplíny – metafyziky“.⁶⁴

143. Druhou skupinou z intelektem chápaných principů jsou tzv. principy *κατά τι*, tyto se dále dělí na *vlastní* a *obecné*. Vlastní principy ⑥ (Obr. 3) by u Dannhauera odpovídaly principům užitým v disputaci *ad personam*. R je sice užívá pro podporu své teze a nemůže je již odmítnout, přesto však tyto nemusí být nutně pravdivé.⁶⁵ Naproti tomu obecné principy jsou založeny na souhlasu obou stran a jsou považovány za hypoteticky nutné.⁶⁶ Pokud např. „evangelíci i papisté souhlasí nechat konečný úsudek Písmu svatému, nemohou papisté zběhnout z evidence slov“.⁶⁷ Obdobné platí pro aristotelské hypotézy atd.

OBR. 3: PRINCIPY A JEJICH KRITÉRIA U CALOVIA

⁶⁴ FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 60

⁶⁵ Srov. FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 58

⁶⁶ Srov. FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 58

⁶⁷ FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 58

144. Dannhauer i Calovius omezují principy vyjednávání mezi disputanty obecným kritériem, že se nemůže použít nic, co by nepodporovalo hledání pravdy, nic evidentně pochybného.⁶⁸

2.3.3 Objectio

(a) KONTRADIKTORNOST KONKLuze NÁMITKY

145. Až na několik výjimek – Thomasius, Jacobus Jacobi a Caramuel - zdůrazňují všechny zdroje nutnost kontradiktornosti závěru námítky vůči tezi. Kontrárnost nestačí. Jacobi možnost kontrárnosti konkluze neuvádí přímo, ale na základě příkladů v jeho díle *Dissertatio de obligatione probandi* (1716) toto lze předpokládat. Rovněž Caramuel – soudě z příkladu – připouští jak kontrárnost, tak kontradiktornost.⁶⁹ Thomasius kontrární argument O výslovně obhajuje s tím, že teze a antiteze nemohou být současně pravdivé.⁷⁰

146. Zůstává otázkou, co je příčinou důrazu většiny autorů na kontradiktornost antiteze. Dokážeme-li kontrární výrok, hájená teze je nutně vyvrácena. R není povinen svou tezi dokázat, ale naopak je povinností O tezi vyvrátit - proto by kontrárnost měla dostačovat. Ačkoliv se Thomasius a Jacobi nikde nezmiňují o *větší obtížnosti* dokázat kontrární tezi, může to být jeden z důvodů, jak poznamenává Felipe, proč se takovému důkazu vyhnout. Je zřejmě těžší dokázat univerzální propozici, než propozici partikulární.⁷¹

147. Nicméně tři autoři, zdá se, poskytují alespoň částečné odůvodnění pro striktní kontradikci. (1) Dannhawerovo vysvětlení je nejméně uspokojivé: prvním důvodem je jednoduše to, že kontradiktorní teze nemohou být pravdivé současně. Druhé vyjádření zní zhruba takto: „Pokud jsi získal od respondenta, že 1. tvoje nejpravdivější konkluze plyne správně ze svých vlastních principů, a 2. tvoje konkluze je v kontradikci s jeho tezí bez *ignoratio elenchi*, samozřejmě jsi teď vyhrál“.⁷² Jsou tedy dva požadavky pro výhru O: jednak, aby jeho argument byl platný, a pak, aby jeho konkluze byla v kontradikci s R tezí bez *ignoratio elenchi*. Opět: Dannhawerovo vyjádření by jistě platilo i s kontrárním vztahem teze a jejího opaku. Je nepochopitelné, jak se autor na jednom místě snaží právě proti kontrárnosti argumentovat: dokazuje, že opaky nemohou být zároveň pravdivé, ale nepravdivé ano.⁷³ To však spíše potvrzuje

⁶⁸ Srov. FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 59

⁶⁹ Srov. SOUSEDÍK, S. *Technika filosofické disputace v 17. století*. Filosofický časopis, Praha: Filosofický ústav AV ČR 1967, roč. 15, č. 1, ISSN 0015 -1831, s. 137

⁷⁰ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 61

⁷¹ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 67

⁷² FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 68: „*Quod si igitur id obtinuisti à respondente 1. tuam conclusionem verissimam, ex suis principiis justè fluere 2. eam contradicere sine ignorantione elenchi ejus thesi, jam utique vichisti*“.

⁷³ FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 69, Ibid. pozn.

dostatečnost kontrární propozice pro vyvrácení teze. (2) Schneider tvrdí, že ani kontrární, ani subkontrární propozice nemůže oddělit pravdu od nepravdy, a tak naplnit cíl disputace. Kontrární ani subkontrární propozice nemohou „*vyloučit chybu*“.⁷⁴ Felipe zde spekuluje: vyloučit chybu znamená vyloučit neplodnost disputace. Pokud jsou jak teze, tak její opak nepravdivé, disputace je v jistém smyslu *chybná*, neplodná. (3) Horneius dává zřejmě nejlepší ospravedlnění kontradikce: pokud prý disputanti neznají zákon kontradikce, disputování nemá důvod, protože je dost dobře možné, že disputace nebude mít žádný závěr.⁷⁵ Felipe opět spekuluje o tom, co je třeba k Horneiovi pro vysvětlení dodat: „*Pokud se oponent pokouší dokázat kontrární pozici, je možné že teze nemůže být poražena nějakým důkladným (sound) argumentem, protože je [zároveň] možné, že opak je nepravdivý. Taková disputace by tedy neměla žádný závěr a vyzněla by do prázdna*“⁷⁶ Angelelli zdůvodňuje důraz na kontradikci tím, že by posluchači mohli při kontrární opozici O a R zjistit, že jsou obě tyto pozice chybné.⁷⁷

148. Snad si můžeme dovolit shrnout předpokládané důvody pro kontradiktornost antiteze takto: (a) Snaží-li se O dokázat tezi *kontrární*, není ve sledu výměn v průběhu disputace zřejmé, zda bude mít tato vůbec nějaký *výstup*. Zřejmé by to bylo až tehdy, podařilo-li by se kontrární tezi dokázat – což je ovšem u univerzální propozice velmi obtížné. Jinými slovy, zájem disputace je přenesen na antitezi O. Ta však může být principiálně nedokazatelná a o R tezi nám do svého dokázání neříká zhola nic. Na druhou stranu při dokazování teze *kontradiktorní* je v centru disputace zároveň nutně i teze R a s přibývajícimi výměnami je stále zřejmější její rezistence vůči námitkám O, její pevnost. To samozřejmě nevylučuje případné vyvrácení, důležité však je, že má disputace v centru svého zájmu neustále svůj pravý předmět – tezi R. Při kontrárnosti ještě není R nucen přijmout O dokázanou antitezi. (b) Zřejmě záleží také na chápání kontrárnosti: máme-li na mysli kontrárnost ve formálním slova smyslu, tzn. propozice A vs. E nebo subkontrárnost I vs. O, pak jistě platí, že tyto nemohou být zároveň pravdivé, resp. nepravdivé. Budeme-li ale chápat kontrárnost ve smyslu *opačných termínů*, tzn. jako *materiální* kontrárnost (např. u singulárních výroků „tato židle je černá“ vs. „tato židle je bílá“), výlučnost obou výroku zajištěna není. Tak by se při

84: „*Atque in hoc puncto discrepat contradictio ab oppositione contrariâ, in qua utraque pars falsa esse potest non tamen utraque vera: hoc patet, quia verum esset omnem & nullum hominem esse rusticum, verum quoque foret quendam hominem & quendam non esse rusticum, hoc si sit, simul stabunt haec contradicentia, Quidam & nullus homo est rusticus: Item omnis & quidam homo est rusticus. Illud liquet; quia si maximè hae duae falsae sunt, omnem & nullum hominem esse rusticum, non tamen ideò etiam à vero abluunt earum subalternae, quia à propositionis sub alternae veritate non falsitate ad sub alternatam valet consequentia. Haec en periouteis, ne quis existemet satis esse si conclusio opponentis contrariè solùm sit opposita thesi respondentis.*“

⁷⁴ FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 70

⁷⁵ FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 71, Ibid. pozn.

⁸⁷: „*Altera causa est, ut rectè statum controversiae in disputatione constituas: sicut enim, qui controversantur, contradicere sibi inter se debent, non contrariè, aut subcontrariè pugnare, cùm frustrà aliàs esse disputatio possit, necesse est, ut si accuratè inter contradictionem & caeteras oppositiones distinguere nequeas, de ea re disceptes, de qua disceptandi nulla causa est, & tota disputantione ignorantiam elenchì committas...*“

⁷⁶ FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 71

⁷⁷ ANGELELLI, I. *The Techniques of Disputation in the History of Logic*. The Journal of Philosophy, 1970, roč. 67, č. 20, s. 808

disputaci dokazovala antiteze, která ve skutečnosti žádnou antitezi není. Ve dvojznačnosti termínu „kontrární“ je zřejmě příčina neshody našich autorů i nejasnost výkladu doktora Felipeho.

(b) TYPY ARGUMENTU

149. Jakmile je O jasné, jak má znít jeho antiteze, musí zvolit jeden ze dvou základních typů argumentů – buďto *přímý*, nebo *nepřímý*. (1) *přímý* je jednoduše takový vhodný sylogismus, jehož závěr má být kontradikcí R teze. (2) *nepřímý* argument je pravděpodobně dvojitý, v každém případě má mít rovněž sylogistickou formu. Buď se (a) ukáže, že z konjunkce R teze a nějaké všemi přijímané teze (nebo tezí/propozic) plyne nepravdivá propozice⁷⁸, nebo (b) se předpokládá negace R teze a vyvodí se kontradikce nebo absurdita.⁷⁹ (b) se jeví jako jedna z forem *reductio ad absurdum*, avšak v textech se téměř výhradně setkáváme s výrazem *dedukce ad absurdum* nebo *ad impossible*. U texty preferovaného *deductio* jde nejspíše o povšechný název pro *nepřímý argument* (2), tedy (a) i (b), zatímco *reductio ad absurdum* je naopak specifický název techniky využívané při redukci módů *Baroco* a *Bocardo* na modus *Barbara* první figury⁸⁰. Hanschius ještě označuje jako *nepřímý argument* snahu O ukázat nekonzistentnost propozic, které chce R držet jako pravdivé. Podle Felipeho však o nepřímý důkaz v podstatě nejde.⁸¹ *Nepřímý argument* se doporučuje využívat jako strategie pro poražení zvláště neústupného R, který by *přímým* argumentem poražen být nemohl. Můžeme zde vidět jistou paralelu s Aristotelovým doporučením použít naopak *indukci* pro ustavení požadovaných premis v případě, kdy tyto oponent tvrději odmítá přijmout.⁸²

(c) HLEDÁNÍ VHDNÉHO ARGUMENTU – TOPIKY/LOCI

150. Ačkoliv se zdá, že teorie hledání vhodného argumentu by měla v pojednáních o disputaci zaujímat centrální postavení, nacházíme v příručkách povětšinou jen letmé zmínky. Podle Felipeho je důvodem jejího zdánlivého „přehlížení“ skutečnost, že *ars inveniendi* je samostatnou disciplínou.⁸³ Nicméně Hanschius v *Idea boni disputatoris* (1713) a dva další autoři přece jen několik zajímavostí ohledně hledání argumentu ukazují.

⁷⁸ ANGELELLI, I. *The Techniques of Disputation in the History of Logic*. The Journal of Philosophy, 1970, roč. 67, č. 20, s. 807

⁷⁹ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 135

⁸⁰ Srov. SOUSEDÍK, S. *Technika filosofické disputace v 17. století*. Filosofický časopis, Praha: Filosofický ústav AV ČR 1967, roč. 15, č. 1, ISSN 0015 -1831, s. 139, viz také zajímavá poznámka č. 21 o nepoužívání takového postupu v disputační praxi za dob Arrigových. Diskuzi ohledně Aristotelova nepoužívání *reductio ad absurdum* pro převod na první figuru, nýbrž pro přímé ukázání platnosti nedokonalých sylogismů viz HINTIKKA, J. *Analyses of Aristotle*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers 2004, ISBN 1-4020-2040-6, s. 140

⁸¹ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 72

⁸² RUBINELLI, S. *Ars Topica. The Classical Technique of Constructing Arguments from Aristotle to Cicero*. Lugano, Switzerland: Springer 2009, ISBN 978-1-4020-9548-1, s. 87

⁸³ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 73

151. Hanschius nejprve zmiňuje způsob, jak vybrat správný *typ* sylogismu. Předpokládá kontradiktornost antiteze O. Typ teze R určí seznam typů/modů sylogismů, kterých je možno využít pro konstrukci argumentu. Např. je-li teze univerzální kladná, musí být antiteze částečná záporná. Tomu pak odpovídají mody Ferio, Festino, Baroco, Felapton, Bocardo and Ferison.⁸⁴

152. Obtížnější, než mechanické vrácení možných modů, je nalezení vhodného *obsahu* argumentu pomocí Topiků. Z pasáže věnované našemu tématu je možné abstrahovat tři základní myšlenky: (1) topiky se používají při zkoumání vztahu subjektu a predikátu teze s cílem najít *střední termín*, který by O využil pro konstrukci námitky. (2) „*topiky hledání*“ nejsou „*nic než druhy vztahů mezi známými objekty a objekty jinými*“. Tyto jsou vztahy: *příčin, účinků, subjektů, adjunktů, diferencí, protikladů, věcí rovných, větších a menších, podobných, nepodobných, spojených, zaznamenaných* („*of notation*“), *rodu, druhu, definice, dělení, svědectví*.⁸⁵ (3) Topiky mají pomocí hledání středního termínu napomáhat schopnosti argumentovat. Slouží jako jakýsi „*nákupní seznam*“, z jehož nabídky je možné vybrat („*objevit*“) vodný střední termín potřebný pro konstrukci námitky.⁸⁶ Hanschius dále nevysvětluje, jakým způsobem mají topiky „*sílu odvozování konkluze*“⁸⁷, ale přidává určitou strategii pro hledání středního termínu: Pokud je teze vzata z jedné konkrétní vědní disciplíny, má být střední termín námitky vzat také z této disciplíny. Pokud je vzata ze dvou a více, může i střední termín být vzat z mnoha disciplín.⁸⁸

153. U Sandersona se topik nazývá „*locus maxima*“ a funguje jako „*logické pravidlo, v němž je založena síla argumentu*“.⁸⁹ „*Locus Differentia Maxima* je označení pravidla podle difference jednoduchých témat, ze kterých se vyvozuje argumentum. Např.: *když bude chtít někdo prokázat „Sokrates je člověk“ argumentem, že [Sokrates] je „rozumné zvíře.“*“⁹⁰

⁸⁴ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 73

⁸⁵ FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 77, Ibid. pozn. 98: „*Resolvat thesin propositam in subjectum & praedicatum, eorumque habitudinem ad se invicem expendat. 12 Inquirat subjecti & praedicati seorsim sumti, ejusque vel integri vel principalem saltem determinationem suam, consensum vel dissensum cum aliis, quae quod medium concludendi suppeditant, Termini medii vocantur, ducendo eadem per singulos inventionis Locos, qui nihil aliud sunt, quam totidem genera relationum objecti cognoscendi ad alia objecta: Scilicet causarum, effectorum, subjectorum, adjunctorum, disparatorum oppositorum, item parium, & imparium majorum & minorum, similium & dissimilium, conjugatorum, notationis, generis, speciei, definitionis, divisionis, testimonii, & attendendo, quae sit inventorum mediorum ad subjectum & praedicatum relatio, utrum consentiant cum utroque, sed altero theseos extremo ad probandum antithesin negativam... Vim autem arguendi ex inventis mediis multum adjuvant Canones Locorum Dialecticorum, quorum nullus adeo sterilis est, ut vim nullam inferendi conclusionem particularem habeat, quin potius plurimi tam sunt focundi ut quam plurimos medios terminosuppeditent, quod in loco effectorum & adjunctorum saepe contingit.*“

⁸⁶ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 80

⁸⁷ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 81

⁸⁸ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 80, Ibid. pozn. 101

⁸⁹ FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 81, Ibid. pozn. 102

⁹⁰ FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 81, Ibid. pozn. 102: „*Locus Maxima est Praeceptum Logicum, in quo fundatur vis Argumenti: Locus Differentia Maxima est notatio*

154. Locus maxima je spíše než jako samotná premisa major používána v prosylogismu, který dokazuje premisu major sylogismu hlavního. Např. maxima „čemukoliv se připisuje definice, připisuje se také to, co je definováno“ je užitá v prosylogismu (I) pro vyvození major hlavního sylogismu (II). Tento vznikne *doplněním* argumentu (enthymemu) „Sokrates je rozumné zvíře, tedy Sokrates je člověk“ naší premisou major.

<p>Čemukoliv se připisuje definice, připisuje se také to, co je definováno.</p> <p>„Rozumné zvíře“ je definice „člověka“.</p> <p>(I) <u>Čemukoliv je připsáno „rozumné zvíře“, je mu připsán také „člověk“.</u></p>	<p>Cokoliv je rozumným zvířetem, je člověkem.</p> <p>Sokrates je rozumné zvíře.</p> <p>(II) <u>Sokrates je člověk.</u></p>
---	--

155. Ještě třetí autor více zmiňuje topiky – Horneius. V rámci obecného pojednání o principech, které jsou pro disputaci esenciální, dělí logiku na materiální a formální oblast. Formální oblast zkoumá teorii implikace („ratio consequentiae“), tj. podmínky, za kterých množina propozic tvoří sylogismus. Materiální oblast logiky naopak zkoumá, zda je určitý princí spíše (a) pravděpodobný, nebo (b) „vlastní“, tzn. nutný, demonstrativní, důkazní (viz výše kap. o Boethiovi). Pravděpodobný princip je společný všem vědám, zatímco demonstrativní princip pouze konkrétní vědě. Zdá se, že Horneius dává příklady fyzikálních vlastních principů, např.: „každé přírodní tělo má princip pohybu a klidu“.⁹¹ V disputaci se má používat obojího typu principů,⁹² což je v kontrastu s Aristotelovým požadavkem z *Organonu*, aby dialektika pracovala jen s dialektickými sylogismy, tzn. s *pravděpodobnými argumenty*. Příklady pravděpodobných principů uváděné Horneiem vypadají jako maximy. Ve středověké tradici jsou však maximy poznávané jako pravdivé *per se*. V jakém smyslu jsou tedy tyto „pravděpodobné“? Nejspíše kvůli užití v konstrukci *pravděpodobných argumentů*, které se netýkají žádné konkrétní vědy, tzn. tam, kde není známa žádná konkrétní množina nutných pravd (partikulárních principů). Pravděpodobné principy jsou tedy topiky. Horneiuův pohled na užití principů je vesměs obdobný jako u jeho

precepti secundum differentiam simplicis thematis unde ducitur Argumentum. Exempli gratiâ: si quis probaverit Socratem esse hominem, eo argumento quòd sit Animal Rationale: Argumentum talis syllogismi dicitur ductum à loco Definitionis; atque etiam ejus vim omnem niti hoc loco, quòd sc: Cuicumque definitio attribuitur, eidem & definitum: hîc per locum intelligendo maximam; illîc Differentiam Maximae.“

⁹¹ FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 83

⁹² Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 82

současníků.⁹³ Podle Horneia selhat v rozeznání mezi vlastními (b) a společnými (a) principy znamená neznat celé disputační umění.⁹⁴

2.3.4 Assumptio – převzetí, osvojení argumentu

156. Poté co O vyřkl námitku je úkolem R tuto námitku „převzít“, „osvojit“ si ji. Prakticky jde o zopakování O argumentu - pokud možno stejnými slovy, není-li to možné, je důležité zachovat alespoň stejný význam, logickou strukturu (tak např. u Schneidera).⁹⁵ Felwinger popisuje čtyři pravidla týkající se *převzetí*: (1) zopakovat argument stejnými slovy, není-li to možné, zachovat alespoň stejné pořadí a způsob: „*In Assumendo ita se gerat, ut 1. argumentum eo ordine & modo, & si fieri potest iisdem verbis, quibus est propositum, repetat.*“⁹⁶ (2) Pokud O podal více než jeden argument, může R převzít a odpovědět nejprve na poslední. Toto je však nejspíše jen soukromým pravidlem Felwingerovým.⁹⁷ (3) R nemůže „překroutit“ O argument. Felwinger v této souvislosti zdůrazňuje, jak je důležité dobře O argument reflektovat a svou odpověď si promyslet. Čas pro promyšlení argumentu zde má využít i P. Proto je R povoleno opakovat argument dvakrát i třikrát.⁹⁸ (4) Není-li argument v sylogistické formě: může (a) R po O žádat, aby ho do takové podoby přeformuloval. Není-li přeformulování principiálně možné, může (b) R na argument rovnou odmítnout odpovědět. Pakliže O jednoduše nechce svůj argument přeformulovat do sylogismu, (c) R to může udělat sám, ale nesmí se přitom O dotazovat, zda tento vyjadřuje původní O záměr. Pokusí-li se pak přesto O svůj argument přeformulovat, (d) může být z disputace propuštěn jako „*nezpůsobilý*“ (*ineptus*).⁹⁹ Timpler uvádí, že

⁹³ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 83

⁹⁴ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 84

⁹⁵ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 93

⁹⁶ FELWINGER, J. P. *Brevis commentatio de disputatione complectens totam methodum disputandi*. Altorphi 1659. s. 46

⁹⁷ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 93

⁹⁸ FELWINGER, J. P. *Brevis commentatio de disputatione complectens totam methodum disputandi*. Altorphi 1659. s. 47: „3. *Assumendo argumentum non pervertat; (quamvis in responsione invertere liceat:) Et hoc ex illa ratione, ut reliqui intelligant si à respondente argumentum rectè repetatur & assumatur, argumentum propositum à respondente rectè esse perceptum & intellectum: deinde ut tempus etiam aliquod detur in quo de responsione ad argumentum propositum meditari possit, tum Praeses tum, Respondens, non enim semper possumus sine praeviâ meditatione respondere, imò non debemus, cum saepè primo intuitu argumentum appareat magni momenti non esse, quod tamen aliquando multum in recessu habet, si rectè perpenditur. Unde Respondenti concessum est, idem argumentum propositum bis vel ter repetere.*“

⁹⁹ FELWINGER, J. P. *Brevis commentatio de disputatione complectens totam methodum disputandi*. Altorphi 1659. s. 47-48: „4. *Si argumentum syllogisticè non fuerit propositum, petat, ut opponens in certa figura & certo modo disputet: quod si ad nullá figurá revocari possit, rejiciat tanq. scopas dissolutas. Quod si verò opponens nolit revocare ad aliquam figurarum, Respondens tamen videat, quod ad certam figuram reduci possit, ipse reducat, & post distinctè & dilucidè ad illud respondeat. Ne verò Opponens habeat, quod argumentum à Respondente formatum rejiciat, quaerat ex Opponente, an non ita voluerit argumentari, & an haec mens ejus sit. Si annuerit, benè se habet: Si contradixerit, urgeat ut ipse Opponens formet argumentum, aut illum ut ineptum disputatorem mittat.*“

pokud O používá „*rétorický způsob*“ („*oratio more*“) argumentace, může R rovněž argument přeformulovat.¹⁰⁰

2.3.5 Responsio a exceptio obecně

157. Když je argument řádně převzat a R mu porozumí, je nyní hlavním R úkolem na argument *odpovědět*. Poté je opět na tahu O, který může k R odpovědi vznést *výhradu* („*exceptio*“). Doktor Felipe pojednává látku *responsio* a *exceptio* odděleně. Kvůli její zřejmé souvislosti – ke každému typu R *odpovědi* lze v textech nalézt příslušný antityp *výhrady* na straně O¹⁰¹ – bude u nás po obecném výkladu obou následovat výklad každého jednotlivého druhu *responsio* a příslušného *exceptio*.

(a) RESPONSIO

158. *Responsio* lze obecně charakterizovat jako snahu o ukázání neúčinnosti O argumentu, tzn. ukázání, že tento nedokazuje kontradikci hájené teze.¹⁰² Vyřešit („*solvere*“) argument znamená pro většinu autorů právě dosáhnout tohoto cíle. Nicméně někteří zřejmě užívají *solvere* ve specifickém významu, tj. „ukázat jednu nebo obě z premis jako chybné“.¹⁰³ Dostatečná podmínka pro vyřešení argumentu bude tedy splněna, ukáže-li R (1) argument O jako nespolehlivý (un„*sound*“)¹⁰⁴, tzn., že má jednu premisu „ne nezbytně pravdivou“ a že tato „může být jinak“¹⁰⁵ nebo (2) konkluzi jako ve skutečnosti nekontradiktorní. Mnoho zdrojů také zdůrazňuje správné pořadí kroků (např. Langius)¹⁰⁶, kterými lze dosáhnout bodu (1): nejprve (a) zhodnotit formální stránku argumentu, tedy dostatek konsekvence a případně citovat

¹⁰⁰ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 95-96 a Ibid. pozn. 122.

¹⁰¹ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 134

¹⁰² Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 96

¹⁰³ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 98, Ibid. pozn. 128

¹⁰⁴ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 97

¹⁰⁵ Srov. FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 49, pozn.: 45: „*Felwinger, Brevis commentatio (fn. 5), pp. 56-57: Sufficit etiam Respondenti ad argumenti solutionem adferre id, quod possibile est, seu, ut Aristoteles I. Top. c. I, loquitur: quod non repugnat. Sufficit nempe illi, ostendisse id, quod in argumento ponitur, necessario veram non esse, sed aliter se habere posse, quod abunde praestat, si ostendit aliquam in argumento propositionem non necessario veram esse, cum ex eo, quod una praemissarum aliter se habere possit, sponte sua sequatur, etiam conclusionem aliter se habere posse.*“

¹⁰⁶ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 97

konkrétní porušené pravidlo. Některé zdroje (např. Cornelius Martini)¹⁰⁷ rozpoznávají v tomto bodě jedinou výjimku, kdy R nese *důkazní břemeno*. Jinak se obecně uplatňuje zásada *affirmanti incumbit probatio*. Schneider pro změnu vyzdvihuje v tomto bodě úlohu *praesese*, který má v případě formální chyby O argumentu, a při jejím opomenutí R, intervenovat a na tuto upozornit. Praeses zde garantuje platnost O námitky.¹⁰⁸ Následuje (b), R musí zhodnotit, vyřešit argument po stránce materiální. V textech se hojně vyskytuje pravidlo „*ad conclusionem nunquam est respondendum*“. Tímto se R zakazuje, aby bez předchozího posouzení (a) platnosti konsekvence či materie premis (b) jakkoli napadl O konkluzi. Mlčel-li by R k premisám či konsekvenci, zdálo by se, že s nimi souhlasí („*qui tacet, consentire videtur*“). Avšak z pravdy nemůže vyplývat nic než pravda („*ex vero nihil nisi verum*“). Nemohl by tedy popírat konkluzi, aniž by sám nedržel kontradikci.¹⁰⁹

159. K řešení O námitky využívá R jednotlivé typy *responsio*, které budou popsány níže. Mnoho z těchto odpovědí (*concedo, nego, transeat, distingo*) je dobře známo ze středověkých *quaestio disputata*. Jiné, jako např. *concedo totum argumentum* a *instantia*, jsou známé méně.¹¹⁰ Autoři při klasifikaci různých typů *responsio* obvykle zmiňují obecnou distinkci mezi odpovědí *přímou* a *nepřímou*, přičemž se však jen stěží shodnou v nějakém univerzálně platném rozlišujícím kritériu. Wendelerus, nikoliv neproblematicky, navrhuje za takové kritérium vlastnost, zda daný typ *responsio* skutečně *řeší* (přímá odp.), nebo *neřeší* (nepřímá odp.) danou O námitku.¹¹¹ Mezi první bývá počítáno *nego, distingo* a *concedo*. Syrbius a Thomasius však zařazují např. *instantia*, mezi nepřímé odpovědi, což Wendelerovu kritériu odporuje. *Instantia* lze totiž chápat jako typ *nego*, které však, jak se ukáže níže, O námitku řeší.¹¹² Timpler a Keckermann zase kladou např. *concedo* mezi *přímé responsio*, ačkoliv prosté *přijetí* jistě neřeší O argument v žádném výše uvedeném smyslu, viz (1) a (2). Třebaže se zdá, že by s Wendelerovým kritériem mohli souhlasit i Hanschius¹¹³ a Calovius¹¹⁴, je nutné se

¹⁰⁷ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 98

¹⁰⁸ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 98-99

¹⁰⁹ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 118-119

¹¹⁰ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 99

¹¹¹ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 100

¹¹² Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 101

¹¹³ Srov. HANSCHIUS, M. G. *Idea boni disputatoris sive synopsis praeceptorum artis disputandi*. Francofurti Ad Moenum 1722. s. 61-62: „*Quod si RESPONSIO ad objectionem, contra Thesin propositam, fuerit INDIRECTA, IV. in genere excipiendum est, hęc ipsa objectionem non solvi, petendumque, ut respondeatur directe...V. In specie autem ad GENERALEM prolatum DISCURSUM urgendus est processus Logicus, & rogandus Respondens, ut formaliter respondeat, vel concedendo argumentum, vel ad formam & materiam distincte respondendo. VI. Ad RETORSIONEM vel COMPENSATIONEM excipiendum est, ostendendo illam nullam esse, vel invalidam, inprimis si fuerit AUCTORITAS, objectionem vero hęc ratione nondum esse solutam.*“

kvůli výše zmíněným rozporům vyhnout příliš ukvapené generalizace, se kterou se setkáváme u Felipeho. V části věnované odpovědi *inversio* a *retorsio*, které naopak autoři souhlasně řadí mezi *nepřímé odpovědi*,¹¹⁵ se ukáže důležitost celé této otázky.

(b) EXCEPTIO

160. V římské právní terminologii znamená *exceptio* protižalobu nebo odpověď na žalobu, se kterou přišla obhajoba v reakci na argument daný žalobcem. V novověké disputaci tento technický termín vyjadřuje proti-odpověď O – a my zde překládáme „výhrada“ – respondentovi. Stejně jako *responsio* značí *exceptio* jak určitou fázi v disputaci, tak jednotlivé tahy v rámci této fáze.¹¹⁶ Relevantní autoři jsou zde Thomasius, Hanschius, Felwinger, Calovius a Sanderson. Žádný ze zdrojů sice nepodává ke všem jednotlivým druhům *responsio* odpovídajících výčet *exceptio*, nicméně tuto abstrakci z textů provedl doktor Felipe.¹¹⁷

161. Podle Felwingerera se při *exceptio* může O také obírat látkou, která je mimo rozsah předmětu disputace. Cílem je určitá flexibilita a možnost informování R nebo publika o relevantní látce, nebo nasměrování disputace k relevantnímu tématu, jenž je potřeba probádat.¹¹⁸ Schneider naproti tomu vylučuje uvést do disputace irelevantní látku.¹¹⁹ Pravidlo, že v případě uspokojivé R odpovědi O nemůže vznést žádnou pošetilou výhradu, je rozeznatelné u mnoha autorů.¹²⁰

162. Felwinger pojednává o dvou zajímavých typech *výhrad*, které se nedají přiřadit k žádné konkrétní *odpovědi*, proto je zmíníme už nyní. (1) O může přijmout R odpověď, užít ji v konjunkci s některou se samozřejmě pravdivých propozic a vyvodit absurditu. Nebo (2) může opět R odpověď přijmout a využít ji v jiném argumentu

¹¹⁴ Srov. CALOVIUS, A. *Tractatus novus de Methodo Docendi et Disputandi*. Roskok (Rostochi) 1637. s 517: „Praeter hoste responsionis modos datur quoq; plane indirecta responsio, quando kata. bi,aion retorquetur argumentum in opponentem, aliudq; fortius objicitur kat' avnqpafora.n, quo quidem non solvitur argumentum, facile tamen confunditur adversarius, ad quod genus responsionis refertur quodq; argumenti inversio: cum idem medium retinetur, vel ex asse, vel secundum aequivalentiam, & retorquetur per inversionem argumentum opponentis. Illae autem responsiones plane reprobantur, quibus nonnulli uti solent.“

¹¹⁵ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 101

¹¹⁶ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 134

¹¹⁷ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 134

¹¹⁸ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 145

¹¹⁹ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 145

¹²⁰ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 145

proti R hájené tezi. Žádná z obou výhrad by však nemohla být použita pro odpověď *nego*.¹²¹

2.3.6 Responsio a exceptio jednotlivě

(a) NEGO A INSTANTIA

163. Chce-li R popřít pravdivost některé z O premis, použije k tomu odpověď *nego*. Existují dva odlišné typy *nego*: (1) *simpliciter* (tzn. bez udání jakéhokoliv odůvodnění) a (2) odmítnutí s udáním *důvodu* („*ratio*“). V případě (1) vidíme opět dva přístupy v doporučení, který typ premis odmítnout: (a) premisy očividně mylné – tak např. Schneider, nebo (b) premisy, které nejsou očividně mylné (Felwinger, Kesler).¹²² Jednoduché odmítnutí zároveň znamená požadavek R, aby O odmítnutou premisu dokázal. Nechce-li, nebo nepodaří-li se nyní O k odmítnuté premise vytvořit nový argument, R naplnil svůj úkol vyřešit *objectio*. V opačném případě musí R nový důkaz buď opět napadnout, nebo jej přijmout. (2) Druhý typ *nego* nazývá Hanschius *absolutním* a jako podpora takového *nego* musí být připojen argument.¹²³ Odmítá-li zde R premisu A nebo E, použije jako argument buď (i) *přímou instantiae* – protipříklad proti O univerzální premise major. Zde R vyvrací pomocí přímého argument. Nebo užije (ii) *nepřímou instantia*: R vytvoří protipříklad, který se použije jako premisa minor k O major a vyvodí se absurdita. Chce-li R např. popřít major „Každý člověk je hříšník“ pomocí *přímé instantiae*, předloží argument (I), jehož konkluze je hledaný protipříklad. Chce-li stejnou major popřít pomocí *nepřímé instantiae*, navrhne minor „Kristus není hříšník“ a z obou vytvoří argument (II)¹²⁴ tak, aby tento měl nepřijatelnou konkluzi „Kristus není člověk“.¹²⁵

(I) <u>„Kristus je člověk.“</u> „Někteří lidé nejsou hříšníci.“	(II) <u>„Kristus není hříšník.“</u> „Kristus není člověk.“
--	---

¹²¹ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 145

¹²² Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 101

¹²³ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 103 a Ibid. pozn. 133: „Hanschius (1713) pp.61-62: 18. *Per negationem respondetur ad propositionem manifesto falsam. Negatio ipsa duplex est, vel absoluta quam semper sequi solet ratio negationis vel probationis tantum gratia facta.. Si absolute negetur propositio subjungenda simul est immediate negationis ratio, vel si in specie Majoris consequentia, h.e. cohaesio terminorum primae propositionis negetur, addenda Instantia, quae est labefactio propositionis universalis per exemplum sub subjecto sumptum cui praedicatum non convenit, adeoque haec viam ternit ad Distinctionem, unde promanat Limitatio, qua argumentum plenarie tandem solvitur.*“

¹²⁴ Oba argumenty: FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 104.

¹²⁵ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 103-104. Pozor! Na stránce 103 má Felipe chybu: *přímou instantiae* označuje mylně jako *nepřímou*.

164. Poněkud ojedinělá klasifikace *nego* se nachází u Thomasia. Může být buď *prosté*, nebo *pod podmínkou*. *Prosté* odmítnutí spočívá buď v *inversio* či *retorsio*, což je vlastně obrácení argumentu O proti němu samotnému – podrobněji níže *Inversio a retorsio*, odst. 174, nebo v „příkladech“, tzn. v *instantiae*.¹²⁶ *Nego pod podmínkou* je Thomasiova obdoba odpovědi *distinguo*, o níž také bude pojednáno níže.

165. *Exceptio k nego simpliciter* (1) O vznese tak, že vytvoří důkaz odmítnuté premisy. Hanschius dovoluje dokazovat i nepřímým argumentem.¹²⁷ Nejen on, ale i Sanderson, kteřížto jsou pro výzkum *nego* stěžejními autory, však vykazují nechuť k obecnému pravidlu důkazu, totiž, že břemeno dokazování vždy leží na O (*“opponens est semper teneri ad probationem“* či *“affirmanti incumbit probatio“*).¹²⁸ Oba proto dovolují O vyžadovat od R nějaký důvod, ospravedlnění svého *nego*. *Nego* typu (1) pak přechází v typ (2). Sanderson k tomu má pěkné zdůvodnění: *„jakýkoliv jeden hlupák může odmítnout více, než deset moudrých dokázat“*.¹²⁹ Podle Felipeho zde nejde ani tak o zbavení O důkazního břemena, ale spíše o prostředek posunu v disputaci s nekompromisním R, který odmítá podat jakékoliv odůvodnění svého nebo svých *nego*. O pak získá příležitost vznést *výhradu* proti onomu důvodu, nikoliv proti *nego* samotnému.¹³⁰

166. *Exceptio k nego* typu (2) jak jej podává Hanschius může být vedeno z trojího hlediska: buď O (A) poukáže na nejasnost *instantiae* (tuto možnost však uvádí jen Hanschius), nebo (B) ji přijme jako irelevantní (tzn. *instantiae* nijak neohrožuje premisu), nebo konečně (C) vytvoří pro svou univerzální premisu omezení, které uplatnění *instantiae* vyloučí. Možnosti (B) a (C) jsou běžně zmiňované i jinde.¹³¹ Thomasius např. uvádí, že O vytváří *výhradu* i *„odmítnutím absurdity konkluze“*¹³², což

¹²⁶ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 106

¹²⁷ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 135

¹²⁸ FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 135

¹²⁹ FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 135, Ibid. pozn. 165: *„Sanderson (1589) p. 57: Sed Respondenti, ubi aliquod negandum deprehenderit, satis erit simpliciter negasse. Nec enim ab eo exigenda est ordinariè ratio negationis: cujus est defendere, non probare; & rationes alterius solvere, non suas assignare. Sed quia, ut dici solet, stultus quivis unus plus negare potest, quàm decem sapientes probare; nec finis ullus esset disputationis, si liceret Respondenti pro libitu suo negare sine fine: propterea Respondens in aliquibus casibus tenetur assignare rationem suae negationis, si ab Opponente requiratur...“*

¹³⁰ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 135

¹³¹ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 137

¹³² FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 137, pozn.: 170: *„Thomasius (1677) p.185-86: Instantiam Respondentis labefactabit Opponens, negando aut assumptum instantiae, aut absurditatem conclusionis: Respondens contrà, quod negavit alter, defendere laborabit. Instantiae exemplum repete ex n. 143. Cùm illud Majeri exploderetur tanquàm absurdum: omnes veterum fabulas involucra esse Chymicarum rerum. Regeret ergò Opponens absurdum id esse inficiaturus: Nihil efficitur hâc instaniâ. Nam & hic rectè sensisse puto Majerum. Macrobius nemo reprehendit, qui lib. I. Saturn. e. 17. omnes Deos ad unum Solem refert. Cur Majerum reprehendimus, qui omnes veterum fabulas refert ad unam Chymiam?“*

se jeví jako ekvivalent k označení *instantiae* za irelevantní (B), a předpokládá se tedy *instantiae* typu (ii).

(b) DISTINGUO A SUBDISTINGUO

167. Jedeno z nejsrozumitelnějších pojednání o tomto typu *responsio* podává ve svých *Erotemata logica* Thomasius. *Distinguo* je dle něj nejpoužívanější a nejužitečnějším typem odpovědi. Třebaže se o *distinguo* obvykle pojednává jako o odlišném od *nego*, pro Thomasia je tato *odpověď* druhem *nego*. Jak jsme již řekli výše, jde o *nego* podmíněné či omezené („*limited*“).¹³³ R zde nejprve udá termíny distinkce, kterou chce uplatnit, poté – je-li to potřeba – distinkci vysvětlí pomocí definice, popisu nebo příkladu. Nakonec ji aplikuje na O argument tak, že relevantní premisu podle distinkce rozdělí na dvě premisy „omezené“, načež jednu z nich přijme a druhou odmítne.¹³⁴ Řešení argumentu tedy vlastně spočívá v *nego* omezené premisy. Co se týká samotné materie určité distinkce, tato nespočívá jen v rozlišování termínů. Distinkce musí mít základ ve skutečnosti („*fundamentum in re*“).¹³⁵ Keckermann např. požaduje, aby disputující znali definice a distinkce mezi skutečnostmi samotnými („*distinctiones rerum ipsarum*“) a ne pouze rozlišení mnohoznačnosti („*distinctiones vocum*“).¹³⁶ Keckermann také k *distinguo* zmiňuje obecné pravidlo: Pokud je možné argument vyřešit užitím rozlišení a omezení, neměl by nikdy R odpovídat pomocí *nego*. Autor podává čtyři důvody: (1) Je proti přirozenému řádu používat kruté prostředky, je-li možné užít jemnější. (2) Zatímco *negace* rozdmýchává v disputaci nevraživost, rozlišení napomáhá přátelskosti disputace. (3) Odpovídat distinkcí vyžaduje větší erudici. (4) *Distinguo* je výhodnější: R může přijmout propozici rozlišenou tak, aby byla bezpečná. V případě *nego* R riskuje, že O nebezpečnou propozici dokáže v zamýšlené podobě.¹³⁷

168. *Subdistinguo*, třebaže se často vyskytuje ve středověkých *quaestio disputata*, Felipe nachází v jediném novověkém příkladu, který uvádí jesuita Freytaga v díle

¹³³ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 106

¹³⁴ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 106, Ibid. pozn. 137: „*Thomasius (1677) pp. 170-71: Circa distinctionem tria ut plurimum sunt agenda respondentis, (exemplum quaere n. 144) primò, proponat eam in terminis; deinde, si opus, (intelliges ex n. 155. 157.) explicet, h.e. unicuique distinctionis membro addat definitionem, descriptionem, vel exemplum; tertio applicet eam ad argumentum, id quod fit limitando.*“

¹³⁵ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 111

¹³⁶ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 112. Felipe zde ono „*distinctiones vocum*“ překládá jako rozlišení slova („*distinctions of word*“).

¹³⁷ FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 111: „*Keckermann's final and most interesting reason is that distinction is a better move with which to defend the thesis, since a denial can be refuted by a proof of the denied premise, which secures for the Opponent a proposition with which he can attack the thesis. In a response via distinction, however, the Respondent denies a proposition dangerous to the thesis and concedes a proposition which cannot be used to attack the thesis. 141 The Respondent thereby concedes to the Opponent nothing with which he can work against thesis.*“

Dialectica nova sive introductio in philosophiam.¹³⁸ Na původní O argumentu (I)¹³⁹ R odpoví jeho zopakováním a klasickým *distinguo* středního termínu premisy major podle distinkce *per se* (II) a *per accidens* (III). Hned nato omezenou major sylogismu (II) přijme, zatímco major (III) dále subdistinguje: *pro omni tempore* (IV) vs. *pro aliquo tempore* (V). Major (IV) zamítne, major (V) přijme.

	„Cokoliv je příčinou hřichu, nemá být milováno.“	„Cokoliv je příčinou hřichu per se , nemá být milováno.“	„Cokoliv je příčinou hřichu per accidens , nemá být milováno.“
(I)	„Bohatství je příčinou hřichu.“	(II) „Bohatství je příčinou hřichu per se “	(III) „Bohatství je příčinou hřichu per accidens .“
	„Bohatství nemá být milováno.“	„Bohatství nemá být milováno.“	„Bohatství nemá být milováno.“

169. Následně R stejným způsobem postupně *distingue* minor O sylogismu (I). Minor (II) - že by bohatství bylo samo od sebe příčinou hřichu - zamítá. Minor (III) přijímá. V dalším kroku R také rozlišuje *konsekventy* sylogismu (IV)¹⁴⁰ a (V). *Konsekvenci* (sic!) (IV) *neguje*, *konsekvenci* (V) *přijímá*.¹⁴¹

	„Cokoliv je příčinou hřichu <i>per accidens</i> , nemá být milováno nikdy .“	„Cokoliv je příčinou hřichu <i>per accidens</i> , nemá být milováno někdy .“
(IV)	„Bohatství je příčinou hřichu <i>per accidens</i> “.	(V) „Bohatství je příčinou hřichu <i>per accidens</i> “.
	„Bohatství nemá být milováno nikdy .“	„Bohatství nemá být milováno někdy .“

170. Přejdeme k popisu možných *exceptio* k distinkci. Nejprve uveďme šest *výhrad*, které O může ukázat, aby se z distinkce vyvázal. Tyto bez dalšího komentáře

¹³⁸ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 112

¹³⁹ Všechny argumenty (I)-(III): FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 113.

¹⁴⁰ Argumenty (IV) a (V): FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 114.

¹⁴¹ FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 112-113, Ibid. pozn. 144: „Freytag (16) p. : Pro praxi: Sit distinguendus hic syllogismus: Quod est causa peccati, non est amandum, sed divitiae sunt causa peccati, ergo non sunt amandae. Postquam repetiit syllogismum totum, denuo resumat majorem hoc modo: Quod est causa peccati, non est amandum: Distinguo majorem quod est causa per se peccati, non est amandum, Concedo majorem. Quod est causa per accidens peccati non est amandum, subdistinguo: non est amandum pro omni tempore nego majorem; pro aliquo tempore non est amandum concedo majorem. Atqui divitiae sunt causa peccati, distingo similiter minorem. Sunt causa per se peccati, Nego minorem. Sunt per accidens causa peccati, con. min. ergo divitiae non sunt amandae, distingo etiam consequentiam, non sunt amandae pro omni tempore, Nego consequentiam, non sunt amandae, pro aliquo tempore, concedo consequentiam. Pro quo observa, quod quando dicis: distingo, debes dicere consequens, non consequentiam, quia distinguis ipsam propositionem, quae infertur; quando autem dicis Nego aut concedo, debes dicere consequentiam, quia non tam ipsam propositionem negas, quam quod sequatur ex praemissis.“

vypočítává Hanschius: distinkce (A) nemá žádný základ v přirozenosti věci, ale spíše ji odporuje, (B) nepůsobí proti propozici, (C) nestačí na odstranění obtíže,¹⁴² (D) spočívá na chybné hypotéze, (E) je nejasná a O nemůže uspokojivě vysvětlit její členy, (F) odporuje zákonům dobré distinkce.¹⁴³ Zákony dobré distinkce jsou podle Sandersona tyto: distinkce (a) není extrémně obecná, (b) její členové mají být opaky tzn. nemají v sobě zahrnovat jedny druhé, (c) má být formulována ve „*vlastních a scholastických termínech*“.¹⁴⁴ Sandersonovi zde jde možná nejvíce o jasnost a stručnost termínů. Na posměch humanistů vůči scholastickému „barbarství“ odpovídá po svém: „...jeden Scotus nebo Tomáš snadno a úspěšně vyřeší obtížné námítky krátkým barbarstvím, než sto Ciceronů a Lipsiů na tolika stránkách“.¹⁴⁵ Možnosti (A) a (F) se častěji vyskytují i u jiných autorů. Felwinger k (A) přidává O možnost distinkci přijmout a obrátit ji proti R tezi.¹⁴⁶ Schneider mimo (A) předepisuje O tyto zásady: (i) zhodnotit aplikaci distinkce (není jasné, nakolik správnost aplikace zahrnuje i (B) a (C)), (ii) zkoumat významy členů distinkce tak dlouho, dokud nejsou zcela zřejmé.¹⁴⁷ Výměna ohledně konkrétní distinkce mezi O a R *výhradou* skončit nemusí - R může O znovu odpovědět atd. Jak však tyto další výměny hodnotit, není jasné.¹⁴⁸

(c) INVERSIO A RETORSIO

171. Tyto dvě *nepřímé* - a slovy Felwingerovými potenciálně „*nejelegantnější*“¹⁴⁹ - *responsio* bývají často zaměňovány jako identické (Thomasius, Keckermann), někteří autoři však, jako Reuschius, je rozlišují. Hned na úvod upozorníme, že tyto odpovědi nejsou *vlastními illacemi*¹⁵⁰ pozdního scholasticismu, jak bychom snad mohli z jejich

¹⁴² Zdá se, že (B) a (C) se týkají aplikace distinkce na konkrétní propozici. REEB ve svém katalogu distinkcí uvádí i příklady správné aplikace.

¹⁴³ FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 138: „*Ad distinctionem excipiat vel (a) ostendendo, illam nullam in natura rei fundamentum agnoscere, quin potius ei repugnare, (b) non facere ad propositum, (g) non sufficere tollendae difficultati, (d) inniti falsae hypothesi, vel (e) esse obscuram nec membra sufficienter posse explicari, (z) repugnare legibus bonae distinctionis...*“

¹⁴⁴ FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 141: „...1. *Distinctio non sit nimum generalis...*2. *Distinctiois membra sint opposita...*3. *Distinctio terminii propriis & Scholasticis concipiatur...*“

¹⁴⁵ FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 141: „*unus tamen Scotus, aut Thomas, objectas difficultates brevi ejusmodi Bararismo facilius dissolvit, atque etiam felicius; quam centum Cicerones aut Lipsis aliquot pagellis*“

¹⁴⁶ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 139

¹⁴⁷ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 141

¹⁴⁸ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 140

¹⁴⁹ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 131: „*Vel invertat argumentum, & contra ipsum opponentem facere, ostendat: elegantissima namque responsio est, si ostenditur, argumentum contra opponentem facere, indeque ipsum contradictione involvi. p.53*“

¹⁵⁰ Srov. NOVÁK, L., DVOŘÁK, P. *Úvod do logiky aristotelské tradice*. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích 2007, ISBN 9788070409596, s. 137-139

názvu odhadovat.¹⁵¹ Podle Felipeho lze obecně *inversio* a *retorsio* charakterizovat dvěma vlastnostmi: (1) mají za cíl obrátit O argument proti němu samotnému, (2) ve skutečnosti však nepodávají řešení O argumentu.¹⁵² V bodu (1) panuje obecná shoda. Za všechny autory uveďme např. Hanschia, který jedno z možných R *responsio* popisuje takto: „...námitka se obrátí („retorquetur“) proti oponentovi tím, že se ukáže, že tato více pracuje pro tezi, a že je oponent sám se sebou v kontradikci...“¹⁵³ Problematičtější je však tvrzení (2), že totiž *retorsio* a *inversio* neřeší O námitku. Felipe se k (2) kloní na základě této implicitní úvahy: (a) *retorsio* a *inversio* jsou jednohlasně pokládány za nepřímou odpověď.¹⁵⁴ (b) nepřímá odpověď, podle Wendelera, neřeší O argument.¹⁵⁵ Tedy ani *retorsio* a *inversio* O argument nemůže řešit.¹⁵⁶ Závěr se zdá být podpořen jednak závislými texty Dannhauera¹⁵⁷ a Calovia¹⁵⁸, ale také Hanschiem.¹⁵⁹ Sanderson uvádí možnost k přímému řešení přidat nepřímé, obrátí-li R námitku proti svému odpůrci.¹⁶⁰ Felipe věnuje problematice *retorsio/inversio* mnoho prostoru, aby nakonec

¹⁵¹ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 132-133

¹⁵² Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 120-121

¹⁵³ HANSCHIUS, M. G. *Idea boni disputatoris sive synopsis praeceptorum artis disputandi*. Francofurti Ad Moenum 1722. s. 30-31: „Quod si adhuc dum nulla suppetat RESPONSIO DIRECTA, adhibeat INDIRECTAM. Haec autem VI. vel datur ad Rem, vel ad personam, & quidem utrobique objectio in Opponentem, ostendendo, quod illa magis faciat pro Thesi, quodque sibi ipsi contradicat Opponens...“

¹⁵⁴ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 101: „In conclusion, therefore, there appears to be no systematic foundation for the distinction between direct and indirect response-moves. The only feature of this distinction which appears to be consistent throughout the sources in that *retorsio* and *inversio* are always listed as indirect moves...“

¹⁵⁵ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 100: „Wendelerus, however, offers a criterion which should be considered, namely, that direct responses “solve” arguments whereas indirect responses do not; this criterion is also implicit in a passage from Hanschius“

¹⁵⁶ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 142: „...it is usually recommended that the Opponent make an exception by demanding that the Respondent either respond to the matter or the form of the original argument, since a *retorsio* or *inversio* cannot solve the argument.“

¹⁵⁷ DANNHAUER, J. K. *Idea boni disputatoris et malitiosi sophistae*. Strassburg 1656. Reprint - Hildesheim: Georg Olms Verlag AG 2010, ISBN 3-487-12525-0, s. 119: „1. Katabi,aion retorquere argumentum in opponente, aliudq; fortius objicere kat' avnqapafora.n, quod quidem non est argumentum solvise, hominem tamen confudisse...“

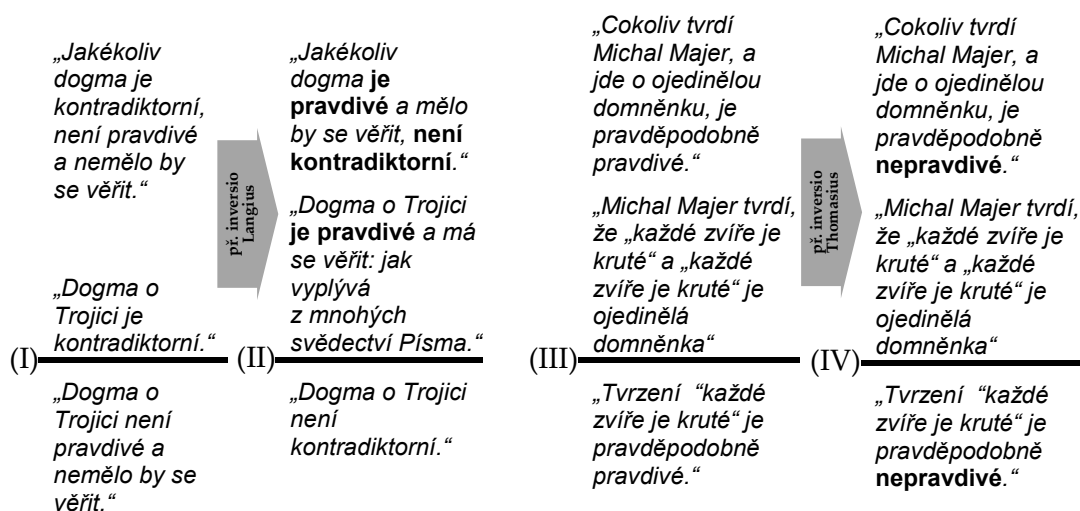
¹⁵⁸ Srov. CALOVIVS, A. *Tractatus novus de Methodo Docendi et Disputandi*. Roskok (Rostochi) 1637. s 517: „Praeter hoste responsionis modos datur quoq; plane indirecta responsio, quando kata. bi,aion retorquetur argumentum in opponentem, aliudq; fortius objicitur kat' avnqapafora.n, quo quidem non solvitur argumentum, facile tamen confunditur adversarius, ad quod genus responsionis refertur quodq; argumenti inversio: cum idem medium retinetur, vel ex asse, vel secundum aequivalentiam, & retorquetur per inversionem argumentum opponentis. Illae autem responsiones plane reprobantur, quibus nonnulli uti solent.“

¹⁵⁹ Srov. HANSCHIUS, M. G. *Idea boni disputatoris sive synopsis praeceptorum artis disputandi*. Francofurti Ad Moenum 1722. s. 61-62: „Quod si RESPONSIO ad objectionem, contra Thesin propositam, fuerit INDIRECTA, IV. in genere excipiendum est, hâc ipsâ objectionem non solvi, petendumque, ut respondeatur directe...V. In specie autem ad GENERALEM prolatum DISCURSUM urgendus est processus Logicus, & rogandus Respondens, ut formaliter respondeat, vel concedendo argumentum, vel ad formam & materiam distincte respondendo. VI. Ad RETORSIONEM vel COMPENSATIONEM excipiendum est, ostendendo illam nullam esse, vel invalidam, inprimis si fuerit AUCTORITAS, objectionem vero hâc ratione nondum esse solutam.“

¹⁶⁰ Srov. SANDERSON, R. *Logicae artis compendium*. In *The works of Robert Sanderson, D.D., sometime Bishop of Lincoln*, Vol. VI. Oxford, at the University Press 1854, s. 160: „Directae Solutioni potest ex abundantia addi et Indirecta, retorquendo scilicet Objectionem in ipsum adversarium; sed indirecta sine directa non sufficet, ut quae sit responsio ad hominem, non ad rem.“

zjistil, že se povětšinou jedná o argument R ve prospěch své teze. Ovšem argument s jistým *rétorickým efektem*, který je způsoben (svévolným) využitím termínů O námitky.¹⁶¹ V takovéto optice samozřejmě o řešení O námitky nejde, a mělo-li by být zachováno pravidlo *opponens est semper teneri ad probationem*, může O respondentův argument odmítnout. Pak se ovšem zdá být nesmyslné, aby Felipe, a jak si ukážeme dále i Reuschius, věnovat popisu takovéto irelevantní odpovědi tolik prostoru. Zdá se, že na *retorsio* a *inversio* je cosi zajímavého a přitažlivého. Co to je se pokusíme zjistit dále.

172. Přijmněme prozatím hypotézu a pokusme se ukázat, že minimálně některé z níže zkoumané příklady (I)-(XII), které Felipe tu více tu méně úspěšně abstrahuje z pramenů, odporují bodu (2) a skutečně O argument řeší. *Retorsio* a *inversio* by se tak ukázaly být, alespoň v některých svých modifikacích, plnohodnotným typem *responsio* (jak konec konců napovídá i Felwingerova poznámka o nejelegantnější odpovědi) zasluhující další zkoumání. Začneme analýzou Langiova příkladu *inversio* - argumenty (I) a (II)¹⁶² a příkladu Thomasiova - argumenty (III) a (IV).¹⁶³

173. V Langiově příkladu R nejprve konvertuje E major (I) skrze *prostý obrat* na E major (II). V minor téhož argumentu patřičným způsobem vyměnění střední termín.

¹⁶¹ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 131

¹⁶² Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 122-123: „Langius pp. 55-56: *INVERSIO est responsio, qua argumentum Opponentis in ipsum retorquetur, ipso per suum quasi gladium jugulato. Locum habet inversio in propositione majore universaliter negante, & fit per conversionem, ita ut e subjecto fiat praedicatum, v.g. Quodcumque dogma est contradictorium, non est verum nec credendum. Atqui dogma de Trinitate est contradicit. Ergo, [dogma de Trinitate non est verum nec credendum.] Inversio: Quodcumque dogma est verum & credendum, non est contradictorium. Atqui dogma de Trinitate est verum & credendum: uti liquet e plurimis Scripturae S. testimoniis.*“

¹⁶³ Zde citujeme pouze sylogismu (IV). FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 122: „Whatever Michael Majerus holds, which is a singular opinion, is probably false. Macheal Majerus hold that "every animal is a brute" and "every animal is a brute" is a singular opinion. Therefore, "every animal is a brute" is probably false.“

To, že je zde menší premisa (II) kontradikcí závěru (I) ani to, že je podepřena argumentem z Písma, nehraje v analýze, zdá se, zásadnější roli. Závěr (II) vyvrací minor (I). Langiovo *inversio* je tak založeno na (a) implicitním odmítnutí minor (I), (b) prostém obratu major, (c) vytvoření minor (II) z materie soudů (I) a (d) vyvození konsekventu, který vyvrací pravdivost minor (I). Jde tedy o speciální případ *nego* (2), tzn. o *nego* s podpůrným argumentem (viz výše *Nego a instantia*, odst. 163), ovšem s maximálním využitím materie O námitky. Bylo by cenné dále prozkoumat, zda a jak lze tvořit tento typ *inversio* pro případ premis odlišných od E.

174. Uvedený Thomasiův příklad (III)-(IV) - na první pohled možná zbytečně dlouhý, je výňatkem z delší argumentační struktury. Jde o obhajobu O premisy „každé zvíře je kruté“. Michal Majer je O považován za autoritu, ze které je možné tuto dokázat. R však provede ohledně Majerových tvrzení *distinguo* a přijímá jako autoritativní jen ta, která jsou přijímaná obecně. Když však bude O považovat za pravdivé i jednotlivé Majerovy domněnky - sylogismus (III), R podává *inversio/retorsio* (IV).¹⁶⁴ Řekli jsme výše (odst. 164), že Thomasius toto *inversio* a *retorsio* klasifikuje jako *prosté nego*. V příkladu jde tedy o implicitní odmítnutí major (III), a nahrazení jejího subjektu materiálně opačným. V této souvislosti musíme upozornit na hrubou chybu doktora Felipeho, který Thomasiův příklad zcela dezinterpretoval, když jako (III) použil nesprávný sylogismus. Tak se v jeho podání Thomasiovo *inversio/retorsio* (III) na (IV) v ničem neodlišovalo od *nego pod podmínkou*¹⁶⁵ neboli *distinguo* (viz také odst. 164) téhož autora.

175. Nejdetailnější klasifikaci *inversio* a *retorsio* však podává již zmíněný Reuschius když rozlišuje: (a) *inversio*, (b) *inversio imperfecta*, (c) *retorsio totalis* a (d) *retorsio partialis*.¹⁶⁶ *Inversio* (a) nastává, je-li minor nahrazena opačnou premisou, a zároveň jsou jak střední termín, tak termín v major nahrazeny opačnými.¹⁶⁷ Reuschius uvádí příklad argumentu (V)¹⁶⁸, ze kterého inverzí vzniká (VI).¹⁶⁹ Z příkladu se zdá být

¹⁶⁴ Srov. THOMASIUS, J. *Erotemata logica pro incipientibus: accessit pro adultis processus disputandi*. Lipsiae: Frommann 1692, s. 171-173

¹⁶⁵ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 121-122: „The argument to be attacked is, Whatever Michael Majerus holds is probably true. Michael Majerus holds that “every animal is a brute.” Therefore, “every animal is a brute” is probably true. In this particular case the Respondent inverts the argument by substituting the major premise with its apparent contradictory containing a distinction, and by drawing a conclusion which contradicts the Opponent’s conclusion, Whatever Michael Majerus holds, which is a singular opinion, is probably false. Michael Majerus hold that “every animal is a brute” and “every animal is a brute” is a singular opinion. Therefore, “every animal is a brute” is probably false.“

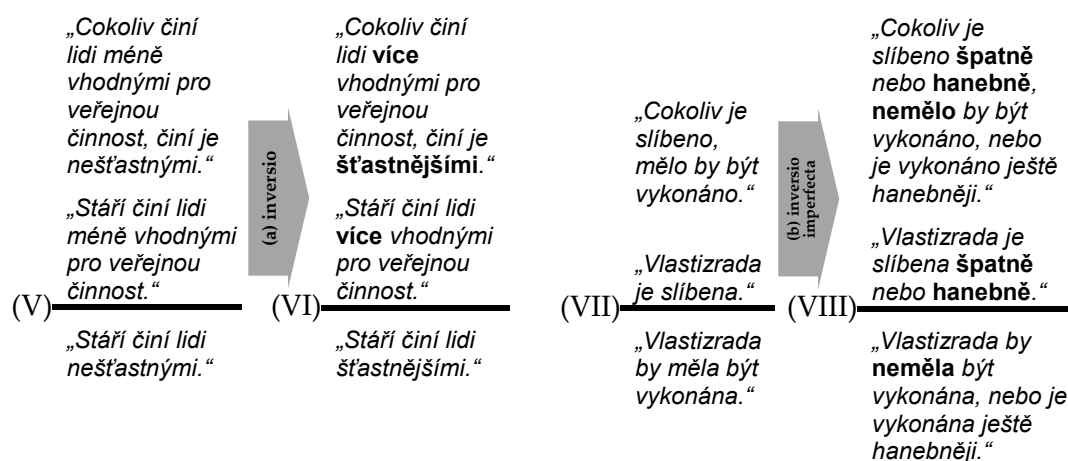
U Thomasia však čteme něco jiného: „ Quicquid statuit Mich. Majerus sc. tanquam opinionem communem, id probabiliter verum est. Concedo hanc majorem... ..Quod si Opponens majorem istam verem esse, etiam de singularibus Majeri opinionibus, respondeo (3) invertendo illam & retorquendo h.m. Quicquid statuit Majerus, tanquam opinionem singularem, id probabiliter falsum, certe suspectum est.“ THOMASIUS, J. *Erotemata logica pro incipientibus: accessit pro adultis processus disputandi*. Lipsiae: Frommann 1692, s. 173

¹⁶⁶ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 124

¹⁶⁷ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 124: „INVERSIO est, quum minori sumtioni opposita, simulque tum medio, tum maiori termino oppositi substituuntur. Atque sic inversio minoris propositionis vel negationem vel restrictionem infert.“

¹⁶⁸ Všechny argumenty (I)-(IV): FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 124-126

zřejmé, že zde Reuschius nemyslí na propozice opačné formálně, nýbrž na opozice materiální. (b) *inversio imperfecta* vznikne zaměněním nějak opačných major za použití distinkce nebo restrikce.¹⁷⁰ Reuschiov příklad (b) ukazují sylogismy (VII) a (VIII).¹⁷¹ Zde však okamžitě vyvstává otázka, jakým způsobem se transformace (VII) na (VIII) podstatně liší opět od určité „kondenzované“ formy *distinguo* nebo *nego pod podmínkou*.

176. *Retorsio totalis* (c) vzniká záměnou major za premisu materiálně nebo formálně opačnou, přičemž minor zůstává stejná.¹⁷² Viz (IX)¹⁷³ a (X). Sylogismy (XI) a (XII) demonstrují použití (d) *retorsio partialis*, kde na rozdíl od (c) je maior omezena a odmítnuta částečně.¹⁷⁴ Příkladem je třeba rozumět v kontextu Mt 15, 26-27/Mt 7, 27-28 (příběh o Kananejské ženě/Syrofénice). Omezení maior není, podle Felipeho,

¹⁶⁹ Felipe zde opakovaně používá pojem „přijatá/převzatá minor“ („*assumed minor*“) jako překlad pro „*minor sumtionis*“. To se nám zdá nelogické, mělo-li by jít o „přijatá premisa“: Jak by mohl R přijmout nějakou premisu, ze které vzápětí utvoří opak? Smysl by pokulhával, i kdyby se zde „*assumed*“ chápalo jako „převzatá“, protože „převzetí“ se vždy týká celého sylogismu, nikoliv jednotlivých premis. Jedná se proto nejspíše o špatný Felipeho překlad. „*Sum(p)tio*“ zde znamená „návrh“ neboli „premissa“ argumentu. Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 124-125

¹⁷⁰ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 126: „*INVERSIONES vocant IMPERFECTAS, si sub distinctione aut restrictione quapiam oppositam propositioni maiori substituimus.*“

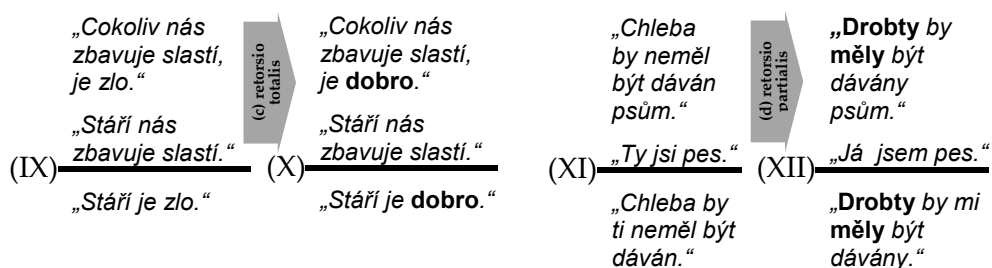
¹⁷¹ FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 126

¹⁷² FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 127: „*RETORSIO TOTALIS est, quum, servata minori sumtione argumentationis, maiori substituitur opposita, sive formaliter sive materialiter.*“

¹⁷³ Všechny argumenty (IX)-(XII): FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 127-128

¹⁷⁴ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 128: „*Retorsio PARTIALIS est, quum maior in restrictione et particulariter negatur. In retorsione igitur totali negatio maioris: in retorsione partiali restrictio maioris involuitur.*“

shodné s vytvořením distinkce u *distinguo*, nýbrž je chápáno spíše intuitivně jako nahrazení termínu major určitým termínem *slabším*.¹⁷⁵

177. Chtěli jsme ukázat, že minimálně některé z typů *retorsio* a *inversio* jsou plnohodnotnými odpověďmi, protože skutečně řeší O námitku. Zdá se, že je tomu tak alespoň v případě (b) *inversio imperfecta* (VII)-(VIII), které se podstatně neliší od *distinguo*. Snad i (d) *retorsio partialis* by se dalo chápat jako vytvoření určité distince vůči major (XI). Je však otázkou, nakolik uvedené příklady splňují Sandersonovy podmínky dobré distinkce (viz odst. 170). V každém případě, všechny typy *retorsio* a *inversio* znamenají implicitní popření alespoň některé z premis výchozího sylogismu. Z tohoto hlediska, přijmeme-li, že nego je standardním řešením O argumentu, jsou rovněž všechny tyto odpovědi řešením *objectio*.

178. Zvláštní a přitažlivé je na *retorsio/inversio* to, že se zde využívá materie O argumentu, zdá se - snad tedy kromě příkladu Langiniova (I)-(II) - nikoliv svévolným způsobem. Další směr pátrání musí mířit k nauce o *topicích*. Domníváme se, že se zde bude skrývat klíč k zajištění platnosti inference při vzájemné transformaci premis.

179. *Exceptio*: podobně, jako v případě *exceptio pro nego* někteří autoři (např. Sanderson a Hanschius) dovolují O po R požadovat, aby svůj krok negace zdůvodnil (viz výše nego), i zde podle Syrba může O po R *inversio* požadovat jeho důkaz.¹⁷⁶ Stejný postup se jeví být obsažen v Tomasiově příkladě, kde O ve své výhradě podává argument proti premise vytvořené R pomocí *inversio*. Zdá se, že následuje proces, ve kterém O a R přináší své důvody ve prospěch nebo neprospěch takto odmítnuté premisy.¹⁷⁷ Ale podává-li O na R *inversio* regulérní *exceptio*, svědčí to o tom, že je zde *inversio* chápáno jako plnohodnotné *responsio*.¹⁷⁸ Hanschius naopak dává O při *exceptio* právo vyžadovat po R *přímou* odpověď, byla-li podána jen *nepřímá*.¹⁷⁹

¹⁷⁵ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 129

¹⁷⁶ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 131

¹⁷⁷ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 143

¹⁷⁸ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 143

¹⁷⁹ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 132

(d) CONCEDO A OSTATNÍ RESPONSIO A EXCEPTIO

180. (1) *Concedo* znamená přijetí pravdivosti některé z O premis respondentem. Platí zde pravidlo, že mají být přijaty jen očividně pravdivé propozice. Přijetí O propozice totiž nesměruje k vyřešení O argumentu, ale spíše ohrožuje R pozici tím, že takto přijatá premisa může být v budoucnu uplatněna O proti R tezi.¹⁸⁰

181. (2) *Transeat* může být použito v případech (a) nejednoznačných premis, nebo (b) je-li pravdivost premis vzhledem k pravdivosti teze irelevantní.¹⁸¹ (Trans-doplnit ze sousedíka) Ojedinelé pravidlo Geulincxovo říká, že mlčí-li R k premisám nebo formální konsekvenci, zdá se, že jsou přijaty: „*qui tacet, consentire videtur*“.¹⁸² Z jeho pohledu se tak *transeat* a *concedo* nedá rozlišit – obé znamená přijetí premis.¹⁸³ Vzhledem k tomuto typu odpovědi je pochopitelně *exceptio* irelevantní.

182. (3) „*Concedo totum argumentum*“ - také vyjádřitelné pomocí „*argumentum non facit contra me*“ - signalizuje, že O argumentoval *ignoratio elenchi*, že je tedy O argument irelevantní. Jak totiž poznamenává Langius, O často „*tvrđícímu připisuje popírání, popírajícímu torzení a nerozlišujícímu rozlišování*“.¹⁸⁴ Je tedy povoleno se ohradit proti vnučení pozice, kterou R nezbytně nedrží. R úspěšně odpoví, ukáže-li, že O konkluze není v kontradikci s tezí. Řešení ovšem nemůže spočívat v poukázání na neplatnost argumentu.¹⁸⁵ O možné *výhradě* se nedozvídáme než z letmé poznámky Schneiderové. O musí zřetelně označit své premisy, a především rozvinout pravou kontradikci, která se v konkluzi ukrývá.¹⁸⁶

183. (4) *Argumentum in contrarium* je tah, který někteří autoři dovolují udělat R, nemůže-li vyřešit O argument. Podle Felipeho není např. u Horneia jasné, zda by mělo jít o plnohodnotný důkaz R teze, nebo pouze argument proti některé z O

¹⁸⁰ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 114-115

¹⁸¹ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 115 a Ibid. pozn. 145: „*Geulincx (1663) p.119: Tres illa responsiones sunt: I. Concedo, 2. Transeat, 3. Nego. Et primam quidam Responsionem adhibent circa illas propositiones et partes argumenti, quae sunt indubitae veritatis. Secundum abhibent circa illas partes argumenti, quae sunt ambiguae veritatis, aut quarum veritate vel falsitate non multum interest, quaeque ideo contra Thesin nihil faciunt. Tertiam denique Responsionem adhibent circa illas partes argumenti, quae directe faciunt contra Thesin.*“

¹⁸² FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 116

¹⁸³ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 116

¹⁸⁴ FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 117: „*Qui illegitime, seu cumignoratione elenchi opponit, committit aepomaxian, viro docto indignam. Nam Respondenti imputat, quod non statuit, ideoque nec defendere tenetur; seu affirmanti tribuit negativam, aut neganti ffirmativam, aut non determinanti determinatam sententiam. Unde loco responsionis audire tenetur tritum illud: Concedo totum argumentum.*“

¹⁸⁵ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 116-117

¹⁸⁶ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 144 a Ibid. pozn. 177: „*Schneider (1718) p.77: Ad concessionem vero totius argumenti, a respondente factam, excipiat opponens eo modo: ut praemissas suas declaret, ac in primis veram contradictionem, quae in conclusione latet, evolvat.*“

premis.¹⁸⁷ V případě druhé možnosti se však ptáme, zda se takový tah vůbec nějak liší od zmíněného *absolutního nego* (2) - viz *nego*, tzn. popření premisy s připojeným zdůvodněním. Jakkoli, Horneius takové *responsio* odmítá, protože překračuje hranice R úkolů a hrozí zde záměna rolí. K takovému zmatení rolí může podle Langia přispět (a) nezkušenost R i O, kdy R právě zamění *responsio* za argument ve prospěch své teze a O zase, místo aby namítl procesní chybu R, na jeho argument *odpovídá*. (b) snaha R záměrně role zaměnit a podat argument, není-li schopen regulérně odpovědět. Nyní se zdá, že také v případě Horneia půjde odmítnutí R snahy dokázat svou tezi. Tito i jiní autoři, považují disputaci (b) s takto „vychytrale“ postupujícím R za špatnou.¹⁸⁸ Hanschius a Felwinger hovoří o R, kteří vnášejí do disputace vnější látku, aby potvrdili svou tezi. O však může v *exceptio* takovéto R argumenty pominout s tím, že neřeší jeho *objectio*.¹⁸⁹

2.3.7 Ukončení disputace

(a) PROBLÉM NOVÉHO ARGUMENTU

¹⁸⁴ Nyní, když jsme získali podrobnější představu o procedurální manipulaci s *principiálním sylogismem*, dříve než pojednáme o ukončení disputace, musíme se krátce vrátit k základní struktuře ND. V tomto klíčovém bodě není Felipeho přístup příliš konzistentní, což komplikuje porozumění kritériím pro ukončení disputace. Náš autor jednak ukazuje strukturu Thomasiovu a zde tvrdí, že pokud je O spokojen s *responsio*, přistoupí k novému argumentu proti té samé R tezi (2.3 Základní struktura ND, odst. 117).¹⁹⁰ To by buď mohlo znamenat, že O vůbec neuplatní *exceptio*, nebo že jej sice uplatní, avšak dává znovu R prostor na jeho reakci. V každém případě, jeho přistoupení k novému argumentu proti tezi závisí na uspokojivosti R *odpovědi*. Na jiném místě však Felipe tvrdí, že k novému argumentu proti R tezi vede O *exceptio* a

¹⁸⁷ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 119

¹⁸⁸ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 120

¹⁸⁹ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 142-143, Ibid. pozn. 175.: „Ibid. p. 65: *ad thesios confirmationem excipiat, argumentum affere pro thesi confirmanda vel allatum in thesibus uberius declarare, non esse argumentum oppositum solvere, adeoque sibi nondum esse satisfactum. ; Felwinger (1659) p.33: Observet Opponens, an ad forma, an ad materiam sit responsum, an prorsus aliena solutionis loco sint allata. Si enim aliena afferat Respondens, regerat interrogans, responsum ad rem non facere, addatque rationem, urgeatque respondentem ut ad alterutram praemissarum respondeat. Accidit namque interdum, ut aliqui respondeant quidem ad rem, nec tamen ad materiam, nec ad formam, sed solum contrarium argumentum opponant, atque sic ad conclusionem respondeant, quod quidem respondentis ultimum refugium esse...Hoc si fiat, Opponens non acquiescat, sed urgeat, ut argumentum vel concedat, vel ejus falsitatem ostendat: cum argumentum in contrarium adferre, non sit solvere, sed solum sententiam suam probare.“*

¹⁹⁰ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 48, Ibid.: „The Opponent carries on into the third conflict only if the response of the Respondent is not satisfactory to him. If it is satisfactory the Opponent provides a new objection against the thesis, which initiates the first conflict anew (Tempus est, ut ad tertium conflictum veniamus, qui quidem tunc demum futurus est, si responsio nondum satisfecerit Opponenti. Nam si satisfecerit, ad novum ille, ubi sic placuerit, argumentum, vel novam veteris probationem se confere, similemque primo vel secundo conflictum intergrabit. p. 183).“

po onom novém *objectio* následuje stejná procedura jako v případě řešení principálního sylogismu.¹⁹¹ To by buď (1) znamenalo, že je *exceptio* vždy spojeno s dosažením *principiů*, tedy, jak si ukážeme níže v (b), kritéria pro ukončení disputace argumentu, nebo (2) že o přechodu k novému argumentu rozhoduje P, nebo (3) obojí. Jak hypotéza doktrinální disputace, tak to co bylo řečeno o P roli, by svědčily ve prospěch takové P pravomoci.

(b) PODMÍKY UKONČENÍ DISPUTACE – DOSAŽENÍ PRINCIPŮ A MLČENÍ

185. Zdá se být evidentní, že pro smysluplnost jakékoliv disputace je nutné vymezit jí hranice. Vezmeme-li dále v potaz, že téměř všichni autoři jednohlasně vidí minimálně jako jeden z cílů disputace nalezení pravdy (více k tomuto problému ve třetí kapitole), je nanejvýš paradoxní, že ND příručky neobsahují žádnou tematizaci a podrobnější kriteriologii pro určení „vítěze“ disputace.¹⁹² Jediným kandidátem v tomto smyslu jsou *principy* (od str. 44), o kterých je prvně vyjednáváno v rámci formování *status controversiae*, ve spojení s pravidlem *contra negantem principia non est disputandum*. Druhé zmiňované hraje v ND klíčovou roli, protože pomáhá vyhnout se nekonečným liniím výměn mezi O a R. Je-li jedinou preferovanou odpovědí R „nego“, pak může O dokázat popřené z legitimně neodmítnutelných principů, a tím linii ukončit.¹⁹³

186. Více světla ohledně podmínek ukončení disputace nám může vnést několik poznámek Edingbugského mistra Jacoba Pilana. Metoda zmiňovaná v jeho *Methodus instituendae disputationis philosophicae* (1670-71) je podobná metodě německých disputačních příruček.¹⁹⁴ Kromě možnosti vytvořit argument s vůči tezi kontradiktorním závěrem má O, na rozdíl od našich příruček, ještě možnost tezi překonat pomocí argumentu uvádějícího do obtíží přímo R. Na konci výkladu těchto dvou metod určených pro překonání teze Pilan říká:

187. „Zatímco disputace probíhá tímto způsobem, bude trvat tak dlouho, dokud buď proponens nesouhlasí s nějakým konkrétním *distinctio*, nebo dokud není respondens přiveden do zjevných obtíží s výsledkem, že skrze vštípené zákony – minimálně mlčením – uzná svou prorážku. A také se někdy stává, že se proponens, když je jakoby umlčen, vyčerpá a není schopen pohotově vytvořit *medium*, aby vyvinul nový sylogismus nebo argument. Pak bude jistě pro respondentu

¹⁹¹ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 45, Ibid.: „In each instance the *exceptio* of the Opponent results in another argument, another objection, against the Respondent's thesis. The arguments produced by the escapes can be met by the Respondent by further requests for proof, or repetitions, assumptions, and responses, which can be met once again by the Opponent with additional proofs or *exceptiones*, and so on.“

¹⁹² Srov. FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 37, pozn. 11

¹⁹³ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 131

¹⁹⁴ Srov. LAWN, B. *Rise and decline of the scholastic Quaestio disputata: with special emphasis on its Use in the Teaching of Medicine and Science*. Leiden, Netherlands: Brill 1993, ISBN 9004097406, s. 140

vhodné jásat a být povznesen a skromně uznat, že tento den dobyl vítězství, bez urážek nebo křiku, jenž se stěží přihází ušlechtilé mládeži.“¹⁹⁵

188. Vidíme, že kromě „odmlčení“ jedné či druhé strany, je pro ukončení dané argumentace rozhodující také spokojenost O s R *responsio* – podobně, jako tomu je u Thomasia (viz výše odst. 184).

189. Připomeňme ještě v této souvislosti Sandersona - dalšího Angličana, který P doporučuje na konci disputace provést jisté rozhodnutí otázky, kde by se té či oné straně přičklil lepší způsob argumentace (viz *Praeses*, odst. 96). Zdá se tedy, že jisté zacílení na jasný závěr disputace by mohlo být doménou více v Anglii, nežli v Německu.

(c) ČAS VYMĚŘENÝ DISPUTACI

190. Čas, který je disputaci vyměřen je důležitou mezí a kritériem, umožňující disputaci zachovat smysluplnost. Posledně zmiňovaný Sanderson dosvědčuje existenci časové lhůty v Anglii (*Praeses*, odst. 96.), nicméně i na kontinentu, byla tato praxe užívána. Opět se o tom nedozvídáme z Felipeho německých disputačních příruček, nýbrž z Caramuelovy *Metalogiky*. Zajímá nás pochopitelně, jak dlouho taková lhůta trvala. Caramuel sice poznamenává, že byla dodržována velice přesně, úderem zvonu nebylo v Salamance možné ani dořešit načatý sylogismus, avšak o její přesné délce se nezmiňuje.¹⁹⁶ Mnozí autoři sekundární literatury se však až s podivem shodují, že celé disputační setkání trvalo 2 hodiny, a to jak na kontinentě, tak v Anglii.¹⁹⁷ C. A. Mallet v díle *A History of the University of Oxford Vol. II* (1924) uvádí zajímavou zmínku o časovém rozložení disputace na teologických školách v Oxfordu koncem 16. století: (a) konají se od jedné hodiny do tří odpoledne, (b) R má na představení teze maximálně půl hodiny, (c) O je více, přičemž každý má na konfrontaci svým argumentem s R nejvíce čtvrt hodiny.¹⁹⁸

¹⁹⁵ Srov. LAWN, B. *Rise and decline of the scholastic Quaestio disputata: with special emphasis on its Use in the Teaching of Medicine and Science*. Leiden, Netherlands: Brill 1993, ISBN 9004097406, s. 139-140, Ibid. s. 140, pozn. 27: „Dum hoc modo disputatio procedit erit eo usque continuando donec vel proponens in distinctione aliqua acquieverit vel repondens fuerit ad manifestum aliquod incommodum reductus, ex quo insitis constitutis silentio saltern lateatur se victum. Et contingit etiam interdum ut proponens ad silentium quasi reductus, fatiscat nec possit medium prompte excogitare ad novum syllogismum sive argumentum proponendum, nempe tunc decebat respondentem insultare et insolescere, sed modeste permittere ut scenam decerat sine contumeliis aut convitiis que minimi decent ingenuos adolescentes. p. 122“

¹⁹⁶ Srov. SOUSEDÍK, S. *Technika filosofické disputace v 17. století*. Filosofický časopis, Praha: Filosofický ústav AV ČR 1967, roč. 15, č. 1, ISSN 0015-1831, s. 146, pozn. 32

¹⁹⁷ Srov. např. PHILIPP, M. *Politica und Patronage. Zur Funktion von Widmungsadressen bei politischen Dissertationen des 17. Jahrhunderts*. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 234; COSTELLO, W. T. *The Scholastic Curriculum At Early Seventeenth Century Cambridge*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press 1958, s. 15; STRAY, CH. *From Oral to Written Examinations: Cambridge, Oxford and Dublin 1700-1914*. In *History of Universities VOLUME XX/2*. New York: Oxford University Press 2005, ISBN 978-0-19-928928-8, s. 80

¹⁹⁸ Srov. PELLEGRINI, A. *Renaissance and Medieval Antecedents of Debate*. Quarterly Journal of Speech, 1942, roč. 28 s.

3 Úskalí a možnosti ND

191. Poté, co jsme v první kapitole nastínili pravděpodobné kořeny ND, v druhé jsme popsali a diskutovali její procedurální stránku, je konečně zapotřebí ukázat některá zřejmá negativa a nebezpečí, stejně jako nastínit předpokládané možnosti ústní disputační praxe v širších souvislostech. Je potřeba zdůraznit, že práce neměla za cíl vybudovat žádný formální systém a ucelenou teorii ND. Nelze proto očekávat detailně odůvodněnou argumentaci a finální verdikt o vhodnosti praktické realizace ND dnes. Nejprve se zaměříme na úskalí ND.

3.1 Úskalí

192. Termín „úskalí“ byl zvolen v neprospěch termínu „problémy“, protože „problém“ je technický pojem Aristotelův znamenající námět pro disputaci (viz str. 10, odst. 15). Termínem myslíme nejružnější překážky, které se zdají bránit dosažení hlavního cíle ND, totiž zkoumání pravdy nebo také překážky spojené s naším zkoumáním ND. Tuto část rozdělíme na oblast úskalí procedurálně-teoretické a kulturně-společenské povahy.

3.1.1 Procedurálně-teoretické povahy

(a) DŮKAZ TEZE

193. To, co nás na disputaci pochopitelně zajímá nejvíce, je její schopnost nalézat pravdu. A vskutku od 16. století je v neoscholastických učebnicích zdůrazňováno, že je tento cíl pro disputaci primární.¹ Felipe však znovu nastoluje již tehdy známé dilema: „*jak je možné zkoumat nebo potvrdit pravdivost teze a zároveň přijímat obecná pravidla důkazů?*“² Má na mysli především pravidlo o důkazním břemenu, které zásadně spočívá na O. Pro potvrzení relevantnosti tohoto problému Felipe uvádí dílo méně známého autora Jacoba Jacobiho, který zdůrazňuje, že R je povinen tezi dokázat, protože pouhá její obrana pravdivost nedokáže.³

194. Jak jsme viděli, podle Rennemanovy definice (odst. 93) se vyšetřování pravdy děje pomocí „opačných argumentů“. Stejný aspekt zdůrazňuje i Felwinger, ovšem protože tento zároveň říká, že R tezi nedokazuje, ba dokonce nemusí ani podat důvod pro své jednoduché *nego*, zdá se poznámka o opačných argumentech o to více nejasná. Ačkoliv na konci svého pojednání Felwinger uvádí příklad *ekthesis*, která obsahuje argumenty ve prospěch teze, tyto nejsou podrobovány dalšímu zkoumání. Nejsou

¹ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 202

² Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 204 -205

³ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 205

tedy zamýšleny jako důkaz pravosti teze, ale spíše jen pro doporučení teze posluchačům.⁴ Stejně tak i z definice Calovia vyplývá, že pravda disputace se hledá opačnými argumenty. Pravda je podle něj vyšetřována „*argumenty, které jsou váženy na obou stranách*“.⁵ Zdá se tedy, že argumenty jsou opět kladeny pomocí $\pm M$. Takto chápaná disputace, by neměla za cíl pouze se pokusit dokázat antitezi, ale zvažováním argumentů obou stran také posoudit pravdivost teze. Ovšem Calovius žádným způsobem neslevuje z požadavku, že pouze O nikoliv R je povinen dokazovat. Zmatení rolí je pro něj znamením špatně vedené disputace.⁶

195. Pravidla, které zapovídá R svou tezi dokazovat, využívá ve své *Teodicei* velikán ducha Leibnitz. Úspěšná obrana dogmat v disputaci ospravedlňuje člověka k jejich přijetí za pravdivá, přičemž tato nemusí být dokázána, neboť R není povinen je dokazovat. Podle Leibnitze bychom sice mohli v disputaci bránit jak dogmata, tak jejich popření, avšak tato popření pouze v případě, nemohou-li být dogmata sama dokázána. Jeho postoj je nesnadné porozumět.⁷ Je paradoxní, že školské disputaci vytýká užívání omezeného množství pravidel formální logiky a že je v praxi znesnadněna nadužíváním distinkcí⁸.

196. Na druhou stranu se zdá, že výše citované pravidlo ohledně důrazu na pouhou R obranu teze, několik málo autorů striktně nepředepisuje. Keckermann, Joffre a Zeisoldus dávají R příležitost tezi dokázat. První zmiňovaný alespoň po R vyžaduje podat *confirmatio* teze ještě před vyřčením O námitky. Zdá se, že na rozdíl od Felwingerera nejde o pouhé doporučení teze posluchačům, nýbrž o důkaz v pravém slova smyslu, protože R musí „*nalézt střední termín*“ a „*připravit argumenty*“.⁹ Stejný autor uvádí tři možné cíle disputace: (1) zkoumání zcela neznámé pravdy, (2) deklarování pravdy ne příliš jasně ovšem tajemně známé a (3) potvrzení pravdy téměř známé, o které ovšem nějakým způsobem pochybujeme. Felipe dovozuje, že *confirmatio* by mohlo být nezbytné pouze pro (3). Zatímco Joffre dovoluje R oponovat O *objectio* argumentem ve prospěch vlastní teze, nemůže-li toto *objectio* vyřešit jinak, Zeisoldus naproti tomu zapovídá R představit holou tezi a doporučuje přednést rovnou argumenty v její prospěch. Svá pravidla Zeisoldus zdůvodňuje definicí ne nepodobnou Caloviově. Zdá se tedy, že výše zmíněné Felipeho dilema řeší přímým odmítnutím konzistence mezi definicí disputace a obecnými pravidly důkazu.¹⁰ O něco pozdější autor, Jacobus Feverlinus, poznamenává, že se O v jeho akademii snaží oponovat pravdivou tezi pomocí argumentů ve prospěch nepravdivé antiteze, a

⁴ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 203

⁵ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 204

⁶ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 204

⁷ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 205

⁸ Srov. SOUSEDÍK, S. *Technika filosofické disputace v 17. století*. Filosofický časopis, Praha: Filosofický ústav AV ČR 1967, roč. 15, č. 1, ISSN 0015-1831, s. 152

⁹ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 206

¹⁰ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 207

dodává, že v disputaci nemůže být objevena žádná nová pravda. Je pak jen logické, že nezmiňuje klasický požadavek ohledně nesamozřejmosti pravdivostní hodnoty teze.¹¹

197. Jak tedy máme rozumět zmíncekám o hledání pravdy jako stěžejním cíli disputace? V tomto ohledu je zajímavé sledovat i jistý posun u samotného Felipeho. Zatímco v disertaci *Post Medieval Ars Disputandi* (1991) si nelze nevšimnout jeho zápalu pro zkoumání disputace coby arbitra pravdy, Felipeho poslední stať na toto téma - *Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks* (2010) – je o poznání skeptičtější: podle něj je cíl disputací, jak jej chápou autoři příruček, velmi vzdálen vědeckým aplikačním středověké *quaestio* tradice, která obsahuje vypracované konstrukce, hodnocení argumentů *pro et contra* a konečnou mistrovi determinaci. Ukazuje, že v příručkách raného novověku jsou povinnosti O a R stejně jako charakteristiky statutu teze do jisté míry analogické k právní praxi, a tak zcela cizí středověké tradici (viz také úskalí důkazního břemena, odst. 201). Podle Felipeho je nanejvýš pochybné, že školní disputace dosáhly úspěchů ohledně objevování nových pravd. Zkoumání pravdy tak musíme chápat jako ideál, který ovlivňuje pravidla, strategie, pedagogiku a způsob, jakým autoři příruček nahlíželi disputaci. Důraz na sylogistickou formu O argumentu, učení se námitkám, rozvoj paměti a logických i rétorických schopností jsou vedeny cílem rozlišit pravdu od nepravdy. Hodnoty a charakterové rysy jako zbožnost a zanícení pro pravdu jsou pro dobrou - tzn. sofistiku a svárlivé praktiky omezující – disputaci považovány za esenciální.¹²

198. Také z role P, který ač poskytuje určitou podporu O argumentům pro zvýšení šance na vyvrácení nepravdivé teze, je zřejmé, že je takový výsledek garantován mnohem méně, než obrana teze pravdivé nebo pravděpodobné¹³ (viz také str. 37, odst. 100). Je možné skutečně zkoumat pravdivost teze, a to ať už jejím přímým dokazováním, či snahou o vyvrácení, řídí-li disputaci P, který pomáhá oběma stranám apriori ne nezaujatě? Řešení většiny výše zmíněných obtíží podle nás spočívá v pochopení ND jako disputace doktrinální se vším, co z toho plyne.

(b) ZÁMĚNA ROLÍ A ONUS PROBANDI

199. Největším procedurálním problémem ND disputace je její náchyllost k záměně rolí – R začne dokazovat, zatímco O se dostane do pozice defendenta. Příležitostí a příčin toho je několik: (1) R sám může ve svém *responsio* překročit standardní odpovědi a podat navíc protiargument, k němuž má O právo odpovědět. (2) Felwinger a jiní široce přijímají pravidlo vypůjčené z římského práva *affirmanti*

¹¹ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 207

¹² Srov. FELIPE, D. L. *Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks*. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 37, pozn. 11

¹³ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 152

incumbit probatio, kterého naopak občas využívá O, aby přiměl R podat důkaz.¹⁴ Zmatení rolí podle Felipeho ústí do slepé uličky, která nemůže být překonána jinak, než určením pravidel, která ze stran bude za určitých okolností dokazovat.

200. Felwinger navrhuje pravidla pro R, jimiž by se minimalizoval risk záměny rolí vzhledem k *onus probandi* a aby se R vyhnul (1). R by měl: (a) evidentně nepravdivou propozici O odmítnout s podáním *ratio*, (b) ne zcela evidentně nepravdivou propozici zamítnout rovněž, avšak požadovat po O její důkaz. O zde v každém případě nese důkazní břemeno. A (c) mnohoznačné propozice rozlišovat. R má tedy požadovat po O důkaz vždy, když O propozice není *probabilis* nebo *verisimilis* a nedovolit O uniknout.¹⁵ Zdůvodnění odmítnutí v případě (a) není z hlediska přenesení *onus probandi* na R nebezpečné, protože O nebude chtít R přenechat snadný důkaz, ale spíše se pokusí sám propozici dokázat.¹⁶ V případě (b), zdá-li se zároveň O propozice vcelku pravdivá, se může požadavek na její zamítnutí jevit jako nesmyslný. Avšak Felwinger dodává, že právě její popření je nutné k R „rigorózní“ odpovědi. To vše má za cíl omezit riziko přenesení důkazního břemena na R. Ne všichni autoři s těmito, zdálo by se, zásadními pravidly souhlasí. Schneider v případě (b) požaduje po R podat zdůvodnění svého zamítnutí zřejmě pravdivé propozice.¹⁷

201. Řekli jsme (2), že pravidlo římského práva *affirmanti incumbit probatio* absorbované do ND je využíváno v O strategii vlákání R do pozice dokazujícího. O toho může dosáhnout, když (A) popře očividné principy v argumentech nebo když (B) v premisách užije „negativní hypotézy“ jako léčku. Popřením negativní hypotézy by přiměl R k *tvrzení*, a tedy by ho zavázal k *důkazu*. Obojí je podle Felwingera zneužitím výše zmíněného pravidla. V případě (A) má R oponentovi vytknou porušení pravidla *contra negantem principia non est disputandum* (viz str. 44, odst. 137), v případě (B) má dopovědět nepřímou např.: „Tvoje negativní hypotéza je chybná, dokaž ji!“¹⁸

¹⁴ Srov. FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 47

¹⁵ Srov. FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 47. Ibid. pozn. 42: „*Felwinger, Brevis commentatio* (fn. 5), pp. 51-52: *Si directe, nun propositio aliqua sit falsa, an obscura, an ambigua, an probabilis, an improbabilis. (17) Si manifeste falsa, neget, subjecta negationis ratione [...]. Vel si non manifesto falsa, ejus probationem ab Opponents petat. (18) Quod si vero Opponents vel non possit vel nolit praemissas probare, si respondens rigorose agere velit, non tenetur respondere; vel suffecerit etiam officio sua si simpliciter negaverit. (19) Si obscura, petat itidem ejus vel probationem vel explicationem. (20) Si ambigua, non categorice respondeat, sed ambiguitatem evolvat, & tum distincte respondeat, vel ex Grammaticis, vel phrasi loquendi, vel ilia disciplina, ad quam objectio spectat. (21) Quod si vero ambiguitas nobis non statim apparet, quod facile fieri potest, & a nobis responsum in hoc significatione, quam putamus esse proprium, Opponents vero contra illam excipiat, & aliud adferat, Respondens vadimonium deserere non debet, sed dicere, se vocabulum sive rem in hac significatione accepisse, contra quam allatum argumentum directum ita esse non possit. (22) Si non probabilis, aut verisimilis urgeat respondens opponentem ut eam probet, seque nullo modo ab eo abduci sinat.“*

¹⁶ Srov. FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 48

¹⁷ Srov. FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 48, pozn.: 43

¹⁸ Srov. FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 48

202. V aristotelských DD a QM zahrnutí do takové slepé uličky ohledně *onus probandi*: Pokud je nějaká propozice R odmítnuta, Q ji již znovu nemůže využít ve svém dokazování, zamítnutá propozice je vyřazena z dalšího uvažování. Jde-li navíc o kooperativní způsob dosahování společného cíle, dává Aristoteles pravidla pro správné odpovídání, aby se Q a R vyhnuli sporu o nějakou propozici.¹⁹ Naopak, je-li odmítnuta premisa v ND, není od jejího zkoumání upuštěno, ale spíše se kvůli ní mohou R a O dostat do rozporu. Tento musí být vyřešen výše uvedenými pravidly, má-li disputace vůbec pokračovat. R může být navíc napadena i forma O argumentu (viz str. 55, odst. 158), což opět nastoluje otázku, kdo má správnost nebo chybnost formy dokazovat.²⁰

(c) PRINCIPY

203. Ukazovali jsme si přístup dvou autorů – Dannhauera a Calovia – k *principiis* (od str. 44). Ohledně principů však zůstává (1) mnoho nejasností a (2) některá teoreticko-praktických úskalí. Ad (1). Uváděli jsme si velmi obecné kritérium 5 (viz Obr. 2) pro posouzení principů, které je Dannhauerovou parafrází *Druhých analytik 1, 2* a zní: „*princip je nejpravdivější propozice, je příčinou pravdivosti všech věcí, které z ní vyplývají*“.²¹ Jak máme takovému kritériu rozumět, když se na jedné straně z jeho jazyka zdá být nejvhodnější pro principy speciálních věd, ale na druhé Dannhauer popisuje i mnoho jiných principů? Felipe navrhuje, aby se chápalo jako dostačující podmínka, nikoliv podmínka nutná. Nebo jak máme rozumět Dannhauerovu tvrzení, že princip je příčinou pravdivosti konkluze z něj vyvozené? Zde by se jistě slušelo, aby autor buď diskutoval rozdíl mezi principy *dialektickými* a *demonstrativními* principy (viz odst. 13 a 155), nebo aby alespoň odkázal na jiné dílo. Zdá se, že to, co nám ve svém textu nabízí je zamýšleno jen jako kritérium velmi hrubé.²² Bohužel, ani aristotelská teorie vnímání, která má ospravedlnit tvrzení, že věci poznávané na „základě jasnosti a jistoty předmětu“²³ jsou principy (viz 4 na Obr. 2 a odst. 139), nám neposkytuje vodítko, jak by se mělo v konkrétní disputaci rozlišit, zda je nějaká propozice principem či nikoliv. Ani zde autor neuvádí relevantní dílo. Podle Felipeho odvolávání na Boží inspiraci spolu s odkazem na *inner logos* jistě nepředstavují pro rozepře ohledně teologických a filosofických principů žádnou jasnou cestu zvládnání jejich potenciálu. Minimálně v Dannhauerově *Idea boni disputatoris* Felipe nejen že nenalézá žádné efektivní nástroje pro odlišení skutečných principů, ale uváděné v něm navíc zanechávají obrázek složité a zmatené nauky, která by měla paradoxně

¹⁹ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 156

²⁰ Srov. FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>, s. 156

²¹ FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 54

²² Srov. FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 54

²³ FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 55

sloužit jako epistemický základ školních disputací.²⁴ Jak jsme řekli výše (odst. 144), Dannhauer i Calovius uplatňují zásadu, že se v disputaci nesmí použít nic, co by nepodporovalo zkoumání pravdy a nic evidentně nepravdivého.²⁵ Jaký pak ale má smysl vyjednávat o principech v rámci formování *staus controversiae* (odst. 134, bod (2)), jsou-li tyto pravdivé či nepravdivé očividně?

(d) AM vs. QM

204. Mnohokrát jsme zmiňovali distinkci mezi AM a QM, jak ji chápali doboví autoři 17. století. Doporučení užívat sylogistickou formu pro O argument vzbudilo tehdy několik otázek. Jednak se protiaristotelcky orientovaní teologové tázali, zdali, když v Písmu sv. sylogismy chybí, jsou tyto vhodné pro zachycení náboženské diskuze. Výsledkem tohoto tázání byla jednak další debata, jestli by náboženství vůbec mělo být předmětem rozepří a také teoretická reflexe sylogistického myšlení pro obhajobu pravd víry. Diskuze poskytla základ „střední cesty“ mezi AM a QM, kterou pietista Lange z Hallské univerzity nazval „disputací dialogem“.²⁶ Zajímavou postavou v diskuzi o adekvátnosti sylogismu je reformátor univerzitního systému Christian Thomasius. Argumentuje, že disputace pomocí sylogismů je, co do rozvoje schopností studentů řešit praktické problémy, méně efektivní než disputace QM.²⁷

3.1.2 Kulturně-společenské povahy

205. Bude následovat několik historických ilustrací jistých úskalí, které je však potřeba zvážit i vzhledem k jakémukoli vážnému přemýšlení o možných disputacích v současnosti. Níže nastíněná nebezpečí, jejichž reálnost je ověřena dějinami, by jistě nepozbývaly ani dnes nic ze své někdejší aktuálnosti.

(e) NÁSILÍ PŘI DISPUTACI

206. Už když A. Kenny a J. Pinborg pojednávají o středověké filosofické literatuře a zmiňují se o artistické fakultě, připomínají, že disputace nebyly vždycky konány bez nebezpečí. Můžeme to vypožorovat z univerzitních statut, která hrozí vyloučením těch studentů, kteří „dokazují“ řevem, syčením a různým jiným hlukem, ba dokonce házením kamenů, ať už jimi samotnými či jejich sluhy a komplici. I technické

²⁴ Srov. FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 56

²⁵ Srov. FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 59

²⁶ Srov. FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 37, pozn. 12

²⁷ Srov. FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 37-38, pozn. 12

protokoly o provedené disputaci bývají někdy zpestřeny odlesky vřavy. Jistý Matthias z Gubbia, který popisuje svou řádnou úlohu oponenta v disputaci ohledně povahy logických vztahů, si stěžuje: „*Ale dříve, než jsem přistoupil k čtvrtému bodu, někdo proti mně hlasitě zařval: Popíráš takové vztahy, já jistě popřu tvoje.*“²⁸

207. Máme dochovány četné zmínky z 16. a 17. století o vzrušení a vřavě způsobené disputacemi na Anglických univerzitách. Jistý William Gouge z King's College v Cambridge byl expertem v obraně logiky Petra Ramuse. Jednoho dne byl náhle zavolán, aby bránil svého mistra, když se někteří sofistři (studenti, kteří ještě nedosáhli bakalářského gradu) Ramuse rozhodli zhanobit.

208. „*Respondentovi byla dána tato otázka: Nikdo nebude větší, než komu je Ramus větší. Když to slyšeli někteří sofistři, kteří znali řečeného Williama Gougeho a věděli o něm, že je aktivní disputující a tuhý obránce Ramuse, šli do bohoslovecké školy, kde tento zrovna poslouchal nějaký akt. Řekli mu, jak v jiné škole Ramuse zneužívají. Přišel tedy do školy sofistřů a po moderátorově zavolání dalšího oponenta vystoupal nahoru a položil argument, který respondentu vyvedl z míry. Nato vzal moderátor odpověď na sebe, avšak nemohl uspokojivě vyřešit pochybnosti. To přimělo nějakého sofistra stojícího opodál zakřičet: 'Ujal ses hanobení Ramuse a neumíš odpovědět na argument Ramisty'? Načež moderátor zrudl a vrazil mu facu. Hned byla celá škola ve vřavě, ale William Gouge byl bezpečně přepraven pryč.*“²⁹

209. Také již výše zmiňované „extrakurikulární“ disputace byly v Anglii živnou půdou pro nejrůznější šarvátky a půtky. V 16. století existovaly méně časté meziunivezitních disputační střetnutí, které musely být extrémně ostré. Proč by byl jinak na Oxfordu dán příkaz platit truhláře, kteří by opravovali dveře zničené při disputaci místními studenty? Četnější disputace 17. století konané v postní době mezi šampiony jednotlivých škol téže univerzity, kteréžto obvykle končily pěstními souboji i v ulicích města, dostaly zvláštní název – *coursing*. Násilí mezi studenty Christ Church a Exeteru v roce 1637 vedlo následujícího roku arcibiskupa Lauda, úřadujícího rektora, k jejich zastavení. Vicekancléřovi píše:

210. „*Prosím, vezměte na vědomí postní dobu a počínající disputace, a na vašem dalším setkání rekněte představeným domů, ať laskavě varují některé skupiny, aby disputace na školách zachovaly sice pilně, ovšem velmi spořádaně a pokojně. A protože jsem nyní ze své mnoholeté zkušenosti vyzoroval, že *coursing* mezi školami je velkou matkou všech neřádů a že je většinou nemožné konat slušné a spořádané disputace je-li [*coursing*] povolen; to vše tedy vyžaduje, abyste nestrpěl žádný takový *coursing* pod jakoukoliv záminkou... Prosím, žádejte po představených, aby velmi dbali o vědecké a pokojné disputace.*“³⁰

211. A vskutku, o dva roky později se dovídáme že „*Naše postní disputace jsou nyní (bud' Bohu chvála) šťastně zakončovány, bez jakéhokoliv dřívějšího nepokoje nebo zmatků v každé chvíli.*“³¹

²⁸Srov. KENNY, A., PINBORG, J. Medieval philosophical literature. In *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy*. Kretzmann, N., Kenny, A., Pinborg, J. Cambridge: Cambridge University Press 1982, ISBN 0521369339, s. 24

²⁹ SMITH, B. Extracurricular disputations: 1400-1650. *Quarterly Journal of Speech*, 1948, roč. 34, s. 476

³⁰ SMITH, B. Extracurricular disputations: 1400-1650. *Quarterly Journal of Speech*, 1948, roč. 34, s. 474

³¹ Srov. SMITH, B. Extracurricular disputations: 1400-1650. *Quarterly Journal of Speech*, 1948, roč. 34, s. 475

212. Naproti tomu 35 jezuitských sekundárních škol založených mezi roky 1548-1556 používalo tvůrčí napětí a soutěživost jako esenciální prvek své pedagogiky, disputatione nevyjímaje. *Ratio* z roku 1555 zdůrazňuje čestnou rivalitu jako silný stimul ke studiu. Jezuité s ní, podle některých, zacházeli jako s formou určité pomoci ve studiu skrze uvolňování své skryté energie.³²

(f) DŮVODY A OKOLNOSTI ZÁNIKU ÚSTNÍ DISPUTACE V NĚMECKU

213. Pro posouzení úskalí novověké ústní disputatione je potřeba zmínit okolnosti jejího úpadku. Klíčovým faktorem je právě ústní forma. Získáme tak několik podnětů pro další zvažování možností disputatione nejen novověké.

214. V polovině 18. století se stala ústní disputatione na německých univerzitách ne-li něčím směšným, pak alespoň bezvýznamným. Jistý rostocký profesor nenašel v roce 1751 z řad studentů jediného zájemce, který by se přihlásil na avizované kurzy disputační metody. Církevní historik a obhájce disputační praxe J. M. Chladenius (1710-1759) připouští, že v některých kontroverzích nebylo rozřešeno nic, ačkoliv byly stokrát zkoumány disputatione. Disputatione jsou prý užitečné spíše pro cvičení mysli.³³

215. Důvodů, proč disputatione coby kulturní instituce ztratila význam, je několik: (1) klíčová středověká praxe pravidelných veřejných disputatione upadla nebo silně změnila svou funkci: Některé univerzity (např. Rostocká) sice stále přikazovala svým profesorům zastávat funkci P ve výročních disputationech, avšak tyto se v praxi nekonaly, protože studenti nebyli ochotni odpovídat jako R a platit náklady za tištěné disputatione (zprvu obvykle praesesem vypracované teze, jenž měl R hájit). Jiné, úspěšnější univerzity (např. Hallská) měly dostatek studentů a disputatione se zde zachovaly jako inaugurační akty (později promoční ceremoniály). Díky své vysoké frekvenci tyto zaujaly místo středověkých řádných disputatione.³⁴ Druhou existující veřejnou formou byly disputatione *pro loco*. Doktor, uchazeč o pozici na některé místní univerzitě hájil před danou fakultou své teze. Jed o počáteční fázi dnešních habilitačních tezí. Pokud i jiné formy disputatione přežívaly, pak spíše v rámci univerzitních seminářů.³⁵

216. (2) disputatione ztrácí svou zkušební funkci. Jak výuka, tak testování se totiž nyní odehrává spíše v laboratoři či u pacientova lůžka. Také kvůli šířícímu se jezuitskému modelu postupného zkoušení během doby studií význam graduačních disputatione upadá. Nedůvěra v hodnověrnost akademických gradů přiměla některé státy zavést státní postgraduální testování, zejména v medicíně a právu. Pre-disputační testování

³² Srov. FARRELL, A. P. *The Jesuit Ratio Studiorum of 1599*. Washington: Conference of Major Superiors of Jesuits 1970, s. 130

³³ Srov. CHANG, K. From Oral Disputation to Written Text: the Transformation of the Dissertation in Early Modern Europe. In *History of Universities VOLUME XIX/2*. Vyd. Feingold, M. Oxford University Press 2004, ISBN 9780199276097, s. 164

³⁴ Srov. CHANG, K. From Oral Disputation to Written Text: the Transformation of the Dissertation in Early Modern Europe. In *History of Universities VOLUME XIX/2*. Vyd. Feingold, M. Oxford University Press 2004, ISBN 9780199276097, s. 166

³⁵ Srov. CHANG, K. From Oral Disputation to Written Text: the Transformation of the Dissertation in Early Modern Europe. In *History of Universities VOLUME XIX/2*. Vyd. Feingold, M. Oxford University Press 2004, ISBN 9780199276097, s. 164

(*rigorosum*) zavedly některé univerzity samy. Obojí učinilo inaugurační disputaci coby kvalifikační zkoušku bezvýznamnou.³⁶

217. (3) s dostupností psacího papíru však stěžejního významu nabývá písemné zkoušení a tištěná publikace. Písemné zkoušení je výhodné jak pro humanitní obory - se svým psaným slovem jako hlavním předmětem zájmu, tak pro vědy přírodní, neboť v těch se velmi začíná prosazovat symbolický zápis.³⁷ Jenský profesor J. J. Lehman (1683-1740) sice stále argumentuje pro stěžejní přednost ústní disputace - tedy získání všeobecného souhlasu respondentům, kteří veřejně obhájili své teze, avšak i tato přednost bledne s nárůstem nových možností publikace. Vědecké žurnály, encyklopedie a resumé nových vědeckých publikací všech oborů (tzv. „*historia litera*“), díky své ekonomické výhodnosti, vytlačovaly s tištěnými disputacemi svázané disputace ústní. Autoritu, ne menší než tu, která se získá ústně před živým publikem, dílu zajišťovalo vydání u úspěšného vydavatele nebo vědecké společnosti.³⁸

218. Disertace, které již nejsou nutně vázané na stále více kritizovanou ústní disputaci, se přes své náklady stávají velmi ceněnými. Zejména pro možnost jistého vědeckého odstupu, reflexe a preciznosti. Autor má dostatek času a mentální kapacity, aby byl vědecky a stylisticky precizní. Psaní v soukromí mu dává potřebný odstup od neočekávaných, dříve nepromyšlených a chaotických tvrzení, která se v ústní disputaci vyskytují. Rovněž zde nehrozí emocionálně vypjaté bitvy. Protože se autoři velmi zajímají o připsání zásluh za své objevy (např. Newton a Leibnitz se prou o prvenství ohledně kalkulu) a tištěná publikace je snadně ověřitelný doklad o prvenství, nemůže v tomto ohledu ústní disputace konkurovat.³⁹ Fichte jasně popisuje rozdíly mezi vědci prezentujícími se ústně a vědci-autory:

219. „*Dílo ústně se prezentujícího vědce, v jeho bez prostřední aplikaci, je pouze dílo v daném čase a pro daný čas. Avšak dílo autora je samo o sobě dílem pro věčnost a uchová si svou zajímavost, dokud bude trvat lidská rasa. Nezávisle na všech měnících se okolnostech a střídání, jeho tištěná díla mluví v každé době ke všem lidem, kteří jsou schopni je vzkřísit a je inspirují, pozvedají a zušlechťují do konce času.*“⁴⁰

³⁶ Srov. CHANG, K. From Oral Disputation to Written Text: the Transformation of the Dissertation in Early Modern Europe. In *History of Universities VOLUME XIX/2*. Vyd. Feingold, M. Oxford University Press 2004, ISBN 9780199276097, s. 165

³⁷ Srov. CHANG, K. From Oral Disputation to Written Text: the Transformation of the Dissertation in Early Modern Europe. In *History of Universities VOLUME XIX/2*. Vyd. Feingold, M. Oxford University Press 2004, ISBN 9780199276097, s. 165

³⁸ Srov. CHANG, K. From Oral Disputation to Written Text: the Transformation of the Dissertation in Early Modern Europe. In *History of Universities VOLUME XIX/2*. Vyd. Feingold, M. Oxford University Press 2004, ISBN 9780199276097, s. 166

³⁹ Srov. CHANG, K. From Oral Disputation to Written Text: the Transformation of the Dissertation in Early Modern Europe. In *History of Universities VOLUME XIX/2*. Vyd. Feingold, M. Oxford University Press 2004, ISBN 9780199276097, s. 167-168

⁴⁰ CHANG, K. From Oral Disputation to Written Text: the Transformation of the Dissertation in Early Modern Europe. In *History of Universities VOLUME XIX/2*. Vyd. Feingold, M. Oxford University Press 2004, ISBN 9780199276097, s. 173

3.2 Možnosti ND

220. V této poslední části, poté co jsme ukázali ND v ne příliš příznivém světle, se pokusíme alespoň mírně vyvážit tento pohled možnostmi, které by obdobná disputační praxe mohla skýtat dnes. Protože nebylo ambicí této práce vybudovat formální systém disputační teorie, nelze si ani činit nárok na podrobnou a úplnou diskuzi všech potenciálních výhod a nevýhod ústní disputace. Následující řádky jsou zamýšleny spíše jako námět pro další přemýšlení.

221. Pomíjivost ústního aktu, kterou kdysi Fichte kritizoval (viz výše), se dnes snadno může stát předností obdobně, jako se může ukázat výhodou lokální a časová vazba disputujících.

(a) OMEZENÍ NIKDY NEKONČÍCÍCH REINTERPRETACÍ

222. Budeme vycházet z předpokladu, že reinterpretace textu podle aktuálních potřeb brání úspěšnému vědeckému diskursu. To se při disputaci nemůže stát. Vždyť i např. dávno zemřelý autor má v osobě jednoho z disputujících svého advokáta. Každý se totiž snaží nalézt skulinu, kde by byl jeho oponent zranitelný a jakákoliv nestandardní nebo okrajová interpretace textu je v tomto ohledu ideální příležitostí. Možnost, že by snad byla jedna nestandardní interpretace vyvracena jinou, je omezena asymetrií rolí v rámci AM – R neargumentuje. I pokud by ale R provedl distinkci významu nějaké O premisy a vlastně ji tak interpretoval, jde o interpretaci z dobře definovaného a definovatelného úhlu pohledu. Není možné se vymlouvat na svou „neúmyslně mylnou“ interpretaci slov svého partnera způsobenou jejich vágností či nejasností, jako je tomu v písemné komunikaci. Vždy je možné si okamžitě významy vzájemně upřesnit, na počátku disputace při formování *status controversiae* se to dokonce vyžaduje (viz výše od odst. 134). Tak se nepřipustí hromadění nepřeborného množství tu více tu méně kuriózních interpretací a jejich dalších a dalších reinterpretací, což nemá za následek nic jiného, než únavu a rezignaci na přiblížení se pravdě.

(b) HUMANITNÍ VS. PŘÍRODNÍ VĚDY

223. Může se zdát, že je ústní disputace vhodná právě jen pro vědy humanitní a zejména pro ty nejméně empirické. Všechny ostatní mají pro ruce *pokus*, statistické nástroje atd. Ale je dnes skutečně *pokus* tím, čím byl za dob Newtona? Jen vzdáleně, protože vzniká dříve nebyvalá propast: Na jedné straně roste množstvím výsledků pokusů úzce profilovaných specialistů a jejich zdánlivá dostupnost, na druhé straně však klesá, pro jejich sofistikovanosť a množství, faktická ověřitelnost a evidence v širší vědecké komunitě, o laicích nemluvě. Tím způsobená a evidentními neúspěchy posílená nedůvěra k výsledkům přírodních věd se v průměrně vzdělaném člověku dneška mísí s nedůvěrou v neempirické skutečnosti - což je ovšem nezáviděníhodná situace. Kdybychom chtěli použít klasický dialektický slovník, řekli bychom dále, že za Newtona, na rozdíl od středověku, existoval zřetelná distance mezi vědami speciálními a filosofií. Byla dána neslučitelností mezi demonstrací a spekulativním

dialektickým zvažováním pravděpodobných principů. Dnes tento rozdíl - s nárůstem významu statistických metod ve všech odvětvích - mizí. Pokud tedy může ústní disputace přispět ke smysluplnějšímu zkoumání a interpretaci nesnadně uchopitelných předmětů neempirických věd, může jistě dobře posloužit i vědám přírodním. Konec konců, žádný přírodní zákon není sám o sobě empirickou skutečností.

(c) NEPŘESÁHNE MOŽNOSTI JEDNOTLIVCE

224. Podle našeho názoru jde o stěžejní vlastnost ústního aktu. Opět, co se zdálo být nevýhodou v novověku a osvícenství, dnes může být předností. Uvažujme jako model libovolnou internetovou diskuzi na kontroverzní téma s toliko slušnými a inteligentními pisateli. První nastolí několik tvrzení, načež každá následující námitka či protiargument i odpověď původního pisatele jsou většinou delší a delší. Jsou tyto snad známkou celoživotního zájmu a vědecké zralosti v daném oboru? Máme snad prodlevy mezi jednotlivými reakcemi chápat jako stále delší a delší vyvolávání učnosti pisatelů z hloubi svých pamětí? Spíše svědčí o stále zdlouhavějším dohledávání informací na internetu. A jsou to tedy v lepším případě přestřelky čistých, žádnou osobní investicí a sázkou negarantovaných, informací. Po několika dnech, týdnech či měsících se na původní teze dávno zapomene a celá diskuze se začíná v pozměněné podobě opakovat. Je to neklamná známka toho, že objem informací v diskuzi přesáhl možnosti účastníků.

225. Co teprve, když jsou médiem obdobného procesu monografie a disertace. Je nanejvýš pochybné, že už samotný autor takové rozsáhlejší práce je sto podržet v mysli většinu jejího obsahu, pracoval-li na ni často několik let. Je-li toho přece schopen, obvykle nemívá dar chápat a provázat obsah souvislostmi. A snad ani nelze po nikom vyžadovat, aby se něčí prací takového rozsahu zabýval do takové hloubky, aby byl v rozumné době schopen skutečně zodpovědně posoudit její kvalitu a význam. Výsledkem je nekonečná fragmentalizace poznání a vědecký „informační šum“.

226. Tato „transcendence“ textu, se všemi svými obtížemi, je v ústní disputaci vyloučena. (1) nelze zde dohledávat žádné „post hoc“ informace ani při samotném aktu, ani po něm. Samozřejmě, ve středověkém *quodlibetu* mistr přinášel své *determinatio* až v některém příštím dni. Avšak zde šlo o sumarizaci projednávaných argumentů a zaujetí vlastního stanoviska. I kdyby zde mistr některé informace přesto dohledával, má jen velmi omezenou lhůtu. V ND je jakékoliv dohledávání naprosto vyloučeno. (2) nelze bez nebezpečí předkládat víc, než je disputující schopen obhájit. Vědomosti i chápání logických vazeb musí být autentické a živé. Musí být výsledkem dlouhých hodin věnovaných: (a) studiu argumentů a námitek opačné strany v případě $\pm M$ nebo (b) R precizaci svého postoje, jehož výrazem jsou přesně formulované teze či O přípravě principiálního sylogismu a studiu R tezí v případě AM. Přírozené limity disputujících, stejně jako časové a jiné procedurální omezení zajistí, že ani po libovolně důkladné a dlouhé přípravě celková báze informací jednoho ústního aktu nepřesáhne lidské možnosti. To je důležité jednak pro samotné disputující, avšak zejména pro auditorium. Posluchači i při sebekomplikovanější

otázce či tezi mají šanci pochopit její podstatu, zhodnotit váhu jednotlivých argumentů i kvality disputujících. Takovou otázku či tezi je totiž o to více potřeba „komprimovat“ do co nejefektivnějších vyjádření, aby bylo vůbec možné stanovit *status controversiae*, a aby pak bylo možné smysluplně disputovat. Jde zde vskutku o efektivitu zachycení a vážení důležitosti jednotlivých myšlenek. Tak by snad bylo možné eliminovat narůstající informační šum vědě a znovu dát člověku šanci se orientovat ve složitých problémech.

227. Disputace pochopitelně nemůže nahradit předběžné studium a výzkum, ale je jeho smysluplným zakončením v případě, kdy je potřeba učinit odpovědné rozhodnutí mezi konfliktními výsledky. Ne nadarmo byla jednou z hlavních domén ústní disputace oblast morální teologie. Rozumná omezení smysluplnost čehokoliv zvyšují, nikoliv naopak.

(d) LIDSKÝ ČIN VS. VERDIKT SOFTWARE

228. Okamžitá a pochopitelná námitka proti jakémukoliv náročnému mentálnímu výkonu člověka spočívá v poukazu na snadné využití software. Je zřejmě blízko doba, kdy výtahy, sumarizování a vzájemné porovnávání textu (viz např. *www* heslo „Treebank“), stejně jako řešení komplexních otázek, založené na vyhledávání, konfrontaci a vážení informací, bude plně automatické, odvislé jen od zadání parametrů požadovaného výstupu. Psát jakoukoli vědeckou práci na základě studia a třídění již existující informační báze bude možná brzy čirou pošetilostí. Oč menší smysl pak může mít lidské, tedy omylné, vážení myšlenek v ústní disputaci? V případě, že její výsledky budou srovnatelné nebo spíše horší než výstupy robota, je vůbec potřebná? Těžká otázka. Nicméně je (1) nutné se ptát, zdali je vůbec možné porovnat „výsledky“ obou, jsou-li jejich předmětem neempirické skutečnosti. (2) zdali si tak může software i v této oblasti „získat“ lidskou důvěru, když na rozdíl od disputace, která postupně staví před člověka na zvážení malé kousky reality, „black box“ software předloží hotový výsledek. A (3), pomineme-li praktické hledisko, zápas robotů ve fotbale nikdy nebude mít vyprodáno, leda by davy fanoušků byli sto ocenit subtilní výkony programátorských týmů. Člověk zkrátka dokáže skutečně ocenit jen výkon sobě rovného, s disputací by tomu nebylo jinak.

Závěr

229. Cílem předložené práce bylo vytvořit plastický obraz novověké ústní disputace i obecněji přiblížit zcela neznámé téma disputací českému čtenáři. Konkrétně jsme v první kapitole zkoumali kořeny novověké metody, ve druhé nám šlo o její procesní stránku a konečně ve třetí jsme se pokusili zdůraznit jednak některá patrná úskalí metody a za druhé možnosti, které by mohla skýtat zejména dnes. Pokusíme se nyní shrnout alespoň základní výsledky naší práce z jednotlivých kapitol a naznačit možnosti dalšího výzkumu.

230. Původním záměrem první kapitoly bylo věnovat se pouze středověkým kořenům novověké disputace. Tento přístup by však byl nedostačující, protože, jak se až posléze ukázalo, kulturní klima pokračující renesance a reformace se svým „*ad fontes*“ stojí tu více tu méně ke středověké tradici v napětí. Toto napětí se promítá i spoluvytváří v univerzitním vzdělávacím systému, a tedy nutně v dobové disputační praxi. Museli jsme proto naše pátrání podstatně prohloubit také směrem k antickým autorům. Kapitulu jsme i v souladu s tímto cílem strukturovali podle hlediska historicko-popisného a systematického. Historicko-popisné hledisko mělo dále dva základní předměty zájmu, a to jednotlivé disputační praxe, a sekundárně také vývoj nauky o *topikách* či *loci*. Výstupem historické části je tedy ucelený popis základních disputačních praxí doplněný přehledem vývojových stádií teorie *loci*. Tímto lze pochopit základní historické tendence, ze kterých novověká metoda vyvěrá. Ač nutně neúplný a vyžadující hlubší průzkum ve všech svých částech, jedná se o přehled, který českému čtenáři zatím nikdo nenabídl. Chtěli jsme však určit jednotlivé kořeny novověké disputace podrobněji a o to jsme se pokusili v systematické části. Literaturou již popsané doktrinální disputace z počátku 16. století, které jsou přímým předchůdcem disputace novověké, nás díky svému názvu nasměrovaly k Janovi Buridanovi. Jeho klasifikace a popis disputací výrazně přispěly vytvoření obecné hypotézy kořenů novověké disputace. Přehledným výstupem jak historické, tak systematické části je Obr. č. 1.

231. Cílem druhé kapitoly bylo přiblížit jednotlivé procedurální kroky novověké disputace a připojit alespoň některé relevantní teoretické základy. Tyto vycházejí především z Německých novověkých disputačních příruček, jak je ve svém díle zpracoval Donald Felipe. Jím nejčastěji zmiňované prameny jsme zkoumali v místech, kde byl Felipeho výklad nejasný. Snažili jsme se, nakolik to bylo možné, jednotlivé procesní kroky novověké disputace propojovat s výsledky první kapitoly. Druhá kapitola přináší Felipem nediskutované pravidla pro posluchače, objevení některých zásadních překladových a faktických chyb v práci zmiňovaného doktora a podrobnější diskuzi odpovědi *retorsio* a *inversio*, určení obvyklé časové dotace konkrétního ústního aktu.

232. Abychom dosáhli skutečně plastického obrazu novověké disputace, pokusili jsme se ve třetí kapitole ukázat některá zřejmá negativa a nebezpečí, stejně jako nastínit předpokládané možnosti ústní disputační praxe v širších souvislostech současnosti. Je potřeba zdůraznit, že práce neměla za cíl vybudovat žádný formální

system a ucelenou teorii novověké disputace. Ve třetí kapitole jsme upustili od detailně odůvodněné argumentace i pokusu o finální verdikt ohledně vhodnosti praktické realizace disputace dnes. V první části jsme především ukázali napětí mezi pravidlem, že respondent tezi nedokazuje a ideálem pravdy, který pro tezi potvrzení a důkaz vyžaduje. Dále procedurální obtíž nežádoucí záměny rolí respondenta a oponenta. A jiné. V představení některých možností ústní disputace jsme se pokusili ukázat, že změněné společensko-kulturní podmínky dnes způsobují nárůst hodnoty právě těch vlastností novověké ústní disputace, pro které byla kdysi opuštěna.

233. Předložená diplomová práce snad vytvořila - nebo přispěje k vytvoření - plastického obrazu svého předmětu a přiblížila čtenáři poměrně neznámé téma disputací. Z tohoto hlediska splnila svůj cíl.

FINIS
DEO GRATIAS!

Seznam literatury

ANGELELLI, I. *The Techniques of Disputation in the History of Logic*. The Journal of Philosophy, 1970, roč. 67, č. 20, s. 800-815

ANZENBACHER, A. *Úvod do filosofie*. Z německého originálu přeložil Karel Šprunk. 2. vyd. překladu, 1. vyd. Praha: Portál 2004, ISBN 80-7178-804-X

BAZÁN, B. C. Les Questions disputées, principalement dans les facultés de theologie. In *Les Questions disputées et les questions quodlibétiques dans les facultés de théologie, de droit et de médecine*. Vyd. Bazán, B. C., Fransen, G., Wippel J. W., Jacquart, D. Turnhout, Belgium: Brepols 1985, ISBN 2-503-36000-9, s. 15-148

WIPPEL, J. F. Quodlibetal Questions, Chiefly in Theology Faculties. In *Les Questions disputées et les questions quodlibétiques dans les facultés de théologie, de droit et de médecine*. Vyd. Bazán, B. C., Fransen, G., Wippel J. W., Jacquart, D. Turnhout, Belgium: Brepols 1985, ISBN 2-503-36000-9, s. 153-222

COSTELLO, W. T. *The Scholastic Curriculum At Early Seventeenth Century Cambridge*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press 1958

FELIPE, D. L. *Post Medieval Ars Disputandi*. University of Texas 1991. [Disertační práce, PDF online]. Dostupné 24. 8. 2011 na: <<http://disputatioproject.files.wordpress.com/2011/01/post-medieval-ars-disputandi.pdf>>

CHANG, K. From Oral Disputation to Written Text: the Transformation of the Dissertation in Early Modern Europe. In *History of Universities VOLUME XIX/2*. Vyd. Feingold, M. Oxford University Press 2004, ISBN 9780199276097, s. 129-187

UCKELMAN, S. *Interactive Logic in the Middle Ages*. Institute for Logic, Language, and Computation Universiteit van Amsterdam 2011. [Odborný článek, PDF online]. Dostupné 23. 3. 2012 na: <<http://lyrawww.uvt.nl/~sluckelman/latex/llr/proc-llr.pdf>>

LIBERA, A. *Středověká filosofie: byzantská, islámská, židovská a latinská filosofie*. Praha: OIKOYMENH 2001, ISBN 8072980262

LAWN, B. *Rise and decline of the scholastic Quaestio disputata: with special emphasis on its Use in the Teaching of Medicine and Science*. Leiden, Netherlands: Brill 1993, ISBN 9004097406

FARRELL, A. P. *The Jesuit Ratio Studiorum of 1599*. Wahington: Conference of Major Superiors of Jesuits 1970.

FELIPE, D. L. Ways of disputing and principia in 17th century German disputation handbooks. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 33-61.

- HATFIELD, G. The cognitive faculties. In *The Cambridge History of Seventeenth-Century Philosophy, Volume II*. Garber, D., Ayers, M. Cambridge: Cambridge University Press 2008, ISBN 0-521-58864-2, s. 953-1002
- KENNY, A., PINBORG, J. Medieval philosophical literature. In *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy*. Kretzmann, N., Kenny, A., Pinborg, J. Cambridge: Cambridge University Press 1982, ISBN 0521369339, s. 9-42
- KEJŘ, J. *Kvodlibetní disputace na pražské universitě*, 1. vyd. Praha: Universita Karlova 1971, 60-001-71
- HINTIKKA, J. *Analyses of Aristotle*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers 2004, ISBN 1-4020-2040-6
- MARTIN, C. J. Disputing about disputing. The medieval procedure of *positio* and its role in a dispute over the nature of logic and the foundations of metaphysics. In *Traditions of controversy*. Dascal, M., Chang, H. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 2007, ISBN 978 90 272 1884 1, s. 151-164
- MARTI, H. Disputation and Dissertation, In *Historisches Wörterbuch der Rhetorik, Vol. 2*, Ueding, G., Tübingen 1992, s. 866-884
- NOVÁK, L., DVOŘÁK, P. *Úvod do logiky aristotelské tradice*. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích 2007, ISBN 9788070409596
- PELLEGRINI, A. *Renaissance and Medieval Antecedents of Debate*. Quarterly Journal of Speech, 1942, roč. 28 s. 14-18
- PERRIAH, A. Logic Examinations in Padua circa 1400. *History of Education: Journal of the History of Education Society*, 1984, roč. 13, č. 2, s. 85-103
- PHILIPP, M. *Politica und Patronage. Zur Funktion von Widmungsadressen bei politischen Dissertationen des 17. Jahrhunderts*. In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 231-268
- RUBINELLI, S. *Ars Topica. The Classical Technique of Constructing Arguments from Aristotle to Cicero*. Lugano, Switzerland: Springer 2009, ISBN 978-1-4020-9548-1
- SMITH, B. *Extracurricular disputations: 1400-1650*. Quarterly Journal of Speech, 1948, roč. 34, s. 473-76
- SOUSEDÍK, S. *Technika filosofické disputace v 17. století*. Filosofický časopis, Praha: Filosofický ústav AV ČR 1967, roč. 15, č. 1, ISSN 0015-1831
- STUMP, E. *Boethius's De topicis differentiis*. Ithaca/London: Cornell University Press 2004, ISBN 0-8014-8933-4
- STUMP, E. Topics: their development and absorption into consequences. In *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy*. Kretzmann, N., Kenny, A., Pinborg, J. Cambridge: Cambridge University Press 1982, ISBN 0521369339, s. 273-299

STRAY, CH. From Oral to Written Examinations: Cambridge, Oxford and Dublin 1700–1914. In *History of Universities VOLUME XX/2*. New York: Oxford University Press 2005, ISBN 978-0-19-928928-8, s. 76-130

HAMESE, J. Theological Quaestiones Quodlibetales. In *Theological Quodlibeta in the Middle Ages*. Shabel, Ch. Leiden-Boston: Brill 2006, ISSN 1871-6377, s. 17-48

STUMP, E. *Dialectic and Its Place in the Development of Medieval Logic*. Ithaca/New York: Cornell University Press 1989, ISBN 0-8014-2036-9

WEIJERS, O. The medieval disputatio. In *Traditions of Controversy*. Dascal M., Chang H. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 2007, ISBN 978 90 272 1884 1

WEIJERS, O. The various kinds of disputation in the faculties of arts, theology and law (c. 1200-1400). In *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. Gindhart, M., Kundert, U. Berlin: de Gruyter 2010, ISBN 978-3-11-022710-9, s. 21-31

WEIJERS, O. The development of the disputation between the Middle Ages and Renaissance. In *Continuities and Disruptions between the Middle Ages and the Renaissance*. Burnett, C., Meirinhos, J., Hamesse, J. Louvain-la-Neuve 2008, ISBN 2503530141, s. 139-150.

WEISHEIPL, J. A. *Curriculum of the Faculty of Arts at Oxford in the Early Fourteenth Century*. Mediaeval Studies, Pontifical Institute of Mediaeval Studies 1966, roč. 26, ISSN 0076-5872, s. 143-185

WEISHEIPL, J. A. *The Structure of the Arts Faculty in the Medieval University*. British Journal of Educational Studies, Taylor & Francis, Ltd. 1971, roč. 19, č. 3, s. 263-271

YRJÖNSUURI, M. *Aristotle's "Topics" and Medieval Obligational Disputations*. Synthese, 1993, roč. 96, č. 1, s. 59-82

YRJÖNSUURI, M. Duties, rules and interpretations in obligational disputations. In *Medieval Formal Logic: Obligations, Insolubles and Consequences*. Yrjönsuuri, M. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers 2001, ISBN 0-7923-6674-3, s. 3–34.

KÖPF, U. The Reformation as an Epoch of the History of Theological Education. In *Hebrew Bible / Old Testament: The History of Its Interpretation: from the Renaissance to the Enlightenment*. Saebo, M. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2008, ISBN 3525539827, s. 347-362

Prameny

ARISTOTELES. *Topics Books I and VIII: With excerpts from related texts*. Překlad a komentář: Smith, R. Oxford: Clarendon Press 2003, ISBN 0-19- 823942-4

BURIDAN, J. *Summulae de Dialectica*. Překlad: Klima, G. New Haven/London: Yale University Press 2001, ISBN 0-300-08425-0

CALOVIVS, A. *Tractatus novus de Methodo Docendi et Disputandi*. Roskok (Rostochi) 1637.

DANNHAUER, J. K. *Idea boni disputatoris et malitiosi sophistae*. Strassburg 1656. Reprint - Hildesheim: Georg Olms Verlag AG 2010, ISBN 3-487-12525-0

FELWINGER, J. P. *Brevis commentatio de disputatione complectens totam methodum disputandi*. Altorphi 1659.

HANSCHIUS, M. G. *Idea boni disputatoris sive synopsis praeceptorum artis disputandi*. Francofurti Ad Moenum 1722.

SANDERSON, R. *Logicae artis compendium*. In *The works of Robert Sanderson, D.D., sometime Bishop of Lincoln, Vol. VI*. Oxford, at the Univesity Press 1854

THOMASIVS, J. *Erotemata logica pro incipientibus: accessit pro adultis processus disputandi*. Lipsiae: Frommann 1692

Seznam zkratek

±M	metoda kladení argumentů <i>pro et contra</i>
AM	argumentační metoda (argument method)
DD	dialektické disputace
DM	dialektická metoda
GRH	obecná hypotéza kořenů ND (general roots hypothesis)
ND	novověká disputace
O	oponent
P	praeses nebo obecně jakýkoliv garant disputace
Q	tazatel (questioner)
QM	metoda otázek (question method)
R	respondent

Seznam obrázků

Obr. 1: Základní typologie disputací	33
Obr. 2: Kritéria principů u Dannhauera	47
Obr. 3: Principy a jejich kritéria u Calovia	48

